

BÜLTEN İLAM

| NİSAN - MAYIS - HAZİRAN 2007 | YIL:1 | SAYI:2 |
ÜCRETSİZDİR

UZUNGÜNDEM

BULANIK ZİHİN, KARMAŞIK
HAYAT: MODERNİTENİN
HAYALETLERİ

KADİM BİR SIR: İNSAN VE
HUZUR

AVRUPA, TARİH ve DOĞU

İLMİN VE GELENEĞİN
SEYAHATI: İLİM VE MEZHEP

KENZ

ATÖLYE/İKTİBAS

PANEL ODASI

KİTAP ve TEZ DÜNYASI

İLMİ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Editör

LINCOLN'ÜN MEKTUBU ya da BİR PUSULA

"Kendi fikirlerine inanmasını öğret, herkes ona yanlış olduğunu söylediğinde dahi."

A. Lincoln

Meşhur bir mektuptur Amerikan Başkanlarından Abraham Lincoln'ün "oğlunun öğretmenine" yazdığı şu ideal ve hayat dolu mektup. Lincoln, mektupta ilk cümleden son cümleye kadar –son cümle hariç- oğlunun öğretmeninden, oğluna öğretmesini istediği "hayata dair temel hasletler"den bahseder. Eğer yapabilirsen, der Lincoln kısaca, bilgeliğin ve erdemin sırrını öğret oğluma. Fakat mektubu şu şekilde bitirir, yani son cümle şu şekildedir: *"Bunlar büyük bir taleptir, ne kadarını yapabilirsen..."* Evet, bu ifade ideale/ilkelere hayat/gerçeklik arasındaki mesafeye işaret etmesi açısından son derece önemli bir not.. Ufkun genişliğine karşın, şartların ya da yeteneğin sınırlarını görmek, gerçekliğin kalıplarına inat, ilkelerin engin sularına dalmak.. İki uçlu bir harita, iki uçlu bir konumlanış, belki de hayatın ta kendisi... Kim bilir.

İlk sayımızda, Bültenilam olarak yayın çizgimizi tanıtan ifade ve ilkelere değinmeye ve böylece önümüze koyduğumuz ana çerçeveye işaret etmeye çalıştık. İkinci sayıda bu çerçevenin altına düşmemiz gereken bir not var sanırsınız. Evet, hedefimiz bu çerçeveyi tutturabilmek, yapabileceğimizin en iyisini yapmaya çalışmak, ama Lincoln'ün tabiriyle "ne kadarını yapabilirsek."

Efendim,

Bu sayıda yine farklı konurda yazılara yer veriyoruz. İnsanın zihninde ve bilimsel bir disiplin olarak sosyal bilimler içerisinde mikro analizler, yani detaylar, detay üzerine yapılan vurgu ve anlatımlar, makro analize eklemlendiği zaman yani genel/büyük bir çerçeve içerisinde yer aldığı zaman anlamlı görülür. Başka bir açıdan söylersek, aslında her bir detay kendi bünyesinde bir büyük resme/soruna işaret eder, ona dair bir şeyler söyler.

Biz böyle bir düşünce ve yaklaşımdan hareketle, bültenin ilk bölümünde modern hayatın dertleri üzerine dört yazıya yer

veriyoruz. Abdullah Yıldırım, "Bizim Evin Halleri" ile önce kimlik ve dünya farklılığının ne demek olduğuna, sonra da modernitenin Doğu toplumunda yani İslam dünyasında açtığı sorunlara, sebep olduğu kırılmalara, karmaşaya işaret ediyor. Ahmet Hamdi Yıldırım, Hindistan gezisinde edindiği izlenimler üzerinden, modern hayat algısının Müslüman zihninde yol açtığı bulanık iklime, arada kalmışlık haline, daha doğrusu "ârafın melali"ne temas ediyor. Seküler bakışın sürgüne gönderdiği "manevi olan"ın, henüz kovulmadığı mekânlarda insan ruhunu ne kadar huzurlu (stres ve bunalımın karşıtı olarak huzur) tuttuğuna gönderme yapıyor. Salih İnci, yine modern ulus-devlet söyleminin ürettiği bir sorunu, milliyetçiliğin toplumlara tüketen tarafını, onun Osmanlı'da gayrimüslimler üzerindeki etkisinden hareketle, ele alıyor. Diğer yandan yine, sosyal hayatta her alanın (din, siyaset, iktisat, sanat, ahlak, bilim vs) kendi sınırlarına çit çekmesi gerektiğine dair "bir ferman" da, modernitenin iktidarı tarafından verilmişti. Bunun insan ve toplum kimliğinde yol açtığı/açabileceği parçalanmalara Prof. Dr. Gülfettin Çelik, Müslüman toplumlarda din iktisat ilişkisi(zliği) etrafında değiniyor.

İkinci bölümde, havayı biraz yumuşatıyor, gönül, ruh ve huzur üstüne iki yazıya yer veriyoruz. Dr. Adem Ergül, "Gönül Huzuru" üzerine beş sayılıklı bir yazı dizisinin ilkinde, insanlığın şu kadim sır, "mutluluk" etrafındaki merak dolu tavafını anlatıyor. Şükrü Mutlu Karakoç, hayat sahnesinde huzuru arayan insan üzerine, insanlık halleri üstüne bir deneme yapıyor, "Ayakkabıların Ruhuna"na yaslanarak. Light (!) bir yazı...

Üçüncü bölüm yeniden, tartışma masalarından pek kalkmayan bir konudan, Doğu Batı ve İktidar etrafı iki yazıdan oluşuyor. Avrupa olgusu ve Avrupamerkezciliği konu alan bu bölümde Ali Can, Avrupalı olmanın temel özelliklerine işaret ederken, aynı zamanda, Avrupa tarihinin ve Avrupalılık fikrinin iktidar odaklı oluşum ve gelişim sürecine dikkat çekiyor. Çevirisini Halil İbrahim Hançabay'ın yaptığı

Prof. Dr. Abdülaziz Duri'nin yazısı ise modern dönemlerde tüm dünyayı kasıp kavuran şu meşhur Avrupamerkezciliğin tarih ve tarih yazımı üzerindeki baskı ve hâkimiyetini irdeliyor; Müslüman tarih algısında bu hâkimiyetin kırılmasına ilişkin ön adımlar atıyor.

Dördüncü bölümde İslam kültür tarihinde ilim ve onun hayatla birleştiği bir mirası ifade eden mezheplerin, tarih ve toplum içerisindeki seyahatini konu alıyor. İlk yazımızda Mehmet Çiçek, Ortaçağ'da, ya da şöyle diyelim, İslami İlimlerin tedvin ve teşekkül döneminde âlimlerin seyahatini anlatıyor. Yazı bir oryantalist olan Houarı Touatı'nın *Ortaçağ'da İslam ve Seyahat* adlı eserine dayanıyor. İkinci yazımızda Dr. Recep Özdirek mezheplerin topluma etkisi üzerine hoş bir anlatım sunuyor.

Bültenin kenz bölümünde Dr. Erdoğan Baş, Yasin Aktay'ın deyimıyla "kendisini İshak'a dayandıran fakat İshak'la zerre kadar alakaları kalmamış" Yahudilerin, İsmailoğullarının dinine (İslam'a) duydukları hınca ilişkin saadet asrında meydana gelen bir anekdot etrafı bir yazı sunuyor. Engin Bedir ise modern dönemlerde yükselen bir mesleğin, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberliğin tarihi gelişimini anlatıyor.

Bültenilam'ın bu sayısına emeği geçen tüm hocalarımıza, yazarlarımıza şükranlarımızı sunuyoruz. ■

İÇİNDEKİLER

HABER-İLAM / 3

UZUNGÜNDEM / 4

DİNK'TEN SONRA	5
ŞUBAT ve MART SOĞUKLARINI ANARKEN	7
SİMULASYON TEORİSYENİNE VEDA	8

BULANIK ZİHİN, KARMAŞIK HAYAT: MODERNİTENİN HAYALETLERİ / 11

Abdullah YILDIRIM / BİZİM EVİN HALLERİ	12
Ahmet Hamdi YILDIRIM / "TEZATLAR ÜLKESİ" NİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ; Hindistan: Bir Mekân, Bir Medrese	14
Salih İNCİ / TÜKETEN MİLLİYETÇİLİK: MİLLİYETÇİLİĞİN OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (Patrikhane Örneği)	17
Prof. Dr. Gülfetin ÇELİK / SİSTEM BİREY İLİŞKİSİNDE "İKTİSAT" I YENİDEN OKUMAK	20

KADİM BİR SIR: İNSAN VE HUZUR / 22

Dr. Adem ERGÜL / GÖNÜL HUZURUNA DOĞRU	23
Şükrü Mutlu KARAKOÇ / TOPRAK, İNSAN ve AYAKKABILARIN KALBI ya da UZUN YOLCULUĞUN KISA HİKAYESİ	25

AVRUPA, TARİH ve DOĞU / 29

Ali CAN / AVRUPALILIK NE İFADE EDİYOR?	30
Prof. Dr. Abdülaziz DÜRİ / TARİHİN TARİHİ YA DA DOĞU'NUN TARİHİ	33

İLMİN VE GELENEĞİN SEYAHATI: İLİM VE MEZHEP / 37

Mehmet ÇİÇEK / ORTAÇAĞ'DA İSLAM VE SEYAHAT'IN TABİATI	38
Dr. Recep ÖZDİREK / MEZHEPLERİN HAYATA ETKİSİ	41

KENZ / 39

Dr. Erdoğan BAŞ / YAHUDİLER SÖZLERİNDE DURMADILAR	46
Engin BEDİR / MODERN ZAMANLARDA "BİR MESLEĞİN KARIYERİ": Psikolojik Danışmanlık/Rehberliğin Keşfi ve Gelişimsel Rehberlik	47

ATÖLYE/İKTİBAS / 50

Doç. Dr. Zühtü ARSLAN / TUHAF BİR CENAZE TÖRENİ : İDEOLOJİ ya da ÖZGÜRLÜĞÜN SONU?	51
Robert STAM, Ella SHOCHAT / TARİH - KÜLTÜR ve BATI'NIN HAYALETLERİ	53
Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN / BİLİM: BİR EFSANE, BİR HAKİKİ MÜRŞİT?	56

PANEL ODASI / 59

Şükrü Mutlu KARAKOÇ / MİLEL ve NİHAL GELENEĞİ ya da HAYATI ALGILAYIŞ BİÇİMİ OLARAK BİLGİ/İLİM HAVZASI	61
---	----

KİTAP ve TEZ DÜNYASI / 64

KİTAP RAFLARI	65
SOSYAL TEORİYE GİRİŞ	65
İSLAM MEDENİYETİNDE BİLGİ VE BİLİM	65
RÜYADAN İMPARATORLUĞA OSMANLI	66
KÜLTÜREL KURAM	67
TEZ TANITIMI	68
Dr. Abbas GURBANOV / ABBASİLER VE AZERBAIJAN	68
Şükrü Mutlu KARAKOÇ / SÜNNET-VAHİY İLİŞKİSİ	70

BÜLTENİLAM

| NİSAN - MAYIS - HAZİRAN 2007 | YIL:1 | SAYI:2 |

Çilehane İلمي Araştırmalar Derneği Adına Sahibi:
Nevzat ÖZÇİÇEKÇİ

Yayın ve Yazı İşleri:
Şükrü Mutlu KARAKOÇ

Grafik:
Sami KAYA

Baskı Cilt:
Yurt - Ofset

Yazışma Adresi:

(İLAM) İلمي Araştırmalar Merkezi
Bulgurlu Mah. Çiçek Sk. No:35
K. Çamlıca Üsküdar/İSTANBUL

Tel : 0216 428 39 60

Faks : 0216 327 75 83

Web : www.ilamonline.com

E-posta : ilam@ilamonline.com

HABER-İLAM

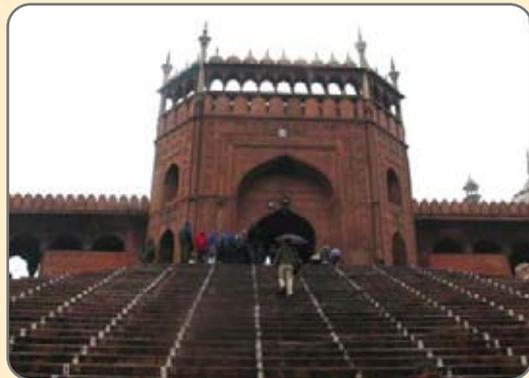
➤ Filipinler Üniversitesi Felsefe Bölümünde dersler veren Prof. Henry Francis B. ESPIRİTU 08 Şubat 2007 Perşembe günü Araştırma Merkezimizi ziyaret etti. Prof. Espiritu aynı gün saat 16.00'da "*Peygambere İtaat ve Taklit*" konulu bir konuşma yaptı. ■

➤ Araştırmacılarımızdan Abbas GURBANOV (Azerbaycan) doktora çalışmasını tamamladı. Gurbanov, doktorasını Selçuk Üniversitesi SBE.'de

Abbâsîler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan (132–232/750–847) adlı çalışmasıyla aldı. Gurbanov'un tezi, bu sayımızın Tez Tanıtımı bölümünde ele alınmıştır. ■

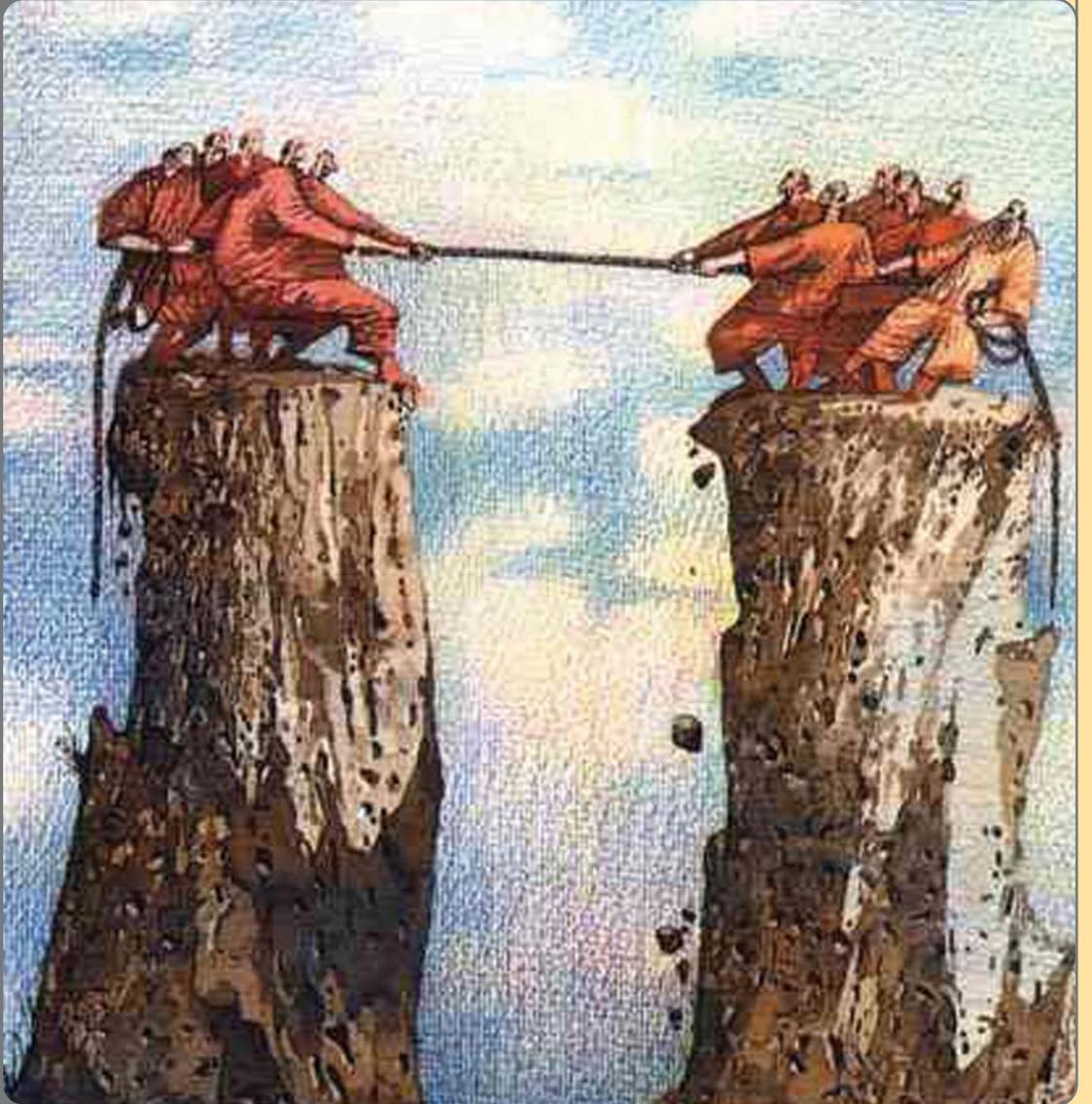
➤ Danışman hocalarımızdan A.Hamdi YILDIRIM, 3-5 Şubat 2007 tarihleri arasında Hindistan'ın Uttar Paradeş eyaletinde düzenlenen *Din Eğitim ve Öğretiminde Yöntem Sorunu* sempozyumuna katıldı. ■

BÜLTENİLAM

UZUNGÜNDEM

BİR RÖPORTAJIN ANLATTIKLARI

Hrant DİNK: Hasta iki toplumuz biz, Türkler ve Ermeniler. Birbirlerine yönelik ilişkilerinde Ermeniler büyük bir travma yaşıyo, Türklere yönelik; Türkler ise Ermenilere yönelik büyük bir paranoya yaşıyor. İkimizde klinik vakalarız; tam klinik vakalarız biz. Kim tedavi edecek bizi; Fransız senatosunun kararı mı? Amerikan senatosunun kararı mı? Kim reçete verecek? Kim bizim doktorumuz? Ermeniler Türklerin doktoru, Türkler de Ermenilerin doktoru. Bunun dışında doktor, ilaç, hekim, mekim yok. Diyalog tek reçete. Doktor da birbirlerinin doktoru. Bunun dışında bir çözüm yok, yok ve yok; ben açık konuşayım size.

Diasporaya sesleniyorum, Ermenilere; şunun için sesleniyorum: 1915'e takılıp kalmayın. Kendinizi 1915'e bağlamayın. Kendinizi dünyadaki insanların bu soykırımı kabul edip etmemesine zincirlemeyin. Bu tarihi bir acı mıdır? Biz yaşadık. Atalarımız yaşadı. Anadolu'da hoş bir laf vardır ve biz Anadolu insanıyız. "Acıyı onurla sırtlayıp taşımak"; yaygara yapmadan, patırtıya vermeden sırtlar taşırsın.

Dünyaya diyorum, insanlara, dünya insanına: Senin Ermeni soykırımını tanımış olman yada tanımamış olman benim için beş para ifade etmez. Ermeniler Türkleri öldürmediler mi? Öldürdüler. 1918'li yıllarda Ruslar, 15'ten sonra 18'li yıllarda Ruslar yukardan tekrar gelirken intikamlarını...- intikam dediğimiz kavram neyse, lanet ediyorum o kavrama zaten- oldu bunlar.

Türklere diyorum ki: Ya Ermeniler niye bu kadar çok ısrar ediyö diye... Bu soruyu... Onun üzerine durun, biraz bunun üzerinde empati yapın... O zaman belki onların bu duruşlarında biraz onur görebileceksiniz.

Ermenilere de diyorum ki: Türklerin "hayır, bu bir soykırım değildir" sözünün üzerinde

DİNK'TEN SONRA...

Ermeni asıllı Türk vatandaşı ve Agos gazetesi genel yayın yönetmeni FIRAT (HRANT) DİNK, gazete binası önünde uğradığı silahlı saldırıda hayatını kaybetti. Türk-Ermeni ilişkileri, 301. madde ve milliyetçilik etraflı birçok sorunu bir kez daha gündeme taşıyan saldırı 19 Ocak 2007 tarihinde gerçekleşti.

Söylenebilecek hemen her şeyin milyonlarca insan tarafından söylendiği bu elim cinayetin ardından, yine bir söz üretmek yerine, Dink'in medyada yayınlanan bir röportajının bant çözümünü sunmak istiyoruz.

de bir onur görmeye çalışın, bir onurlu duruş bulmaya çalışın. Nedir o onurlu duruş: “Bir Türk olarak ben, ben soykırımı karşıyım. Irkçılığa karşıyım. Soykırım Allah’ın belası bir şey. Dolayısıyla, nasıl ya benim atalarım böyle bir şey yapamaz. Çünkü ben yapmam.” Dolayısıyla burada bir onurlu duruş vardır.

Şu telefonum benim çaldı. Sivas’ın bilmem ne köyünden yaşlı bi amca: “Oğul” dedi, seni söylediler seni buldum ben” dedi. “Burada bir yaşlı bi kadın geldi Fransa’dan. Bi on gün buralarda kaldı, dolandı durdu. Sonra Allah’ın Rahmetine kavuştu. Biz de aldık onu gömdük. Duamızı ettik, namazımızı kıldık, gömdük. Ama öğrendik ki, bu her hal sizlerdendir. (Ermenidir)¹. Ve seni söylediler. Ben de seni buldum. Bi bak, araştır, adı soyadı şudur. Kimlerdendir. Varsa eşi, dostu, akrabası, oğlu, kızı buyursunlar biz burada onlara yardımcı oluruz; eğer cenazeyi götürmek iste.. biz gömdük ama eğer isterlerse alıp götürürler.”

“Peki amca ben bakarım dedim.” Sivaslı bi Efe Abim var benim. Hemen ona açtım. “Abi soyadı şu bi, bi..” Oğul” dedi, “in” dedi, “senin karşı kaldırıma geç” dedi, “orada ufak bi kunduracı, git onlara sor, onlar bilir” dedi. Gittim sordum; “böyle birisini tanırmısınız” dedim. Ya Sahbit bilmem neydi.” (Dükkândaki kız)² döndü bana: “ O benim anam” dedi. Dedim, senin anan nerede? “Fransa’da yaşlı..” “Ee” dedim, Türkiye’ye

gelir mi?” “Abi”, dedi Türkiye’ye gelir ama dedi, İstanbul’a, bize, ya uğrar ya uğramaz dedi. O bizim memlekete, Sivas’a gider dedi, doğduğu yere... Bi on beş gününü orada geçirir dedi, orada köylülerle.. Sonra dönüşte bana ya uğrar, ya uğramaz, gider dedi.

“Bacı böyle böyle” dedim, bi telefon aldım...” Hüngür hüngür ağladı tabi...

Neyse yolladım. Dedim “gidin.”

Gittiler. Ertesi gün kız telefon açtı. “Abi geldik.” “Doğru anamdır, bulduk.” Peki, getiriyor musunuz? “Abi ben getirecem de, burada bi yaşlı amca var, geldi kulağıma dedi ki!” “Ne dedi?” (Kız)³ başladı ağlamaya. “Ya kızım niye ağlıyorsun, no’ldu?” Bi panikledim, bir şey mi var! Yaşlı amca aldı (telefonu)⁴ . “Amca ne yaptın kıza?”

“Oğul hiçbir şey yapmadım. Yavrum hiçbir şey olmadı. Ona dedim ki: ‘Kızım anandır, hakkındır, alırsın, gidersin, sen bilirsin. Ama bana sorarsan bırak, su çatlağını buldu, kalsın.’ Bu cümle beni mahvetti. Ben de oturdum ağladım. “Su çatlağını buldu”... O ne laf Ya Rabbim, o ne edebiyat, o ne dervişlik, o ne Anadolu insanının cümlelerle sayfalarla anlatılamayacak öz deyişi bu...

Geliyor, kendi çatlağını su buluyor ve gidiyor... ■

Dipnot

- 1- Bi.
- 2- Bi.
- 3- Bi.
- 4- Bi.

ŞUBAT ve MART SOĞUKLARINI ANARKEN

12 Mart muhtırasının üzerinden 36 yıl,
28 Şubat sürecinin üzerindense 10 yıl
geçti. ■

...

SİMULASYON TEORİSYENİNE VEDA...

Ünlü Fransız filozof, Jean Baudrillard 78 yaşında öldü.

Baudrillard'ın ölümü...

Jean Baudrillard, 78 yaşında bu dünyaya veda etti. Baudrillard, çağımızı en iyi anlayan düşünürlerden biriydi. Ucuzculuğa prim vermeyen cins bir düşünürdü.

Baudrillard, Katharcıydı. Bu, onun en ilginç yanlarından biriydi ama bu özelliği pek bilinmez.

Katharcılar, Avrupa tarihinde Aryüşçü geleneğin temsilcileriydi. 17. yüzyıla kadar ancak yaşayabilmişlerdi. Katharcılar, tıpkı Aryüşçüler gibi, Hz. İsa'nın Tanrı değil, bir insan ve peygamber olduğuna inanıyorlardı. Hatta İznik Konsili'nden sonra toplanan İstanbul ve Kadıköy Konsilleri'nde, ilkinde Aryüşçü gelenek akîde olarak kabul edilmiş; büyük çatışmaların, kargaşaların patlak vermesi üzerine, bugün kabul edilen Kilise Hıristiyanlığının teslis akîdesi, zorla, tepeden dayatılarak benimsetilmişti Bizans yönetimi tarafından. Bizantinizm olarak bilinen, resmî din dayatması işte o zamandan kalmaz.

Katharcıların bir başka özelliği de hayır ve şer, iyilik ve kötülük kavramları konusunda kesin görüşlere sahip olmalarıydı. Baudrillard'daki birazcık "kıyametçi" gibi gözükken fikrî duruşun en önemli kaynaklarından biri buydu.

Baudrillard'ın çağımıza ilişkin kışkırtıcı tespitlerinin kökeninde, Zerdüştlük'ten ve Mani'cilikten de derin izler taşıyan ve o yüzden Avrupa tarihinde Kilise tarafından heretik / sapkın olarak nitelendirilerek kovuşturulan ve kitleler hâlinde yok edilen Katharcıların eşyanın, doğanın, insanın ve Tanrı'nın mâhiyetine ilişkin bu derinlikli metafizik idraklerinin derin bir alt-damar şeklinde her ân varlığını ve etkisini hissettiren bu hikmet kaynağının gizli olduğunu düşünüyorum.

Baudrillard, agnostik biriydi; ama onu çağımızın diğer düşünürlerinden ayıran yanı, eşyanın, araçların, teknolojinin, tabiatın hakikatini kavrayışındaki derinlikti. Bu anlamda, Baudrillard, büyük bir "metafizikçi"ydi: Çağımızda ne kadar büyük bir metafizikçi olunabilirse o kadar tabii ki.

Onun simülasyon teorisi, onun metafizikçiliğinin bir göstergesiydi. Baudrillard'ın düşünce dünyasına yaptığı en

büyük katkının simülasyon teorisi olduğu kabul edilir genellikle. Ama onun "ayartma" (sedüksiyon) teorisi, kanımca çağımızın anlaşılmasına yaptığı katkı bakımından çok daha önemliydi. Simülasyon teorisini, "ayartma" teorisiyle birlikte düşündüğümüz zaman daha iyi anlayabiliriz.

Adorno ve Horkheimer'ın kavramsallaştırmalarıyla, aklın mutlaklaştırılması, bizi akıl-dışı bir çağına fırlatmıştı. Ortaya çıkan şey, araçların, araçlara sahip olmanın amaç hâline gelmesi; dolayısıyla bir "akıl tutulması" sorununun yaşanmasıydı. Batı uygarlığı bilim ve teknolojide büyük sıçramalar gerçekleştirmişti; ama bu sıçrama, hayatı daha iyi anlamamızı, daha anlamlı bir hayat yaşamamızı sağlayan niteliksel bir sıçrama değildi; niceliksel bir sıçramaydı.

Teknoloji, hayatımızı çepeçevre kuşatmıştı (Heidegger); "teknolojik bir benlik" üretmiş; sonuçta araçlar, özellikle de güç üreten araçlar hayatımıza çeki düzen vermeye başlamış; bütün bunlar, "insan"ı/"özne"yi yok etmiş (Foucault); "toplumsal"ı iptal etmişti (Baudrillard).

Batı uygarlığının seküler meydan okuması, dini hayattan uzaklaştırdı; dünyanın büyüsünü bozdu; ama sonuçta araçların mutlaklaştırılması, "dünyevi olan"ın kutsanması, din-dışı kutsallıkların, teknolojik paganizmin hâkim olduğu; teknolojinin büyüleştirildiği, hatta dinselleştirildiği ortam üretti. İşte bu ortama/dünyaya ilişkin Baudrillard'ın söyledikleri önemli.

Gerçeklerin ortadan kalkmasının, sanal/simülatif gerçeklerin, ayartıcı bir şekilde ve dille insanları hem kendilerinin, hem de dünyanın sorunlarına yabancılaştıracak, duyarsızlaştıracak bir sanal gerçeklikler imparatorluğu ürettiğini söylüyordu. Bunun insanlığı, vahşilik çağına geri döndürecek

cinayetlere, savaşlara neden olan bir dünyanın eşığıne sürüklemesine rağmen, insanların ve dünyanın hiç bir şey yapamıyor oluşlarına isyan ediyordu Baudrillard.

Ölmeden önce verdiği son röportajlardan birinde, hâkim Batılı dünya tasavvurunun insanı yok eden, dünyayı felaketlerin eşığıne sürükleyen saldırısına karşı insanın onurunu koruyacak direnişi, yalnızca İslâm'ın gösterdiğini görerek, insanlığın bu küresel felaketlerden çıkışının ancak İslâm'la mümkün olabileceğini söylemiş olması oldukça anlamlı olsa gerek. ■

Yusuf Kaplan, Yeni Şafak 09.03.2007

Jean Baudrillard yaşıyor!...

İmek bir şey değil, önemli olan nasıl ortadan kaybolacağını bilmektir" (Cool Memories (1980-1985), New York: Verso, 1990, s. 14) diyen yirminci yüzyılın belki de en önemli düşün adamlarından Jean Baudrillard, iki gün önce ortalıktan kayboldu ama şimdi de onun gerçekten ölüp ölmediği tartışılabilir. Zira 1991 yılında Libération gazetesinde yayınlanan yazılarında I. Körfez Savaşı'nın o sırada gerçekte olmadığını iddia etmiş, savaştan sonra da bu iddiasını tekrar ederek savaşın gerçekten olmadığını ispat etmek üzere gazete yazılarını bir kitap haline getirmişti.

Aslında Baudrillard bu söylemiyle savaşın olup-olmadığını değil, savaşın bir mekanda cereyan etmediğini sadece medyada bir simulasyon olarak ya da bir bilgisayar oyunu şeklinde meydana geldiğini söylemek istemişti. Tabii bu açıklamalarından sonra

pek çok kişi onu savaşın yol açtığı acılar ve kayıpları kendi güvenli akademik fildişi kulesinden göremeyip olayları çarpıttığını iddia etmişlerdi. Halbuki I. Körfez Savaşı tarihteki diğer savaşlardan televizyonlardan naklen verilmesi sebebiyle oldukça farklıydı. Gerçi televizyonlarının başında gecenin geç saatlerinde savaşı naklen seyredenler sadece gökyüzünü birkaç saniye aydınlatan bomba ışıklarından başka bir şey göremediyseler de bu savaş hakkında akıllarda kalan en canlı karelerden birisi hiç kuşkusuz bir deniz kenarında simsiyah petrole bulandığından yapış yapış olmuş bir kuşun yavaş yavaş ölmek üzere oluşuydu. Baudrillard da bu görüntü üzerine “biz de ekranlarımıza bu kuş gibi yapışmış ve ne olduğunu tam olarak anlayamadığımız bir olayı” (La Guerre du Golfe n'a pas eu lieu, Paris: Galilee, 1991, s. 28) seyretmekteydik diyordu.

....

Modernliğin Gerçekliği

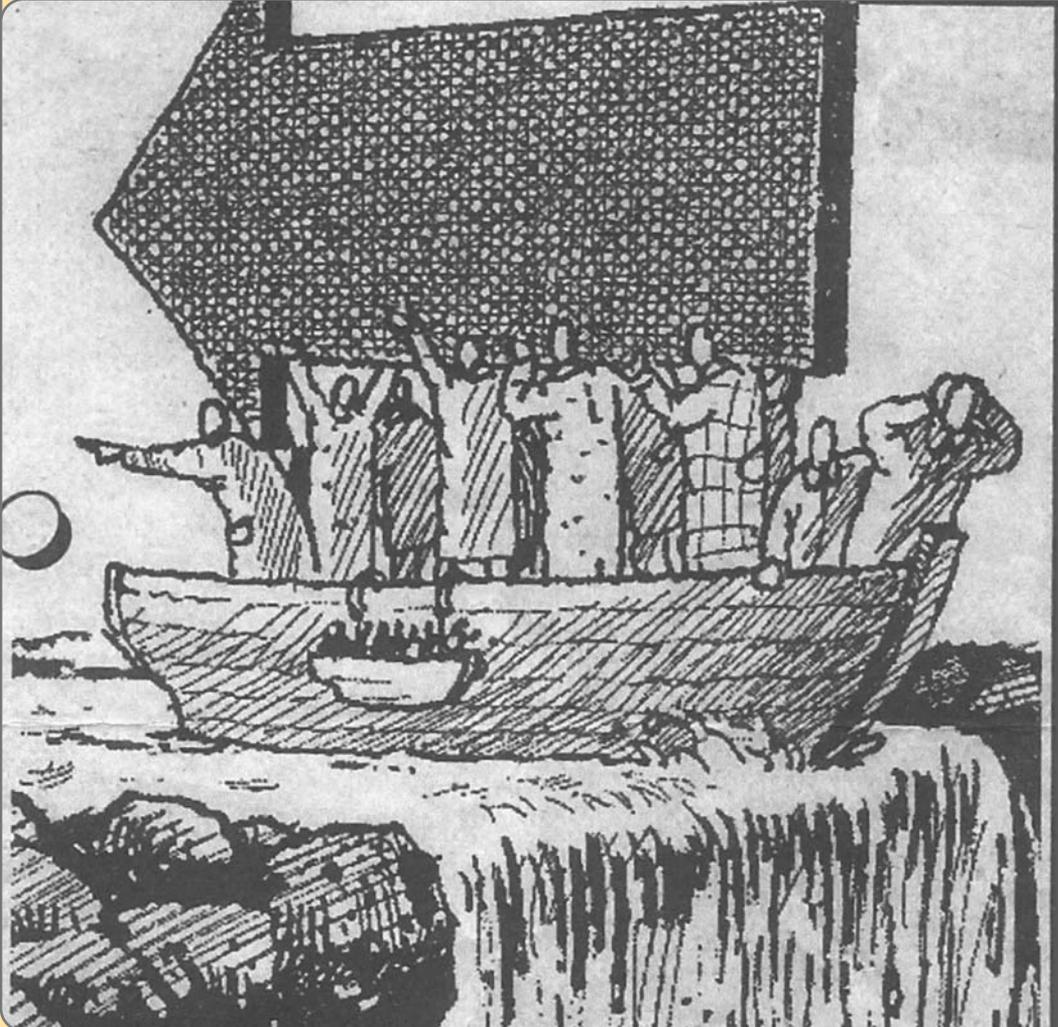
Baudrillard'a göre kapitalizmin başdöndürücü bir şekilde ilerlemesiyle gündelik hayatımıza o kadar çok sayıda imaj, farklı ürün ve özellikle de görsel unsur girmiştir ki artık hiç bir şeyin orijinali kalmayıp büsbütün bir simulasyon veya taklit ile yaşamaya başlandı. Japonların bonsai denilen minyatürleştirilmiş ağaçları bu simulasyonun belki de en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Gerçeklik prensibi Baudrillard'ın en temel problemlerinden birisidir ve kapitalizmle birlikte gelen tüketici toplumlarda hakikat fertlerin gündelik hayatlarında

duyumsadıkları bir his haline gelmiştir. Bir başka deyişle, insanlık, ya da en azından modern toplum, herhangi bir şeyin gerçekliğinin temsilinden gerçekliğe tekabül etmeyen bir simulasyona doğru ilerlemektedir. Bu süreçte işaret ve onun temsil ettiği gerçeklik arasındaki ilişki giderek muğlaklaşmaya başlamış ve işaret veya imaj ile gerçeklik arasındaki bağlantı da yok olmaya başlamıştır. Mesela, bir imparatorluk haritası bütün detaylarıyla tahakküm edilen toprakların bir temsilidir. Los Angeles'taki Disneyland da gerçeğin ve tarihin çocukça ama çok başarılı bir simulasyonudur ki aslında Los Angeles'in sözde “gerçekliği”nin belirginleşmesini sağlamaktadır. Bazı dinlerde de Tanrı'nın imajları o kadar çok kullanılmaktadır ki inananlar artık gerçek Tanrı'yı bir yana bırakıp bu imajlara tapınmaya başlamışlardır. Gerçekliğin yitirildiği bu dünyada simulasyon modeller, gerçeğin yerini almaya ve bizi bunları sahiden yaşamış tecrübelermiş gibi algılamaya yöneltmektedir. Bu durum o kadar ileri gitmiştir ki simulasyonlar da yeterli gelmeyip orijinali olmayan kopya anlamına gelen simulacrum terimiyle ifade edilen gerçeklik sanrısı ile, gündelik hayatımız yeni baştan kurulmuştur. Hatta orijinali olmayan taklitler hayatımızı o kadar işgal etmiş ve gerçek hakikati ortadan kaldırmıştır ki, yeniden kurmaca olarak üretilen gündelik hayat bir hyperreality, yani gerçeğin çok daha ötesinde bir gerçeklik halini almıştır. ■

ALİ MURAT YEL, Yeni Şafak, 09.03.2007

BULANIK ZİHİN, KARMAŞIK HAYAT: MODERNİTENİN HAYALETLERİ

Abdullah YILDIRIM

BİZİM EVİN HALLERİ

Bir Dünyanın Mensubu Olmak

Yeşilçam filmlerinde, sıkça gördüğümüz bir sahne vardır: Çoğu kişinin belki imrenerek izlediği zengin ve gösterişli bir hayat yaşayan delikanlı, içinde yaşadığı dünyanın sahte ve ikiyüzlü büyüsnden usanmış, mutluluğu orta sınıfa mensup fakir, gururlu ama dürüst bir genç kızda bulmuştur. Ancak bu inanılmaz olay karşısında ne yapacağını bilemeyip şaşırın, bocalayan genç kız **“Hayır, biz ayrı dünyaların insanıyız”** deyiverir. Gerçekten de gençler iki ayrı dünyaya mensupturlar ve çoğu zaman bu gerçek ağır bedeller ödenerek ve oldukça acı bir biçimde öğrenilir. Bir dünyaya mensup olmak... Bu, handiyse insan olmanın anlamıyla eşdeğer bir öneme sahiptir. Dünyalar yıkılır, dünyalar kurulur. Ancak herkes, bir şekilde bir dünya içerisinde yer almak zorundadır.¹

İçinde yaşadığımız ve taş, toprak, hava, ağaç, su vb. doğal cisimlerden oluşan fiziksel dünya (universe) insan hayatının sadece bir boyutunu teşkil etmektedir. Hayatın bu boyutu, bütünüyle insanın iradesi dışında meydana gelmiş maddi yapı ve nesnelere tekabül eder. Yaşadığımız hayatın koşulları gereği, hepimiz böyle bir fiziksel ortam içerisinde bulunmak zorundayız. Bu ortam bizi, her ne kadar, bir yönüyle etkilese, belirlese ve sınırlandırsa da, *düşünen canlı olarak insan*, yaşadığı şartları dönüştürebilir ve içinde yaşadığı fiziksel çevreden tamamen

“farklı”, “başka”, “ikinci” bir dünya daha inşa eder. Buna kültür diyebiliriz.

İbn Haldun, insanlar tarafından üretilen, kurulan, düzenlenen bu “ikinci dünya”nın (buna “anlam ve anlayış dünyası” da denebilir) farkına vardığında, felsefenin sadece bu varlık alanını konu edinmesi gerektiğini düşünmüştü. Zira ona göre geriye dönüp bakıldığında, yaşayan sayısız toplum ve yaşanan sayısız hadise, bize bu varlık alanına, bu “ikinci dünya”ya ilişkin bazı tümel durumların olduğunu fısıldıyordu adeta. Bu çerçevede, insanlar, tabiatları gereği bir arada yaşıyor ve bu birliktelik, aile, toplum, iş bölümü, devlet gibi bir takım zorunlu sonuçlar doğuruyordu. Böylelikle insanlar beşerî ihtiyaçlarını karşılıyor, üretim devam ettikçe bilim ve sanat gibi alanlar ortaya çıkıyordu. Sonuçta insan, yaşadığı doğal ortamı değiştiriyor ve kendi eliyle ürettiği “farklı bir dünya”nın ferdi haline geliyordu.

Bu Mümkün Bir Dünyadır

Gazalî *Munkızda*, yaşadığı entelektüel bir krizden bahseder. Krize yol açan soru şudur: “Hiçbir koşulda şüphe duyulmayacak bir bilgi mümkün müdür?” Bu soru, onu hayli meşgul etmiştir. Sonunda, o, kendi ifadesiyle, Allah Teâla’nın kalbine ilham ettiği bir nur sayesinde, yaşadığı sıkıntılardan kurtulur. Bu, Gazalî’nin şahsında, bütünüyle bireysel olmasına karşın, aslında insanlığın ortak tecrübeyle ilgili esaslı bir krizdir de. Bu anlamda Gazalî, insanlığın vicdanı olmuştu sanki. Çünkü yaptığı şey, bütün bir insanlık ailesinin, binlerce yıl süren uğraşlar sonucu kurduğu o kocaman yapıyı temellerinden sorgulamaktı. Sorgulamanın sonunda vardığı nokta tek kelimeyle özetlenebilir: *Acziyet*. İnsan “bildiğini”, “yaptığını”, “ürettiğini” iddia etmekte, ancak bir süre sonra ona bu

cesareti veren aklî çaba, onu bir sınırın eşiğine getirmekte ve orada yapayalnız bırakmaktadır. Mutlak olana ilişkin her türlü iddianın çok ötesindedir çünkü insan. Sınırların farkına varılınca, o bitip tükenmek bilmeyen bilme/kontrol etme isteği yerini, emniyet duygusuna bırakır. Bu noktada yapılacak bir şey yoktur zira. Nitekim bütün bilimler, bazı kabullere dayanmaktadır eninde sonunda. Bir şeyi öylece, olduğu gibi kabul etmek ise, sahip olduğumuz imkânların vardığı sınıra işaret eder. Bu anlamda insan için, sırrı çözülememiş bir nokta daima var olacaktır. Anamlı bir hayat ve tutarlı bir düşünce için, o nokta sorgulanmadan kabul edilecektir. Aksi de düşünülemez zaten. Çünkü insan, kabulleri olan ve kabulleriyle yaşayan bir canlıdır.

Bu tecrübeden öğreniyoruz ki; yaşamlarımız, kesin ve mutlak olanla değil, bilakis sonsuz imkân ve ihtimaller denizinde sürüyor. Yaşadığımız hayatın mümkün olduğunu fark ettiğimizde, içinde yaşadığımız dünyanın da mümkün bir dünya olduğunu fark ediyoruz. Eğer içinde yaşadığımız dünyanın birileri tarafından kurulmuş bir dünya olduğunu hatırlarsak, işte o zaman şu soru kafamızda dönüp durmaya başlıyor: *Yanlışlık nerede?*

Yanlışlık Nerede?

Bir şeyi kurmak, belirli tercihlere göre olur. İnsan eliyle kurulan dünyalar da, böyledir. Yolda yürürken bir ayrıma gelirsiniz ve bir tercihte bulunursunuz. Bu, kurulan dünyanın ya da seçilen yolun mutlak değil mümkün olduğunu gösterir. Örneğin bir ev kurarsınız. Kurduğunuz bu ev, ancak sizin tercihlerinize göre şekillenebilir. Tercihte bulunmak ise, değer yüklü bir eylemdir. Her tercih, ardında bir düşünce/duygu/inanç manzumesi barındırır. Aksi durumda, ciddiye alınacak bir durumla karşı karşıya değilizdir zaten.

Müslümanların belirli tercihlerle bir dünya oluşturduklarını düşünelim. Ve buna, içimizi ısıtan sıcak bir sözcükle işaret edelim: Ev. Bizim evimiz... Yani, tarih boyu Müslümanların büyük gayret ve emek sarf ederek oluşturduğu, düzenlediği ve rahatça yaşadığı büyük bir ev.. Hadi buna, eskilerin ifadesiyle, darulislam (Doğunun / Müslümanların evi) dendiğini de not edelim.

Bir ev, ancak evde oturanların tercihlerine göre şekillenmeli değil midir? Mutfağı evinizin hangi kısmına ve ne şekilde yapacağınız ancak sizi ilgilendirir çünkü. Kendinize ait bir düzeniniz, işlerinizi ayarladığınız bir takviminiz olur. Sabah kaçta kalkılacak, akşam kaçta sofraya oturulacak, ne yenecek, kim neyle ve kime karşı sorumlu olacak vs. Bütün bu tercihler, o evde yaşayanların ve yaşananların göstergeleridir. Eğer komşunuz size ve yaşam tarzınıza müdahale etmeye başlar, evinizi ve evde olup bitenleri belirlemeye kalkışırsa, evde yaşayanların ve yaşananların tadı kaçmaz mı? Doğru, bütün bunları oluşturan ve tayin eden en nihayetinde insandır. Ancak önemli olan, bu insanın kimliğidir.

İşte son birkaç yıldır, bizim evde işler eskisinden oldukça farklı işliyor. Artık kimse, akşam eve kaçta dönmesi gerektiğini, sabah kaçta kalkılması gerektiğini bilmiyor. Evin içinde bilmediğimiz odalar, hiç tanımadığımız eşyalar görüyoruz. "Bu gün bayram, hadi birlikte bir şeyler yapalım" diyecek oluyoruz, kelimeler kursağımızda takılı kalıyor. Tarihin ne zaman başladığına biz değil, başkaları karar veriyor. Ha bir de, "tarihin sonu"nu getirivermiyorlar mı? İnsan, şaşırıp kalıyor. ■

Dipnot

1- İsmet İnönü'nün şu meşhur cümlesini hatırlasak yeridir: "Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye o dünyadaki yerini alır."

Ahmet Hamdi YILDIRIM

“TEZATLAR ÜLKESİ”NİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ;

Hindistan: Bir Mekân, Bir Medrese

Hindistan nerede ise bir buçuk milyara yaklaşan nüfusu ile devasa bir ülke. Bu haliyle burada dünyanın en yoğun Müslüman nüfusu yaşıyor ve de azınlık olarak. Buna rağmen yeryüzünde İslam dininin en canlı yaşadığı yerlerden biri Hindistan. Bunda garipsenecek bir şey yok zira Hindistan “tezatlar ülkesi”.

Burası bin yılı aşkın bir Müslüman idaresinin ardından Müslümanların azınlığa düştüğü bir diyar. 18. yüzyılda İngiliz “sömürge dalgası”nın havarileri olan tüccarlar buralara

gelene dek, her şey yolundaydı bu topraklarda. Ancak, “kızıl topraklar” peşinde macera aramaya alışık İngilizlerin ana karaya ayak basmalarıyla birlikte felaketler ve uğursuzluklar yağmaya başlar Müslümanların başına. Katliamlar, işkenceler, korku, kan ve dehşetin kol gezdiği ağır bir dönemin ardından Müslümanlar kendi idarelerini yitirirler ve kendi topraklarında garip duruma düşerler.

Tam da o günlerde, Yenidelhi’den Pencab’a kadar yol kenarlarındaki bütün ağaçlara Hindistan’ın ileri gelen âlim ve kanaat önderlerinin asıldığı, her tarafı kan ve dehşetin kapladığı bir zamanda, Seharanpur şehrinde gözlerden uzak, ilk bakışta son derece küçük bir hadise gerçekleşir. Bir nar ağacının altında bir hoca ve bir talebe, geçmiş İslam toplumlarında meşhur eğitim geleneğiyle ders okumaya başlar. O zamanlar bir ağacın altında başlayan bu tedris, bir gün ismi duyulacak koca bir medresenin/ekolün habercisi olur. Hedef Hindistan’ın Endülüsleşmemesidir. Ve atılan o tohum yeşerir, bu gün bütün Hindistan’ı kuşatan bir eğitim ekolü haline gelir.

Hindistan’ın Uttar Paradeş eyaletinin bir şehri olan Seharanpur’un küçük bir kasabasıdır “Diyobend”. Ve Diyobend, içinde barındırdığı medrese/külliyeye cihanşümul bir şöhrete sahip bu gün. Diyobend’deki medrese, bizde Osmanlı sistemindeki külliyeye karşılık gelen bir eğitim kurumunu andırıyor. Bu medrese, ilk mektepten üniversiteye ve oradan doktora seviyesindeki akademik çalışmalara kadar her türlü eğitim ve öğretim birimine sahip.

Medresenin, bu gün bizler tarafından üniversite diye adlandırılan bölümüne Dârülulûm adını veriyor Hindistanlı Müslümanlar. Dışardan bakıldığında burada, bütün ayrıntısı ile özgün bir İslami asaletin korunduğu gözlerden kaçmıyor doğrusu.

Medresenin bölümleriyle ilgili bütün adlandırmalar, özgün ve gelenekten gelen adlandırmalar. Mesela mastır veya yüksek lisans seviyesi için “*fazilet kısmı*” ifadesi kullanılıyor medresede.

İşte sözünü ettiğimiz Diyobend medresesi 1866 yılında Muhammed Kasım Nanevtevi (1832–1880) ile talebesi Reşîd Ahmed Gangûhî (1825–1905) tarafından ilk tohumları atılan ve o günden bu güne gelen medresedir.

Gezip görenlerin büyük bir hayranlık duyduğu ve adeta büyülediği Hindistan’daki bu ve buna benzer medreseler, İslami eğitim geleneğinin en seçkin örnekleri olarak uzanıyorlar dünden bugüne. Yine bu mekânlar, hocayla talebenin bir bütünlük arz ettiği, cami ile medresenin iç içe girdiği ve ilimle ibadetin harmanlandığı yerler olarak varlıklarını sürdürüyorlar. Tuhaf bir şekilde, şu adına “ihlas ve samimiyet” denen, modern toplumda boşluğa düşmüş, içi boşalmış ve bu nedenle “hakim anlayış”ın pek de anlamlı bulmadığı “talihsiz değerler” taçlandırıyor bu kurumların varlığını. Bu kavramlar ve onların ifade ettiği değerlerin ne kadar önemli, ne kadar anlamlı olduğunu Hintli Müslümanlar arasında soluk alıp verirken, Diyobend’in tozlu sokaklarında yürürken derinden hissediyor insan. “Sahiden, üzerlerine bir dünya inşa edilebilecek kadar, bir hayat kuracak kadar anlamlıymış bu kavramlar” diye bir soru defalarca kez yankılanıyor içinizde.. İlk başta, başkalarının hayatını menfi, siyah, kötü karelerle kolajlamaya alışık zihniniz, alışkın olduğu algı ve kabullere muhalefet eden bu manzara ve ortamlara pek anlayış göstermek istemiyor. Sonra, o havayı bir süre soluduktan, ortamın doğallığını fark ettikten sonra, üzerinde son birkaç asırdır “manevi olana yabancılaşma” hayaletlerinin dolaştığı

dünya hayatının, aslında başka ortamlarda başka şekillerde de ama “huzur içerisinde” yaşanabileceğini düşünüyorsunuz.

Bu muazzam külliye ve benzerlerini gezip gördüğümüzde küçük bir kıvılcımın nelere kadir olduğunu yakinen anlamış olduk. Ve o anda aklımıza Üstadın o ölümsüz şiiiri geliverdi:

Tohum saç, bitmezse toprak utansın!

Hedefe varmayan mızrak utansın!

Hey gidi küheylân, koşmana bak sen!

Çatlarsan, doğuran kısrağ utansın!

Hikmetin gayretle buluştuğu bu muazzam yapının, günümüze kadar bozulmadan gelmesinin sırları araştırıldığında kurucusu Muhammed Kasım Nanevtevi tarafından vaz edilen sekiz temel kuralın (siz buna “ilmi manifesto”nun da diyebilirsiniz) uygulanışı dikkatleri çekiyor. M. Kasım Nanevtevi şunları dile getiriyor bu ilkeler manzumesi arasında:

1. İş ve idareden sorumlu olanlar, elden geldiğince hibe ve teberruları çoğaltmaya çaba gösterebilirler ve bu faydalı iş için kendileri dışında bir takım kimseleri görevlendirirler.
2. Talebelerin yemeğini devam ettirmek ve sayılarını çoğaltmak için bu medreseye samimi olarak bağlı olanlar ellerinden gelen bütün mesailerini sarf etsinler.
3. İstişare kurulu üyelerinin daima medrese için uygun olana dikkat etmeleri, kendi şahsi görüşlerinde ısrarcı olmamaları gerekir. Allah muhafaza etsin, şayet bir an gelir de kendi görüşlerinin aksine karar vermeye zorlanır, mecbur bırakılırlarsa medresenin temelleri sarsılır ve binası yıkılır. Binaenaleyh istişare kurulu üyelerinin medrese ile ilgili hususlarda kemal-i ihlâs ve samimiyetle kanaat belirtmeleri, görüşlerini dile getirirken

bunların en faydalı olduğuna kati bir şekilde inanmaları ve de aksi görüşlere karşı geniş bir gönülle kulak vermeleri, kabul etmeleri gerekir.

Müdür bütün önemli işlerde görüş ve kanaat sahipleri ile istişare etmeli, bu hususta istişare kurulu üyeleri ve dışardan gelen İslami medreselere karşı samimi düşünceler besleyenler arasında bir ayırım yapmamalı, her görüş sahibinin görüşüne değer vermelidir.

4. Hocaların birliktelik ve beraberlik bağına yapışmaları, aralarında meşreb ve meslek ayırımına gitmemeleri, diğerlerinin saygınlığını çiğnememeleri gerekir. Aksi haller medresenin çalışmalarını sekteye uğratır ve gelişme güneşini batırır.

5. Hocaların önceden belirlenmiş veya sonradan uygun görülerek düzeltilmiş olan eğitim müfredatını tamamen bitirmeleri gerekir. Aksi halde bu medresenin talebe ile dolup taşması mümkün olmaz. Olsa da faydalı olmaz.

6. Medresenin sabit sürekli maddi bir geliri olmadığından Allahın izni ile çalışmaları, adet olduğu üzere Cenab-ı Allaha teveccüh ile kaimdir. **Bir akar, bir fabrika veya sözünün eri vaadinden dönmeyen birinin kesin sözü veya ahdi gibi, medresenin mutlak geliri olmuş olsa, Allah Teala'ya müracaat etme ve yönelme nimeti elden gitmiş olur.** Cenab-ı Allahtan gelen yardım kesilir. İdarecilerle çalışanlar arasında ihtilaf ve tartışmalar ortaya çıkar. Bu sebeple sorumluların medresenin geliri ile ilgili dikkatli olmaları ve özen göstermeleri gerekir. **Bütçenin gelir ve hazırlıklar açısından bir tür yokluk halini yaşıyor olmasına özen göstermek gerekir.**

7. Hükümetlerin ve devlet ricalinin medresenin idari işlerine katkıları bu müesseseye çok büyük zararlar getirir.

8. Yalancı ve geçersiz şöhret peşinden koşmayan kimselerin yardım ve destekleri bereket katar. Zira yardım edenlerin niyetlerinin ihlâslı ve güzel olması bu müessesenin kalkınmasına ve yapısının güçlenmesine olumlu katkılar yapacaktır.

İnsan, kurumun canlılığını ve uluslararası şöhretini gözünün önüne getirdiğinde, "ne garip", diyor kendi kendine, "her şeyi teknik, pozitivist, pratik ve pragmatik bir anlayışla düzenleyen modern hayatın kabul edemeyeceği bu prensipler ve Yüce Kudrete duyulan engin bir teslimiyet koca bir müesseseyi nasıl da ihya ediyor. Ne garip.."

İnsan bu müesseseleri ve buralardaki sakin, huzurlu ortamı gördükçe bir yandan imreniyor, bir yandan da modern ortamlar adına hayıflanıyor. O şarkının sözlerinden esinlenerek "modern hayat nerde yanlış yaptı?". Ya da "Acaba eksik olan ne?"

Söylemeden geçemeyeceğim bu tür müesseseler Hindistan'da onlarla ifade edilecek kadar çok. Sadece Hindistan'da değil bütün Hint alt kıtasında çok yaygın bir şekilde varlığını sürdürüyor. Hatta Kanada'dan İngiltere'ye kadar birçok Batı ülkesine uzanan bir ilim halkasına da sahip. ■

Fransız ihtilali ile güç kazanan ve sonraki yüzyıllarda hızla dünyayı saran milliyetçilik, öncelikle Osmanlı, Avusturya ve Rusya gibi bünyelerinde farklı etnik kökenleri barındıran imparatorlukları doğrudan etkileyerek, dağılmalarına ve onların yerini yeni ulus devletlerin almasına neden olmuştur. Bu hareketlerin; devletin sosyal, idari ve siyasi yapısının ırk esasına göre değil de, “*Millet Sistemi*” adıyla, din esasına göre şekillendiği Osmanlı İmparatorluğundaki etkileri, daha çok, Ortodoks Hristiyanlar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu etkiyi daha iyi anlayabilmek için kendisine tanınan geniş ayrıcalıklarla, Sultana karşı İmparatorluk içerisindeki tüm Ortodoksların idaresinden “*ethnarh* (milletbaşı)” sıfatı ile sorumlu olan “Fener Rum Patrikhanesi”nin, bu açıdan incelenmesi –kanaatimizce- iyi bir örnek olacaktır.

Milliyetçiliğin patrikhaneye tesiri, biri patrikhanenin “kendi bünyesi”, diğeri “Babialı ile ilişkiler” olmak üzere iki yönlü gerçekleşir. Patrikhane-Babialı ilişkilerinde milliyetçilik, daha çok Babialı tarafından yapılan idari müdahale ve değişikliklerde kendisini gösterir. Bu akımın içerisinde etkisi ise, Patrikhane bünyesinde meydana gelen ayrılıklar şeklinde tezahür eder.

19. yy.’da milliyetçiliğin yükselişi ve yabancı devletlerin de “gayrimüslimlerin haklarını koruma” bahanesi ile Osmanlı imparatorluğunu sürekli sıkıştırma, Babialı’yi bir takım yeni düzenlemeler yapmaya zorlar. Neticede Tanzimat ve Islahat hareketleri çerçevesinde yapılan reformlar, gayrimüslim cemaatlere bir takım yeni haklar sağlar. Ancak cemaatin yönetiminde halkın da söz sahibi olmaya başlaması ile din adamlarının Ortodoks cemaat üzerindeki nüfuzları giderek zayıflamaya başlar. Bu da, başta Patrikhane olmak üzere, cemaatlerin

Salih İNCİ

TÜKETEN MİLLİYETÇİLİK: MİLLİYETÇİLİĞİN OSMANLI’DA GAYRİMÜSLİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(Patrikhane Örneği)

dini temsilcileri tarafından hiç de hoş karşılanmaz ve ağır tepkilere yol açar.

Artık bu dönemlerden sonra Patrikhane, kendisine Fatih'ten beri verilen ve onun haleflerince yenilenen imtiyazları hep özlemle yad edecek ve yapılan her türlü düzenlemeyi "*Patrikhane'nin asırlık haklarının gaspı*" olarak nitelendirecektir. Dolayısı ile Tanzimat'la başlayan bu yeni dönem, bir yerde, klasik Rum-Ortodoks Patrikhanesinin erime tarihinin başlangıcı olarak nitelenebilir.

Patrikhane üzerinde Tanzimat sonrası gerçekleşen bütün bu idari düzenlemelere ilaveten, onun siyasi/idari gücüne darbe vuran en önemli olay, içerde milliyetçiliğin kıskırttığı bölünmeler ve sonuçta Patrikhane'den ayrı "*othosefal* (bağımsız)" Kiliselerin zuhurudur.

Siyasi olarak elinin ve söyleminin güçlü olduğu Tanzimat öncesi dönemde Fener Patrikhanesi, Bulgar, Sırp, Romen, Ortodoks Arnavut ve Hristiyan Arap gibi kendisine bağlı milletlerin eğitim ve ibadet dilinin Rumca olması konusunda baskıcı bir yönetim sergiler. Hatta bazı Bulgarlar, Fener'in bu yöndeki baskı, dayatma ve zulmünden kurtulmak için Katolik olmaya bile karar verirler. (Bazı araştırmacılar Patrikhane'nin bu tutumunu, modern Ortodoksluğun tarihi günahı olan "*Dini Milliyetçilik*" olarak yorumlarlar.) Bütün bunların ardından milliyetçiliğin etkisiyle girilen yeni süreçte ise Patrikhane'nin eli zayıflar. Vaktiyle Fener'in, yönettiği bölgelerdeki yerel dil, kültür ve gelenekleri dikkate almayan bu tutumu, milliyetçiliğin de körüklemesiyle birlikte, şimdi kendisi için tehlikeli ve uyku kaçıran sonuçlar doğurmaktadır.

Süre içerisinde Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlardan çekildikçe, yeni oluşan devletler, Fener'in politik vesayetinden kurtulup siyasi özgürlükleriyle birlikte dinsel

bağımsızlıklarını da ilan ederler. Dolayısıyla artık **İmparatorluğun siyasi kaderi değiştikçe Patrikhane'nin kaderi de ona paralel olarak değişecektir. Vaktiyle Osmanlı büyüdükçe o da büyümüşü, şimdi küçüldükçe o da küçülecektir. Osmanlı toprak kaybettikçe Patrikhane de Metropolitliklerini, cemaatlerini dolayısıyla gelirlerini ve prestijini kaybedecektir.**

Bu anlamda ilk olay 1821 Mora isyanı ile Yunan ihtilalinin patlak vermesi ve Yunan Krallığının kurulmasıdır. 1833'de Yunan Kilisesi bağımsızlığını ilan ederek Fener'den ayrılır. Patrikhane başta buna tepki gösterir, ancak yirmi yıl sonra, 1850'de bağımsızlığı tanır. Bu, patrikhane için iki açıdan çok büyük sonuçlar doğurur. Birincisi Osmanlı idarecileri -her ne kadar Patrik, ihtilale katılan papazları aforoz ettiğini ilan etse de - Mora isyanında parmağı olduğu gerekçesi ile Patrikhane'yi suçlu bulur ve Patrik V. Grigorios'la beraber bazı metropolitleri idam ettirir. Dolayısı ile Patrikhane Babiali nezdinde büyük bir güven kaybı yaşar. Buna ilaveten eğitimli bir sınıf olarak Osmanlı hariciyesinde etkin olan ve "Fenerliler" adıyla maruf yerli Rumlar da tasfiye edilir. İkinci ve belki de en önemli sonuç, Yunan kilisesi'nin ayrılığının diğer milletlere örnek oluşturmasıdır. Bu, diğer ulusların da kendi bağımsız kiliselerini kurmalarının önünü açar. Bu anlamda 1879'da Sırp Kilisesi, 1865-1885 yıllarında Romanya Kilisesi, 1878'de Arnavutluk Kilisesi bağımsızlıklarını ilan ederler, Patrikhane de bunları tanımak durumunda kalır.

Burada asıl, büyük ve şaşırtıcı gürültü Bulgar Kilisesi üzerinde kopar. 1870'de Fener'den ayrıldığını ilan eden Bulgar Kilisesi 1872'de Padişah'tan da onay alır. Ancak Fener, diğer Balkan Kiliseleri'ne gösterdiği toleransın aksine bu kez, Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını kabul etmez. Zira cemaati iyice azalan Fener Patrikhanesi, Bulgarlar'ın

kalan cemaatin neredeyse yarısını alıp götürüleceği düşüncesindedir. Ayrıca Balkanlar’da ve Makedonya’da, Yunanlılar ve Bulgarlar arasında büyük bir siyasi nüfuz mücadelesi söz konusudur. Patrikhane de, bu mücadelede taraftır ve elindeki bütün taşları Yunanlılar lehine kullanmaktadır.

Bu doğrultuda, 1872 yılında Patrikhane’de toplanan “Kutsal Sinod”, aldığı kararla Bulgar Kilisesi’ni “*schismatik*” (ayrılıkçı) olarak ilan eder ve Bulgarlar’ı ırkçılık yapmakla (*ethnofiletizm*) itham eder. Bunun da Hristiyanlığa aykırı olduğunu söyleyerek Bulgar Kilisesi’ni mahkum eder. (Patrikhane, Rus Kilisesi’nin yükselişi karşısında Bulgarlar’ı kendi yanına çekebilmenin hatırına Bulgar Kilisesi’nin bağımsızlığını ancak 1945’de tanıyacaktır.) Aynı dönemlerde Patrikhane birçok papazı bu bölgelere göndererek Rumlar’ın yerel örgütlenmelerine fiilen destek verir. Patrikhane’den gelen Papazlar, diğer milletlere (Bulgar, Türk, Sırp, Arnavut vb.) karşı silahlı mücadelelerde Rum halka önderlik eder. Durumdan rahatsız olan Babiali ise, sık sık Balkanlara gönderilen Metropolitlerin azli veya merkeze çekilmeleri konusunda Patrikhane’yi uyandırır.

Neticede bütün bu gelişmeleri ve özellikle 1872’de Bulgarlar’ın aforoz edilmesini, o güne kadar “uluslar üstü” ve “ekümenik” bir kurum olma iddiasındaki Patrikhane’nin tarihi ve dini tezlerinin geçerliliğini yitirşinin itirafı olarak algılamak gerekir. Zira, diğer uluslara ses çıkarmayan Patrikhane’nin, Bulgarlar’ı mahkum etmesi, onun alttan alta Yunan milliyetçiliğine verdiği desteğin ve bu anlamda ulusal bir kiliseye dönüşmesinin de sarıh ilanidir.

Kiliseler arasında çıkan bu kavga sadece papazlar arasında kalmaz ve kavgaya Balkan dağlarındaki komitacılar da dahil olur ve bütün balkanları milliyetçilik ateşi sarar. Bu durum Balkan savaşları ve sonrasında Batı

Trakya’nın ve Makedonya’nın kimde kalacağı; Rumlar’ın ve Bulgarlar’ın birlikte yaşadıkları yerlerdeki kilise, manastır ve mekteplerin kime ait olacağı gibi büyük sorunlara neden olur. Özellikle kiliseler meselesi nedeni ile Ortodokslar arasında yaşanan sorunlara Sultan II. Abdülhamid de kendine has siyasi manevraları ile imparatorluğu ayakta tutacak şekilde yaklaşır.

Gelinen son nokta da Patrikhane, bir zamanlar Fransız ihtilali ile başlayan yeni düşünce ve akımları “*Allahsız Fransız Fikirleri*” olarak eleştirip, hatta buna karşı bir de “*Pederler Öğretisi*” (Patriki Didaskali) adlı bir metin kaleme almışken, yukarıda bahsi geçen olaylar neticesinde kendisini milliyetçilik akımına kaptırmış ve fiilen taraf olarak (Helen milliyetçiliği davası ile) bu akıntıya katılmıştır.. Bunun en son ve en keskin örneği Birinci Cihan Harbi sonunda, Patrikhane’nin, yüzyıllardır koruması altında bulunduğu Osmanlı’ya sırt çevirip işgalcilerle doğrudan iş birliği yapması, hatta daha da ileri giderek -Patrik vekili Dorotheos’un ifadesi ile- “*İstanbul’dan Padişah da dahil tüm Türkler’in atılması ve bu kutsal! şehrin Yunanistan’a ilhaki*” talebi olmuştur. (Londra Konferansı sırasında, Dorotheos tarafından, Loyd George’a hitaben yazılan 14 Şubat 1920’ tarihli mektuptan)

Sonuçta Bizans dönemindeki konumunu Osmanlı zamanında da koruyan, hatta kimilerine göre “*devlet içinde devlet olan*” Patrikhane, milliyetçilik üzerine yaptığı hesaplarda büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve sonuçta bütün ortodoksların kendisine bağlı olduğu “*milletler üstü*” bir konumdan, zamanla küçülerek sadece tek bir ulusun (Yunanlılar’ın / Rumlar’ın) kilisesi haline dönüşüvermiştir. Bu gün de Patrikhane halen “*milletler üstü*” olma iddiasını sürdürse de, yaşanan tarihi tecrübeler bize bunun aksini söylemektedir. ■

Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK

SİSTEM BİREY İLİŞKİSİNDE “İKTİSAT”I YENİDEN OKUMAK

Modernleşme, sanayi devriminin bir sonucu olarak ihtiyaçların karşılama düzeyinde ortaya çıkan gelişmelere de paralel bir seyir izlemiştir. Bu itibarla en azından, sanayileşme - modernleşme ikilisinde, biri diğerinin koşutuymuşçasına algılanan veya böyle takdim edilen bir tarih serüveni ortaya çıkmıştır.

Kapitalizm, ister mülkiyet ilişkileri, ister koordinasyonu sağlayan mekanizmanın ne olduğu çerçevesinde ele alınsın, üretim araç ve gereçlerinde özel mülkiyete dayalı, fiyatların bu çerçevede arz ve talebe göre ortaya çıktığı, müteşebbis kârına dayalı bir ekonomik model olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama evrensel ölçütler içiriyor görünse de, özelde belirli bir insan modeline dayalı olan ve bu nedenle de “Batı’da yaşanan bir tecrübenin ürünü bir ekonomik sistemi” ifade eder.

Kapitalizm Avrupa’nın yaşadığı tecrübenin bir ürünüdür. Bu tanımlama ekonomik alanda yaklaşık bin yıl kadar sürmüş bir Ortaçağ dönemi sonrasında ortaya çıkmış bulunan “tüccar” sınıfıyla temellendirilebilir. Kapalı bir ekonomik modeli dış dünyaya bağlayan birisi olarak tüccar, zamanla zengin aristokrasinin de devreye girmesi ile devlet desteğinde/ölçeğinde ortaya çıkacak bir modelin içinde yer almıştır. Sanayi Devrimi sonrası artık sadece ticaretle değil, öncelikle üretmekle meşgul bu müteşebbis kişi “kapitalist” adını alacaktır. Bu kapitalistin iş anlayış ve esaslarına uygun düşerek oluşan ictimai düzeydeki ekonomik modele de “kapitalizm” denilmiştir.

Bu ekonomik düzenin ortaya çıkmasına ve özel adın verilmesine neden olan insan nasıl bir insandı?

Bütün Ortaçağ, bir tanımlamaya göre, “bir tek mum ışığının bile olmadığı karanlık bir dönem”dir. Batı’nın Aydınlanma dönemi insanı kendisinden önceki dönemi böyle ifade ediyor. Madde ile ilişkisi olmayan, dünyadan kaçan, kilisenin çizdiği

sınırlar içinde kendi insan cinsini günahla doğmuş bir insan olarak gören Batılı fert, özellikle Haçlı seferlerinin büyük etkisi ile İslam Medeniyeti ile karşılaştığında madde ile ve dünya nimetleri ile yeniden tanışmıştır. Doğunun refahının büyümesi, Batılı bireyin kendi düzenini sorgulamasını, sonra da adım adım bunu değiştirmeye çabalamasını getirmiştir.

Bugünün egemen Batılı bireyi işte bu bireydir. Ortaçağ’dan kalan her şeyi kendi yeni dünyasına göre değerlendiren, kendisini merkeze alan bu birey, öncelikle kiliseyi değiştirmekle ve hatta reddetmekle işe başladı. Zira bu gelişmede kilise eskinin müdafii durumunda olmuştur. Adım adım ortaya çıkan insan tipi öyle bir insandır ki, her şeyde öncelikle kendi çıkarını aramaktadır.

Alman Luther, Fransız Calvin bu reddedişin sembolü olarak ortaya çıkmıştı. Calvin, “Zenginler! Siz tesellinizi bu dünyada almışsınız, öbür dünya yeriniz yok” diyen kiliseye, “Zengin hristiyan iyi hristiyandır” sözü ile karşı çıkmış birisi olarak, yeni insan tipini ekonomik alanda meşrulaştırmıştır. Bu yönü ile bu karşı duruşlar, Yeniçağ insanının sözcüsü niteliğindedir. Bu insan, öncelikle kazanmaya, biriktirmeye bakar. Bu nedenle hem çalışkandır hem de tasarruflu birisidir. Daha çok kazanmak için harcamayı sevmez, biriktirir. Ayrıca disiplinlidir de.

Bu yeni insan, içeriğini kendisinin yeniden çizdiği veya oluşturduğu dini kurumlar desteğinde meşruiyetini ictimai düzenin her alanına taşıyacaktır. Bu bireyin istekleri, beklentileri ve çıkarlarının öncelikle korunduğu, savunulduğu bir düzen şekillenecektir. Bu yönü ile bu birey, Protestanlığın, Milli Devletin, Kapitalizmin, Emperyalizmin, Demokrasinin ortaya çıkmasında etkindir. Yoksa bunların bir ürünü değildir. Ancak zamanla ictimai hayatın her aşamasına egemen olan bu uygulamalar kendi prototipini de üretir hale ulaşmıştır.

Bugün gelinen nokta, Batı’nın, dış dünyanın insan ve tabii kaynak zenginliklerini doğrudan elde etmesi, onları kendi düzeni içinde kullanma aşamasının ötesinde dış dünyayı kendi düzenine göre dönüştürmesidir. Ancak bu dönüşümün siyasal ve ekonomik rejimleri yıkmakla gerçekleştirileceğinin bilinmesi sosyal kurumların

da ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bugün itibariyle modernite ve bunun bir aracı veya yolu olarak kapitalizm, ihtiyaçları karşılamada Türkiye insanı üzerinde çok önemli etkiler bırakmaktadır. Baskın kültür, üretimden tüketime her alanda maddi bir dünya empoze etmektedir. Batı'nın belirleyiciliğinde bu kültür, birçok alanda zoraki bir tercih olarak uygulamaya konulmaktadır. Örneğin; kapitalist ekonomi hem tüketici hem de üretici olarak Türkiye insanının bir çalkantı yaşamasına neden de olmuştur. İnsanımızın neyi, nasıl, kimin için, ne kadar üretip, pazarlayıp tüketmesi gerektiği noktasında bir çalkalanma yaşanmaktadır. Bu çerçevede genel olarak Türkiye insanının önemli bir kesimi ücret, fiyat, mal, kalite, pazar, reklam, ihtiyaç, tüketim vb. alanlarda egemen uluslararası kapitalist ekonomik sistemin zorlamalarına uygun davranışlar içine girmiş durumdadır. İşçinin ücretinin, arz-talep dengesi sebep gösterilerek temel ihtiyaçları dikkate alınmadan belirlenmesi, "reklamın gereğidir" diye düşünülerek değerlerimizin sınırlarının ötesine çıkılması, mal ve hizmet kullanımında ihtiyacın ötesindeki tüketim furyası bu sürüklenmenin göstergeleri olarak ele alınabilecek konulardır.

Hatta bu doğrultudaki bir hayat algısı ve davranışını meşrulaştırmaya çalışan yarı teorik çalışmalar da yapıldı. Geleneksel davranış kalıplarının hala baskın olduğu bazı kentlerimizdeki iktisadi faaliyetleri (kapitalist ekonomi içinde başarılı olarak görülebilecek uygulamaları) "sistemle bütünleşme" veya "sisteme uygunluk" olarak değerlendiren raporlar hazırlandı. Bunlar, savunucuları açısından iki farklı yaklaşımı ortaya çıkarmaktadır. Bir kısmı, İslam'ın kendi Calvin tipini ortaya çıkardığı iddiası yanında, bu bireyin Batı ile entegrasyonda önemli bir işlev üstleneceği yaklaşımını sergilemektedir. Yazılanları savunan bir başka kesim ise (insanın madde karşısındaki zayıflığından istifade ile) modernleşmenin / kapitalizmin bugünkü dönüştürücü gücüne dikkat çekerek (kapitalizmin tarihi bir örnek olmadığı, evrensel bir aşama olduğu kabulü ile) İslam dininin bu kuşatmaya dayanamayacağı, dolayısı ile dinde bir reformun zaruretini öne çıkarma çabasındalar. Bu yaklaşımı sergileyenler bir adım daha öteye giderek, tıpkı Batı'da olduğu gibi Kilise Hıristiyanlığı karşısında

Calvin'in yaptığı açılımın bir benzerinin Türkiye'de de olmasını beklemektedir. Bununla da yetinilmeyip Türkiye insanının içinde bulunduğu durumun geçmişten bir kopuş hatta reddetme anlamında bir dönüşüm olduğu bile iddia edilebilmektedir. Mesela; yatırımcının başlangıçta öz sermaye ile hareket etmeye çalıştığı ancak bunun yetersizliği karşısında kredi almaya başladığı, bunun ise kapitalist ekonominin dönüştürücülüğünün bir sonucu olduğu, ekonominin kendi esasları dâhilinde işlediği, dinin ve geleneğin bu çerçevede etkinliğinin olmadığı belirtilmektedir.

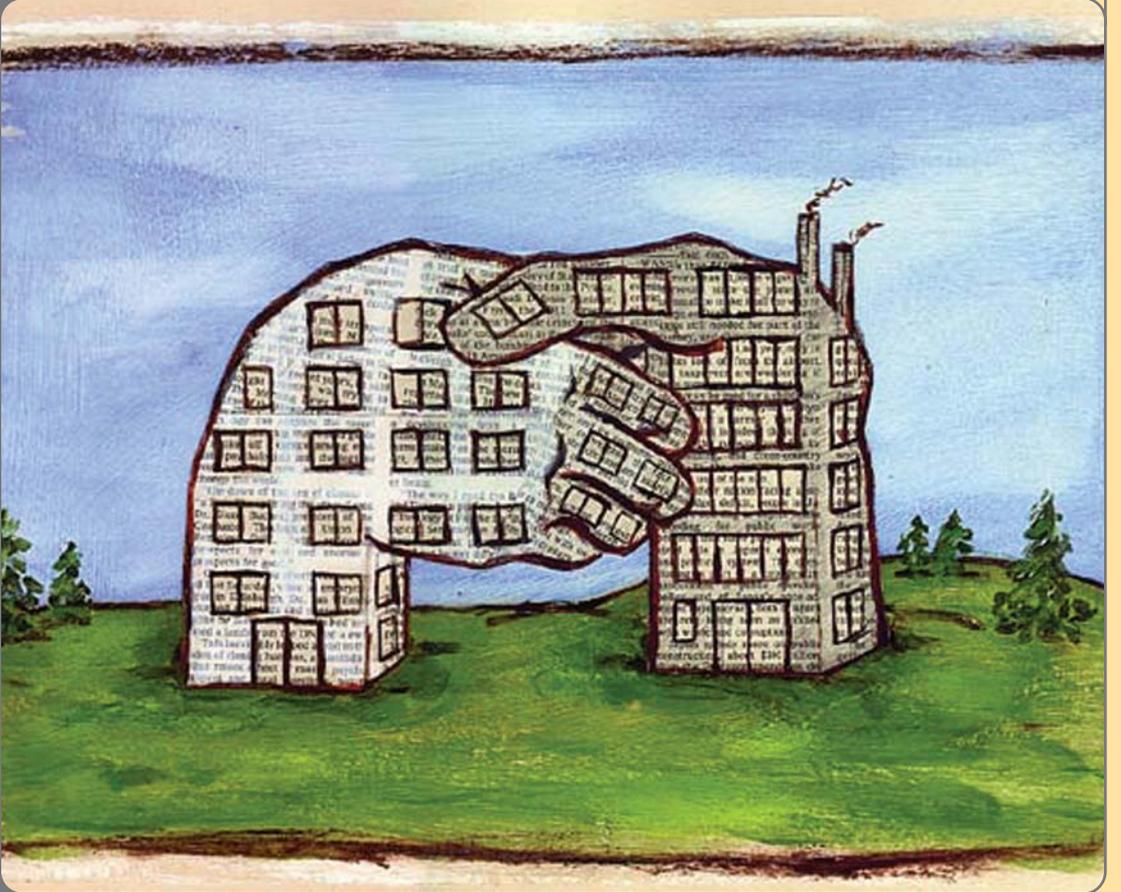
Hâlbuki gerek üretim, gerek pazarlama ve gerek tüketim alanındaki olumsuzluklara rağmen Türkiye'de bir yandan egemen ekonomik yapı içinde başarılı olunmaya çalışılırken, birçok alanda da kapitalizmin kuşatıcılığını aşan açılımlar yaşanmaktadır. Örneğin; işletme düzeyinde, Anadolu insanı yapılan araştırmalar incelendiğinde de görüleceği üzere, kendi kültürünün değerlerine ve genel yapısına uygun olarak üretim, paylaşım ve tüketimde model davranışlar geliştirmektedir. Bu çok özel bir durum gibi takdim edilen davranışlar bin yılı aşkındır etkin olan Anadolu kültürünün bir birikimi olarak kapitalizme karşı bir duruş olarak dikkati çekmektedir.

Anadolu işadaminin tutumluluğu, kâr ve dolayısıyla yatırım peşinde koşan insan tipolojisi ile özdeşleştirilemeyecek bir davranış kalıbıdır. Onun davranışı aslında kendi değerlerinin nimete verdiği anlama sahip çıkıştır. Üstelik bu tutumluluk bugün, yeni ortaya çıkmış ve belirli bir bölge ile sınırlı bir husus veya "ne pahasına olursa olsun" tarzında bir tutumluluk da değildir.

Araştırmaların da gösterdiği üzere, bu tutumluluk bölge insanının ihtiyacı olan cami, okul, hastane, dispanser gibi tesisler yanında dernek ve vakıflar kurarak eğitim desteğine muhtaç bölge insanına imkanlar sunan bir tutumluluk biçimi. Kendi değerleri ile bütünleşmiş insanımız, içinde yaşadığı çevrenin ihtiyaçlarını kendi ihtiyacı gibi görerek, başta kendisini bu kâinata nereye konumlandığı olmak üzere, üretim, paylaşım ve tüketim aşamalarında rasyonel birey ahlakı ile ilişkilendirilemeyecek kabuller, yaklaşım ve uygulamalar sergilemektedir. ■

KADİM BİR SIR: İNSAN VE HUZUR

Dr. Adem ERGÜL

GÖNÜL HUZURUNA DOĞRU...

Kalb huzuru üzerine bir eser yazan Dr. Joshua Loth Liebman anlatıyor:

Vaktiyle, gençliğimin taşkın hayallerle dolgun zamanlarında, hayatta lüzumu teslim edilmiş şeylerin bir listesini yaptım: Sıhhat, sevgi, güzellik, istidat, kudret, zenginlik, şöhret, ve kendi zannımca bir insanın hayatta nasibi olmak icap eden ikinci derecede bir hayli unsurlar..

Bu envanteri mükemmel saydığım bir şekilde tamamladıktan sonra, onu, göğsüm kabarak, o zamanlarda benim hocam, rehberim ve ruhani rehberim olan akıl ve dirayet sahibi yaşlı zata götürdüm.

Büyük dostum listeyi sabırla gözden geçirirken, göz köşelerinin hafifçe kırıştığını gördüm, liste herhalde hoşuna gitmiş olacaktı. Düşünceli bir şekilde onu tekrar gözden geçirerek: "Mükemmel liste doğrusu" dedi. "Tasnif güzel, makul de sıralanmış, şu kadar var ki, genç dostum, galiba en mühim unsuru dışarıda

birakmışsın. Unutmuş olmalısın ki, onsuz bütün varlıklar, mallar, mülkler, acı bir azap ve senin bütün listen çekilmez bir yük olur."

Sesime bir kabadayılık çeşnisi vererek sordum: "Eksik olan bu unsur ne imiş?"

Elindeki ufacak kurşun kalemle benim listemin üzerine çaprazlamasına iki çizgi çizdi. Benim ilk gençlik hayalimin mahsülünü böyle bir kalemle parçaladıktan sonra, üç kelime yazdı:

"Peace of Mind" (=Kalb huzuru)

"Bu mevhibeyi Allah Teâlâ, sevgili kullarına saklar. İstidat ve güzelliği çok kimselere verir. Servet sıradan bir metâdır, şöhret ise nadir bulunan bir şey değil. Fakat kalb huzuru, işte bu, Cenâb-ı Hakk'ın rızasının nihâi alameti bir mükâfat, sevgisinin en büyük alâmetidir. O bunu çok ihtiyatla ihsan eder. Bir çok insan bu nimeti hiç göremez; bazılarıysa, bütün hayatları müddetince, evet, tâ iyice ihtiyar oluncaya kadar bu nimetin geleceği saati beklerler" dedi.

Bir dostum da başından geçen bir hadiseyi şöyle anlatmıştı:

İş yoğunluğu ve düzensiz bir hayatın neticesi, kendimi iyi hissetmediğim günlerden biriydi. Çünkü o günlerde nabız atışlarım çok hızlanmış ve hayattan zevk alamaz olmuştum. Hatta psikolojik tedavi görüyordum. Kayseri'den İstanbul'a şoförümle birlikte bir yolculuğa çıktım. Yolda bir yerde mola verdik. Ben arabanın içerisinde oturuyor ve âdeta kendimi dinliyordum. Arabaya yaklaşan üç delikanlı hem arabaya göz atıyor, hem de kendi aralarında konuşuyorlardı. İçlerinden birinin diğerlerine şu cümleyi söylediğini duydum:

"Hayatta şöyle bir arabam olsa, herhalde dünyanın en mutlu insanlarından biri

olurdum.” Bu sözleri işitince kendi kendime acı acı güldüm ve içimden şöyle mırıldandım:

“Ah delikanlı! Bak şu an ben, senin arzu ettiğin arabanın içindeyim; ama huzurlu değilim. Gel sen huzuru başka yerlerde ara!”

Tarihin her döneminde insanlığın kadim ve ortak sancısıdır, mutluluk ve huzur arayışı. Koca bir heyecan ve özlemlerle sorulan “Mutluluğun sırrı ne?” sorusu, asırlardır yankılanıyor arzla sema arasında. Kimileri mal ve mülkte, kimisi makam ve şöhrette, bazıları bilgi ve hikmette, kimi insanlarsa maneviyat alemine yönelmekte bulmaya çalışmışlar bu gönül huzurunu. Kimileri iş merkezli, kimileri eğlence ve zevk merkezli, bazıları ise sosyal ilişkiler etrafında bir hayat tarzıyla saâdeti tatmak istemiştir. Yusuf Hemedânî (k.s.) der ki: “Hayat kişinin kendisiyle avunduğu şeydir. Kim ne ile avunuyorsa hayat kalitesi de odur”.

Çoğu zaman nefsin “haz duyması” ile gönlün “huzur duyması” karıştırılmamıştır. Halbuki Avunmak ile itmi'nân aynı şeyler değildir. Birinde nefsin kısa süreli hazzı söz konusu iken, diğesinde gönlün huzur ve sukûneti esastır.

Hayat yolculuğunun inişli çıkışlı oluşu, nimet ve musibetin, güzellik ve çirkinliğin, fırsat ve tehlikenin çoğu zaman yanyana bulunuşu, huzur ve istikrarın sağlanmasının pek de kolay olmadığını gösterir bizlere.

Huzurun oluşmasında dış şartlar önemli elbet; ancak insanın kendi iç şartları belki daha çok önemlidir. Zira aynı şartlar içerisinde kimileri mutlu olabilirken kimileri de stres karanlığı içerisinde kıvrabilir. Belâ ve musibetler karşısında “Hoştur bana Sen’den gelen/Ya gonca gül yahut diken” anlayışına sahip biri ile “böyle bir musibet ve belâ neden benim başıma gelir?” diye

sızlanan bir kimse arasındaki fark, bir gönül farkıdır. Dış şartların oluşmasında kişisel tercihlerin belirleyiciliği son derece sınırlı olduğundan, iç huzurun oluşmasında en büyük âmil, kişinin hayata bakış paradigmasının dönüşmesi ve pozitif yönde gelişmesidir.

Bilge bir zatın talebesi sürekli her şeyden yakınıyor, şikayet ediyor, karamsar davranışlar sergiliyordu. Söylediklerinin çoğunda haklıydı da. Bilge kişi sürekli onu izliyordu.

Bir gün bir avuç tuz aldı, bir bardak su ile karıştırdı. İçmesini istedi; öğrencisinin suyu ağzına almasıyla çıkarması bir oldu.

- Neden tükürdün, dedi bilge hoca.

- Öğrencisi “çok acı” diye cevap verdi.

Hocası onu aldı, gölün kenarına götürdü. Aynı miktar tuzu göle attı. Gölde bir bardak su aldı ve öğrencisine içirdi.

- Nasıl, diye sordu.

- Çok nefis, diye cevap aldı.

Bilge kişinin yorumu şöyleydi:

-“Oğlum, hayattaki zorluklar bir tutam tuz gibidir, onu duygularınla geniş karşılarsan sana zarar vermez. Sarayda kederli, zindanda mutlu olmak insanın elindedir.” (Mutluluk Psikolojisi, Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Timaş Yayınları, sh. 25)

Huzur nefesleri almakta zorlanan çağımız insanına, ilahi, nebevî ve fitrî kaynaklardan esip gelen ve duyguları genişleten huzur esintilerine pencere açmak niyetiyle beş adımlık bir yol katedeceğiz nasipse.

Bu adımları “Bülten İLAM”da birlikte atacağız. Yolumuz açık olsun.. ■

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

TOPRAK, İNSAN ve AYAKKABILARIN KALBI

ya da

UZUN YOLCULUĞUN KISA HİKÂYESİ

İnsanlık Halleri Üstüne Bir Deneme

Elife...

“Hayat ve hayatta sahip olduğumuz her şey, içimizdeki ruh ve sevgi yaşadığı sürece anlamlıdır. İtirazlar olabilir. Fakat bu konuda başka bir şey söylemeyeceğim.”

F.G.

insanın toza, toprağa yani özüne yakın durduğu sürece, insanlığını, içindeki güzellikleri yitirmeyeceği kabul edilir çoğunlukla.. “Toprak gibi olmak”, “toprağa yakın olmak” ve “mütevazi olmak”, içinde nice güzellikler barındıran birer erdem sayılır hep.. İnsanların dolaylı ifadelerinde, kimileyin de sarih beyanlarında karşımıza çıkar bu kabul. Sokağa/insana kulak

vermenin, arzla/toprakla hem hal olmanın söz konusu erdemi yankılanır etrafımızda çoğu zaman, bazen de bu “koca erdem” fısıltılarla yayılır etrafa... Bunun bir adım ötesi, sadece güzelliklerin değil, insanoğlunun, kendi iç aleminde yaradılıştan getirdiği insanlığa dair tüm niteliklerin açığa çıktığı yer olarak da görülebilir toprak..

Arz/toprak ve ona yakınlık.. Sözelimi, insanın elinde kazma kürek toprakla ilgilenmesi, uğraşması... Veya yorgun, dalgın bakışlar eşliğinde bir parça toprak avuçlayıp biraz ovaladıktan sonra yere doğru savurması ve bu savruluşu öylece seyre dalışı.. Yahut insanın onurunu ve saygınlığını temsil eden alnını/yüzünü toprağa sürmesi... Yahut da başını yere eğip dalgın, düşünceli, şaşkın ya da kararlı adımlarla yürüyüşü... Ve daha buna benzer, toprağa karışan bir çok davranış, her türlü yapaylıktan, sahtelikten, örtü ve makyajdan uzak bir şekilde, insanın içinde taşıdığı temel özelliklerin, hâlin en yalın ve açık, en doğal ifşasıdır aslında.. Kısacası bizim toprakla ilişkimiz, toprağa bakışımız ve toprağa muamele tarzımız, o anki “insanlığımızın kalibresini/niteliğini” ifade eder bir anlamda.

Ve ayakkabılarımız, toprakla en çok buluşan, birlikte olan, ona en yakın, belki onu en çok anlayan, ona karşı en samimi ve içten, tam da toprak gibi mütevazi giysilerimiz bizim. Dolayısıyla bizim toprakla aramızdaki sadık elçimiz.. Bizi ona, onu da bize anlatan, yer yer ondaki güzellikleri ruhumuza aktaran, yerine göre toprağa ve çevremizdeki insanlara karşı bizi koruyan alicenap, fedakar yârenimiz..

Onlar bizim anlayışlı, dostluk abidesi giysilerimiz.. Hemen herkesle, başta kendileriyle, toprakla, taşla ve de bizimle dost onlar. “Dostluklar”, “birliktelikler” ve “bağlılıklar” üstüne kurulu onların hayatı.. Bu üç kavramla anlamlı onlar.

Bir kere kendileriyle dost ayakkabılar. Yalnız gezmezler asla, her daim bir eşleri vardır yanlarında. Karda, yağmurda, çamurda, iyi günde ve kötü günde hep bir "hayat arkadaşları" vardır, birlikte yaşadıkları; birbirine biraz benzeyen biraz benzemeyen ama sürekli "*birbirini tamamlayan*"; birbirinin aynı olmayan ama "*birbirini anlayan*". Birbirine bazen alabildiğine bağırarak, bazen de sessiz bir mırıldanmayla: "*Seni Seviyorum*" diyen...

Biri rahatsızlandığında yada hastalandığında, diğeri mutlaka onun başını bekleyen varlıklardır ayakkabılar.. Yahut biri kalkıp yürüdüğünde diğeri tüm yorgunluğuna ve bitkinliğine rağmen bütün bağlılığıyla onu takip eden, onun yanı/ardı sıra giden, hep yanında olan varlıklar.. Eşi olmadığında "yarım kalan" vefalı giysilerdir ayakkabılar.. Yolun/hayatın kenarına düşen, yalnız, sessiz ve cansız, heyecansız kalan, susan ölesiye susan ve hayatın içerisinde oradan oraya savrulan, atılan, bir yerlerde öylece hayata tutunmaya çalışan nesnelere.. Ne kadar hayata tutunmaya çalışsa da, tek başına, başarısızlığa (belki de "acı çekmeye" demeliydik) mahkum olan, kimileyin hor, hakir ve basit görülen, iftiralara uğrayan varlıklar.. Gece karanlık çöktüğünde, ağır bir hüznün eşliğinde "neredesin sevgilim", "sensiz bir hiçmişim ben ve anlamsızmışım", "sen yokken hayat ne zormuş", "yalnız hem de çok yalnızım", "yanımda olsaydın böyle zayıf ve çaresiz kalır mıydım şimdi" nakaratlarıyla, "hasret türküleri"ni içindeki sessiz çılgınlıklarla birlikte söyleyen hüznü kutular.. Ve hatta kim bilir, belki bir ara, gecenin o kuytu karanlığında gözleri dolan, ardından içi kuruyuncaya kadar, hüngür hüngür, çocuklar gibi ağlayan, ağlayan ve o arada çaresizce yalvaran kalpli kutucuklar.. "*Evet, bir ayakkabının hayatta yalnız kaldığı an, yaşarken öldüğü andır aslında.*" İtirazlar olabilir, fakat Forrest Gamp'ın düpedüz

saflik abidesi ifadesiyle söylersek: "Bu konuda başka bir şey söylemeyeceğim"...

Toprakla ve tabiatla da dosttur onlar. Topraktan ve tabiatın gelen onca rahatsız edici davranış ve etkiye rağmen, yüzünü hep onlara doğru dönen, hiç küsmeyen, onlardan incinmeyen varlıklardır ayakkabılar. Yüzü, üstü başı çamur olsa, toza dumana karışıp, kirlere bulansa da, altında dikenler, çakıl ve taşlar canını acıtsa, yüzünü çizse, yaralasa, bir tarafını parçalasa da, yol üzerindeki bir çalı ayağına takılsa, yağın yağmur sırlıklam ıslatsa, kar soğuktan dondursa, yolunu kapatsa da, güneş derisini yaksa, nefesini daraltsa, üstündeki çamurdan insan içine çıkamaz hale gelse de onlar yine de dosttur toprakla/tabiatla.. Her haline razıdır toprağın ve tabiatın. Hatta bir ara boşlukta bulunup, uğradığı onca hissim ve sıkıntıya kızarak öfkelenecek olsa, sonuçta tek yaptığı şey, hemen hafifçe kendisini, üstünü başını toparlayıp "tövbe, tövbe" mırıltılarıyla yoluna devam etmektir her zaman. Sevmiştir bi kere toprağı, tabiatı. "*Evet, bir çift ayakkabı, muhabbet duyduğu varlığa sırtını dönmez asla.*" İtirazlar olabilir. Ama "Bu konuda da başka bir şey söylemeyeceğim."

Ve elbette bizimle de gönül bağları var ayakkabıların. Sokağa çıktığımız andan itibaren onlar her yerde bizimle. Dostlarımız, yol arkadaşlarımız, hatta sırdaşımız ayakkabılar, her an bizimle. Tıpkı kilisedeki evlilik merasimlerinde yankılandığı gibi, iyi günde ve kötü günde, hastalıkta ve sağlıkta, mutlu/sevinçli ve hüznü anlarımızda, onurlu/vakarlı ve zayıf/çaresiz/güçsüz zamanlarımızda onlar hep bizimle. Dağda, bayırdı, kırdı, şehirde, yolda, patikada, kaldırımlarda, taşlarla döşeli çamurlu ve kaygan sokak aralarında, yokuşta, düzlükte.. Dostumuzla otururken, kaldırımda annemizin kolunda ilerlerken, eşimizle

dolaşırken, koşarken dururken, kaçarken kovalarken, üzülürken sevinirken, tüm nefesimizi tutmuş bütün kalbimizle sevdiğimiz gözlerine bakarken, yahut eğik bir başla kederin derinliklerinde yol alırken, öfkelenirken azarlanırken, düşerken kalkarken, üşürken ıslanırken, aç ve susuzken, tok ve rahatken, gülerken ağlarken, alabildiğine bağırırken yahut sessizliğin dehlizlerine gömülürken, ayrılığın acısını, kavuşmanın sarhoş eden huzurunu yaşarken, kazanırken ve adım adım kaybederken, yalnızlığın yükünü taşıırken, mutluluğun hafifliğini duyarken, umutla beklerken yahut başını alıp giderken, tükendiğinde veya heyecanla coştığında.. Ayakkabılarımız hemen her halimizde bizimle.. Bir farkla ki, arkamızda bıraktığı izler sevinçli ve huzurlu hallerimizde daha canlı ve kararlı; hüznü anlarımızdaysa bitkin ve alabildiğine şaşkın, sağa sola yalpalayan, içimizdeki çaresizliğin dışarıdaki sessiz çığı..

Ayakkabılar bizim ruh halimizin dış âlemdeki belki de en sarıh, en güzel ifadesi çoğunlukla. Şaşkın hallerimizde birbirine dolaşır; sevinçli hallerimizde havalara uçar. Kırgın zamanlarımızda güç bela yürürken, üzgün ve acılı anlarımızda nereye bastığından, hangi yöne gittiğinden bile habersizdir, kendisini kaybetmiştir zira. Kararlı vakitlerde emin adımlarla, çaresiz hallerimizde bocalayan gezişlerle varlık gösterir. Öfkeliyken gergin, sakinken vakur davranır. Heyecanlı anlarımızda yolun uzadıkça uzadığını düşünürken, umut ve beklenti hallerinde yerinde duramaz ve sanki "saatlerin tatile çıktığı" zehabına kapılır. Mutlu ortamlarda, kıpır kıpır vaziyetiyle sağa, sola, öne, arkaya dönerek, eşine çarparak adeta zamanın durması için dualar eder.

Haa, bir de sahibinin hatırına katlandığı

"gurur ve gösteriş" ifadesi vardır ayakkabıların. Sanki dünyaları kendisinin yarattığı zannıyla hareket eden, "açılın ben geliyorum", "hala beni fark etmediniz mi", "bana boyun eğin bakayım", "yoksa un ufak ederim", "Hıh şuna bak" edalarıyla, yeri göğü inletme hevesiyle yol almaya çalışır. Ama bütün bu fiyakalara, sırf sahibinin hatırına katlanır. Zira bilir ki, bu tavırlar yakışmaz kendisine ve sahibine. Dolayısıyla, yere basarken çıkardığı sesler, her ne kadar sahibince "yücelik belirtisi" sayılsa da, efendisine bir uyarıdır aslında. Onların çıkardığı bu ses "tehlike çanları"nın ta kendisidir: "Efendim halinizde bir yanlışlık var, pek iyiye doğru gitmiyoruz, bir yerlere çarpacağız sanırım, biraz toparlarsak" demeye çalışır kendi halince, ama efendisi başka âlemlerdedir o ara, pek duyamaz, ta ki bir yerlere çarpana kadar. Üzülen yine ayakkabılar olur.

Onların bir de tevazu hali vardır. Sessiz mi sessiz, sakın mi sakın, toprağa zarar vermekten korkan bir edayla, kimseyi rahatsız etmeden, ele güne yük olmadan, kendi halinde yürür ve gözden kaybolur ayakkabılarımız.

Kim bilir belki de en önemlisi, ayakkabılar, dimdik ayakta duran insan bedeninin baştan aşağı o bildik kıyafetini tamamladığında, onun saygınlık, itibar, kıymet ve haysiyetinin ifadesi olur. Bu durumu ancak tersten baktığımızda anlayabiliriz sanırım. Toplumsal kabullere göre insan bedeninin yere yıkıldığı, yerlerde süründüğü zamanlar, onun haysiyetinin incindiği, yaralandığı zamanlardır. Dolayısıyla insanın ayağında duran ayakkabıların yerlerde sürünüşü, yatışı, insan haysiyetinin aldığı yaraya işaret eder çoğu zaman. Hele bir de yüzü koyun yere uzanmış efendisinin haliyle hallenerek, ayakkabılar da çaresizce yüz üstü düşmüşse veya efendisinin ayağından çıkıp, oralara

bir yerlere savrulurken öylece dağılmışsa ve hatta yıllarca sır gibi sakladığı köseledeki yırtığı en sonunda çaresizce izhar etmişse.. Evet, işte o zaman ayakkabıların anlattığı “yara” çok daha derin ve çok daha çarpıcıdır elbette. İtirazlar olacaktır. Ancak, dediğim gibi: “Bu konuda, başka bir şey söylemeyeceğim.”

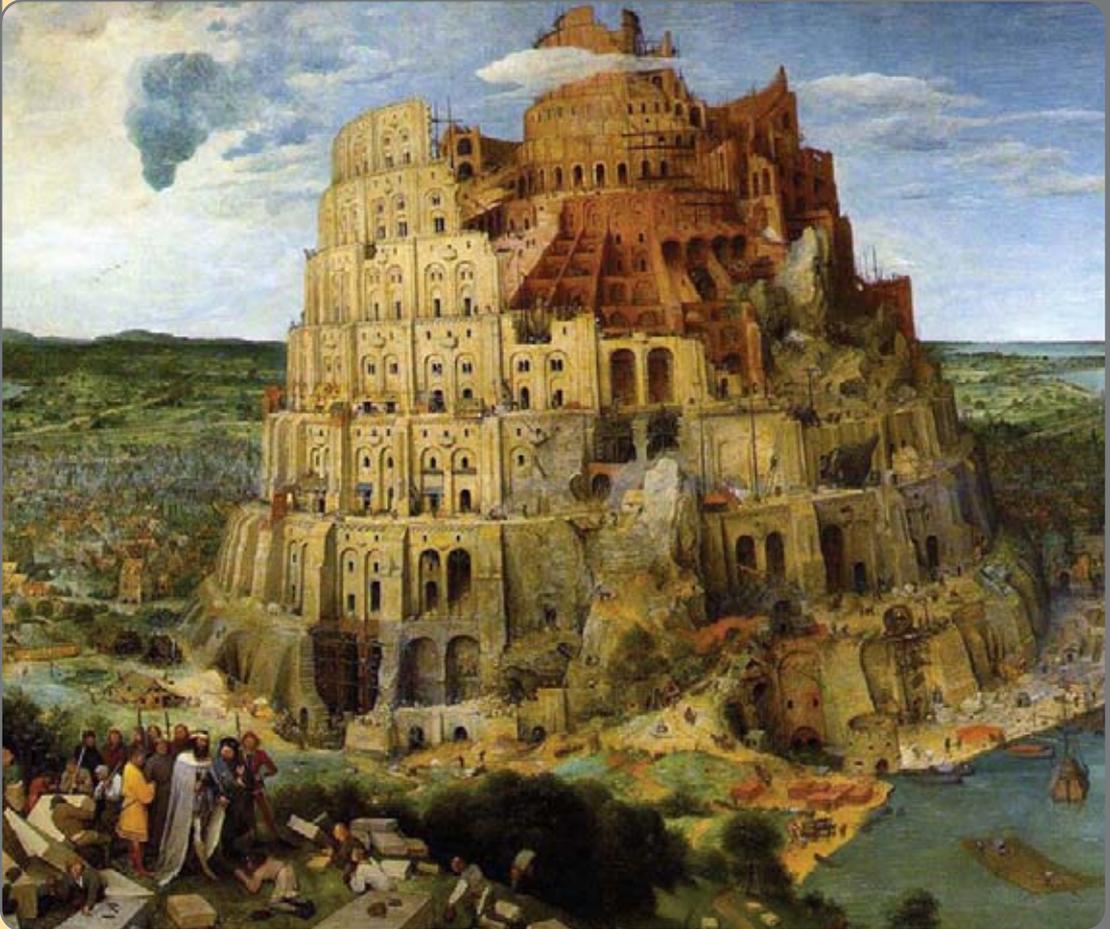
Son olarak ayakkabılarımız, kişiliğimizin ve yaşadığımız, geçirdiğimiz hayatın “ikinci hafızası”, “mahallenin kadim arşivcisi”dir kendi halinde. Onlar, insanın yokluklarının, yorgunluklarının, çaresizliklerinin, yaşayamadıklarının, kavramlarla dillendiremediklerinin, pişmanlıklarının ve kimi zaman utançlarının çetesi.. Kimseyle paylaşmadığımız dertlerimizin sırdaşdır... Ayakkabıların yüzünde oluşan hafif, basit, ince, derin, ağır çizgiler, çizikler, eğriler, lekeler, yıpranışlar, yamuklar; en nihayetinde yırtıklar, delikler, sonra bunları örtmek ve düzeltmek üzere yapılmış küçük, ince, kaba tamirler, yamalar, insanın hayat serüveninde karşılaştığı zorlukların, melalin, uğradığı felaketlerin en çarpıcı arşivi ve hafızası, en açık kadastrodur. *Evet, insanın hayatta hangi cenderelerden geçtiğini bir “yüzünden ve ifadelerinden” bir de “ayakkabılarından” anlarız.* İtirazlar gelebilir. Ama Forrest Gamp gibi “bu konuda başka bir şey söylemeyeceğim.”

Evet, yazı bitti aslında, okur istediği yorumu yapıp istediği anlamı çıkarabilir elbet. Zaten “metin ya da anlamlandırma” denen şey de, Umberto Eco’nun hatırlatmasıyla, kavramları yazarın, anlamları da okurun getirdiği bir “piknik”ten ibaret. Ancak bu konuda bir tek şey söyleyeceğim:

Hayatı romantize etmedikçe, yani etrafımızdaki eşyalar dâhil, beraber olduğumuz âleme (bu âlem dünya, masiva ya da mead âlemi olabilir) karşı çocuksu bir muhabbet beslemedikçe (ki bu muhabbet tasavvufun hedef tahtasındaki anlamı taşımaz), sekinet, iç huzur ve tevazudan bahsetmek oldukça zor sanırım. “Öteki” olarak adlandırdığımız varlıkları “denetlenmesi”, “adam edilmesi” ve alabildiğine hoyratça “kullanılması” gereken mahlûklar olarak gördüğümüz sürece, onları “fark edilmesi”, “adam yerine konulması” ve “kendisine değer verilmesi” gerekli varlıklar olarak algılamadıkça, yaşanan zorluğun daha da artacağı kuşkusuz. Dünyanın “rekabet, çatışma, mücadele ve savaş” söylemleriyle çalkalandığı bir zamanda böylesi bir yazı ya da tavır, en hafif ifadeyle, “saf dillilik” sayılma tehlikesiyle karşı karşıya; bunun farkındayım. Fakat sorun şu ki, bu gün, insan/toplum/devlet, başkalarını zalimlikle itham ederken, kendi hayat alanı söz konusu olduğunda aynı teraziyi kullanmıyor sanki.. Topuzun ucu behemehal (haksızlıkla da olsa) “üstün ve güçlü çıkma”ya doğru kayıyor nedense.. Marx’ın yabancılaşmasına, oturması için yer gösteren hayat, ayakkabıların ruhuna da bir yer bulmalı belki. İtiraz edilebilir. Ama “mahallenin düpedüz tek salağı” olarak anılan ama belki de “mahallenin tek insanı” olan Forrest Gamp hatırına “Bu konuda başka hiçbir şey söylemeyeceğim.” ■

AVRUPA, TARİH ve DOĞU

Ali CAN

AVRUPALILIK NE İFADE EDİYOR?

Günümüzde ekonomiden siyasete, bilimden, hukuka, kültüre akla gelebilecek her alanda bir Avrupalılık fikri var. Hayatımızda yer edinen

Avrupa fikri, yaşanan problemleri de Avrupalılaştırdı adeta. Öyle ya, artık batılılaşmak demek Batılı problemleri de dert edinmek anlamına geliyor. Peki, nedir bu Avrupalılık? Niçin değişken tanımlar yapılıyor? Neden kaygan zeminlere çatıyor her defasında yolumuz?

Avrupa fikrinin muğlâk ve değişken olmasının nedeni, bu fikrin çoğunlukla Avrupa olmayana göre oluşturulmuş olmasından kaynaklanıyor sanki. Kendini başkalarıyla ilişkilendirerek tanımlama girişimi, doğası gereği ilişkinin şartları değiştikçe tanımıda değiştiriyor ve çeşitlendiriyor. Dolayısıyla konumuza dönersek, "Avrupalı olmayan" yani "diğerleri", alabildiğine geniş ve renkli bir yelpaze oluşturduğundan, Avrupa fikri de o denli çeşitli ve farklı çehreler alıyor dayanılmaz bir şekilde..

Ortaçağda İslam, 16 ve 17. yüzyıllarda Türkler, 19. yüzyılda Rusya, 20. yüzyılda Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası'nın şahsında sosyalizm, Avrupa'nın kendini tanımasını ve sınırlamasını sağlayan ve ona ayna tutan tehditlerdi. Tehdit altında ortaya çıkan bu çok renkli Avrupa fikri, Baudrillard'ın bakışıyla "yüz yıllardır Batı'ya hakim olan moral bozukluğu" ve kaosun bir ifadesiydi. Bu yüzden Avrupalılık, sürekliliği olmayan, kırılabilir ve dönüştürülebilir bir yapıya sahiptir. Ancak bütün bu kırılabilirliğin arasında sabit olan şey şu ki, Batı her daim dışarıya karşı kuşkucu, dışlayıcı ve dolayısıyla kontrol/denetleme, gerekirse tahribetme heveslisi bir ruh hali taşımaktadır.

Bir medeniyetin oluşumunu "durağan bir durumdan dinamik bir etkinliğe geçiş" şeklinde izah eden Toynbee, medeniyetlerin oluşumundaki temel kalıbı "meydan okuma ve cevap verme" dediği bir etkileşim şeklinde görür. Toplumsal çevreden gelen bir meydan okuma, toplumda ya da toplumsal bir grupta

yaratıcı bir cevabı kışkırtır. Toplumların yüzleştikleri bu türden gerçeklikler, Toynbee'nin deyimiyle söylersek "meydan okumalar", kimi benzerlikler taşısa da her zaman farklıdır. Dolayısıyla her medeniyetin farklı ivmeleri, çıkışları, hayata ve çevreye karşı farklı duruşları, ötekine karşı değişik tavırları olmuştur. Bu farklılık dolayısıyla olacak ki, dünya üzerindeki hayat ve insanlığın medeniyet yolculuğu ("yarışı" da diyebiliriz) hala devam ediyor. Seyyid Hüseyin Nasr'ın ifadesiyle, İslam ve Çin Medeniyeti de ortaçağ sonrası Avrupa Medeniyeti'nin yolunu takip etmiş olsaydı ve Endüstri devrimi sadece İngiltere'de değil, Çin, Hindistan ve Türkiye'de de meydana gelseydi, o kadar büyük bir çevre tahribatıyla karşı karşıya kalırdık ki, bugün dünya da "yanlış giden neydi?" sorusunu soracak adam kalmazdı.. Batı medeniyetinin kendi dışındaki tüm medeniyetlere, hatta çevreye/tabiiata kuşku ile bakan, yabancı olduğunu düşündüğü unsurları dışlamaya, tahribetmeye çalışan tavrı, bir dönem Doğu'nun yaptığı hatayı, yani kendi içine kapanmayı hatırlatmaktadır. Biz biliyoruz ki böyle bir tutum ve süreç kendi kendine düşman olmakla neticelenecektir.

Edward Said'in Oryantalizm (Şarkiyatçılık) çalışması, Avrupamerkezcilik tartışmasına önemli katkılar sunmuştur. Said'e göre Batı'nın Doğu ile ilgili her türlü tecrübesi ve bilgisi, çarpık, eksik, yanlış algıya dayanır. Batı'nın Doğu üzerinden her zaman Batı'yı yücelten söylemi, Batı emperyalizm ve kolonyalizm sürecine etki etmiş ve hız kazandırmıştır. Sonuçta bu söylem şekli ve sürecin bu işleyiş biçimi hep Avrupamerkezli bir düşüncenin geçiş kulvarlarını oluşturmuştur.

Avrupamerkezci düşüncenin gelişmesinde etkili olan diğer bir unsurda Rasyonalizm'dir (Akla yatkınlaştırma). Montesquieu'nun

"Kanunların Ruhı" (The Spirit of the Laws) adlı eserinde yaptığı gibi çeşitli "hukuksal-politik" tiplerin açıklanmasını sağlayacak "doğal kanunlar" geliştirme düşüncesi, Avrupamerkezcilik fikri için hem bir çıkış kapısı hem de bir yol haritası olarak kullanılmıştır. Şöyleki, doğa bilimlerinde nasıl doğaya hakim olan yasalar "sabit", "doğaya dair her şeyi açıklayan", "genel geçer" bir etken olarak düşünülüyorsa, sosyal bilimlerde de ödün vermeyen bir "nedensellik", toplumları, hatta bir adım ötesi "Avrupa'nın dışında kalanları", Batılı algıyla açıklamanın "keskin yöntemi" olarak kabul ediliyordu. Böyle bir anlayış ve kabul dolayısıyla Montesquieu Siyasal rejimlerden despotizmi anlatırken, "Asyalılar'ın köle ruhlu" olmasını sıcak iklim koşulları belirlemiştir" diyecekti.

Bilimsellik ve buna dayalı bilimsel yaklaşım, varsayım, model, teori ve kavramların insanların dün, bugün ve yarınlarını açıklayan izahların merkezine çekilmesi, Avrupalılık fikrinin gelişip yerleşmesindeki bir diğer kulvarı teşkil eder. Bu gelişme, hayatta yaşanan yüzlerce, binlerce, hatta milyonlarca olay, ihtiyaç, niyet ve deneyimin belli bir kalıp içerisinde özetlenmesine imkan tanırken, gizliden gizliye akıp giden hayatın ve hadiselerin arasındaki "insani damar"ın yok edilmesine doğru yol alacaktı. Geçen yüzyılda insanlığı kan, vahşet ve göz yaşına boğan ideolojiler ve çerçevesi belirsiz katliamlar hep bunun göstergesiydi.

Aslında Avrupa'da Rönesans ve Reform ile birlikte adına "bilimsel birikim" denen ve modern bilimlerin başlangıcı olarak görülen bilgiler, köken itibariyle, hiçte yeni şeyler değildi. Eğer keramet eski Yunan'da ve onun benzersiz bilimselliğinde idiyse aynı bilgiler Roma'da tıkanıklığa yol açmış ve Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla da çökmüştü. Bunların yanında, terkedildiği söylenmesine

rağmen, Descartes, Leibnitz ve Newton gibi bir çok filozof ve bilim adamının, tanrı fikri ile taçlanan bir kainat modelini açıklamaya çalışması geleneksel tarzın sürdüğünü göstermekteydi. Bugün Avrupa’da sürekli bir “bilimsel uygarlık”tan söz edilmektedir. Günümüz sanayileşmiş ülkelerinde, bilimlerin her müessese ile bireysel faaliyet ve sosyal hayat ile bütünleştiği üzerinde sürekli durulmaktadır. Halbuki aslında Batı’nın Rönesans ile giriştiği içe kapanıklıktan kurtulma hareketi ve bunun altında yatan ilişkiler ve bilimsel yol alışlar gerçek manada bir egemenlik ilişkisini vurgulamaktadır. Bu egemenlik kurma ve hükümlerlik ilişkileri bir bilimsellik söylemi altında tartışma dışı tutulmak istenmektedir. Böylece Batı’da bilimin Batı egemenliğinin yayılmasında karşılaşılan sorunların çözümü, kapalı kapıların açılması yönünde biçimlendiği ve politize olduğu söylenebilir.

Ortaçağ Avrupası’nın feodal örgütlenişi de, Avrupa ekonomisi ve düşüncesinin ortaya çıkışında çok etkili olmuştur. Ortaçağdan sonra Yeniçağ ekonomik ilişkileriyle feodal yapıya karşı bağımsızlaşan kişiler yeni bir kültür oluşturdular. Bu bağımsız kişiler hareketini çektikleri özgür düşüncenin saflarında yerlerini alarak, Avrupa feodalizmi ve skolastisizmi karşısında bir tavır takındılar. “Ticaret ve değişik bir kent yaşantısının ortaya çıkışı, Avrupa medeniyetinin ve üstünlüğünün doğuşunda gerçekten büyük bir paya sahiptir. Öyle ki Avrupa’da böyle canlı bir ticaret doğmamış ve bağımsız özelliklere sahip kentler kurulmamış olsaydı XV. yüzyıl rönesansının gerçekleşmesinden söz edilemezdi şüphesiz.”

Avrupalılık düşüncesinin oluşmasında Batı Avrupa’ya özgü olan “soylu” kategorisi de büyük önem taşır. Soylu kategorisi, ekonomik ve siyasal konumunu devletin içinde yer almasına borçlu olmayan kişiyi

ifade ediyordu. Bu, sisteme bir kafa tutuştur. Avrupalı, bu prototipi, özgür bireyin kıstası olarak kabul etmektedir. Osmanlı toplum yapısını irdelerken, “Memleketin sahibi ve devletin kurucusu Türk unsurlarının devreden çıkarılarak üretici ve vergi yükümlüsü tebaa/reaya durumuna düşürülmesi, Osmanlı kimlik yapısındaki derin sosyal yarılmayı oluşturur” ifadesiyle Orhan Türkdoğan’ın, Türk elitinin ve soylu kategorisinin ortaya çıkarılmamasına getirdiği eleştiri de bu meyanda görülebilir.

Avrupalılık fikri doğumunu tamamlama aşamasında sona gelirken, Rönesans ve reformasyon hareketlerine yaslanıp, Hristiyanlıkla son hesaplaşmasını yaparak, dini toplumdaki, kamusal daireden vicdana, özel (hatta buna “gizli” desek daha doğru olacak) alana sürgün etmiştir. Bundan sonra pozitivizm (doğa yüceltilmiş) ve laiklik sistemli bir hayat algısı hale gelmiştir. Böylece Avrupalı, kapitalizm ve nihayetinde globalizmin yol arkadaşlığında dünyaya yayılma yolunu tutmuştur. İnsanı eşyaya karşı seyircilikten aktörlüğe terfi ettiren, sermayenin ve sermayedarların hakim mevkiyi tuttuğu rejimi ifade eden kapitalizm, Avrupa’yı belirleyen önemli unsurlardan ve kuşkusuz. Sermayenin egemenliğini öngören kapitalizmin en önemli niteliği serbest, sınırsız, kayıtsız şartsız, mutlak kazanç fikriydi.

Avrupalılaştırma, Batılılaştırma bunlara bağlı olan Globalleşme sadece bizim yaşadığımız bir süreç değil. Bu hususta bir farklılığa sahip değiliz. Birçok açıdan dünyanın Batılılaştırılması/Batılılaştırılması söz konusu.. Bizim farkımız, farklı bir medeniyet birikimine ve duruşuna yaslanan değişik çözüm önerileriyle bu sürece bilinçli bir biçimde ve siyaseten karar alarak katılma imkanımızda gizlidir.. ■

Son yıllarda, tarih ilmi ve teorileri, tarihçiler nezdinde özel bir itibar görüyor. Bu durum; tarih ilminin, geçmişe dönük araştırmalar ve bu araştırmaların seyri içerisindeki öneminden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede yapılan tartışmalar, tarihin bir ilim mi yoksa edebiyat türü mü olduğu, daha doğrusu bu iki temel bilgi alanından hangisine nispet edileceği etrafında değildir. Tarihe yönelik bu ilginin kökeninde, onun kendine has ilke, yöntem ve hedeflere, ayrıca diğer bilim dalları arasında da özel bir konuma sahip olması vardır. Hatta bu nedenle olacak ki, kimilerince modern dönem “tarih asrı” olarak adlandırılır.

Tarih ilmi iktisadi ve sosyal devrimlerden ve modern düşünceden etkilenmiştir. Bu etkilenme tarihin yönelimlerinde, felsefesinde ve alt dallarının gelişmesinde açıkça görülür. Batı'nın, yüzyılın (19.yy) başından itibaren yaşamış olduğu sorunlar, tarih ilmini ciddi anlamda etkilemiştir. Bu dönemde Batı medeniyetine, insanlık için “medeniyetin zirvesi” gözüyle bakılıyor ve dolayısıyla insanlık tarihi de bu “zirve” zaviyesinden değerlendiriliyordu. Sanki dünya tarihinin odak noktası “Batı”ydı. Ve diğer bütün tarihler de Batı tarihi için düzenlenmiş veya Batı'nın kıymetsiz parçalarından bir parça idi. Fakat yaşanan iki dünya harbi ve bu harplerin beraberinde getirdiği gelişmeler Batı medeniyetinin, insanlık medeniyetinin “merhalelerinden bir merhale” olduğunu ortaya koydu.

Dolayısıyla, özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan Batı hükümrancılığı, bugün ancak bitmek üzere olan tarihî bir rol olarak duruyor. Bu durum, dünyada birtakım teknik, siyasi, kültürel gelişme ve uygulamalara sahip olan yeni kuvvetlerin zuhur etmesiyle daha da netlik kazanırken, bu haliyle insanlığın geleceğinde hayatî bir

Prof. Dr. Abdulaziz DÛRÎ

Çeviren: Halil İbrahim HANÇABAY

TARİHİN TARİHİ YA DA DOĞU'NUN TARİHİ*

Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısı: Bir Afallama Dönemi

rol üstleneceğe benziyor. Söz konusu durum Amerika hakkında olduğu gibi, Rusya'nın kalkınması konusunda da geçerlidir. Ayrıca bu iki ülkenin çeşitli alanlarda sergiledikleri gelişmeler de bu tespiti doğrulamaktadır.

Diğer yandan özellikle Asya'daki millî kalkınmalar, ırkçı hareketler, husûsen, ikinci dünya savaşından sonra, köklü medeniyetlerin yeniden "olayların cereyan ettiği sahneler"de yer almaya başlaması ve kendilerine özgü değerler etrafında yeni bir canlılık göstermesi "Garp nazariyesi"ni çökertti. Ki bu nazariye; Batı medeniyetinin dünyaya hakim olacağını ve durgun kadim medeniyetleri ortadan kaldıracığını, ayrıca dünyanın er yada geç medeniyet açısından "batılılaşacağı"ni ileri sürmekteydi.

İlerlemeciliğin Hayal Kırıklığı ya da

Batı-Merkezli Tarih Algısının Çöküşüne Doğru

Bu gelişmeler, diğer gelişmelerle birlikte, genel olarak tarih ilminin ve tarih nazariyelerinin tekrar gözden geçirilmesine sebep oldu. Gelinek noktada, şayet tarih, bugünü anlamak için zarurî idiye, dünyadaki bu tür büyük gelişmelerin Batı'nın tarih çalışmaları vasıtasıyla anlaşılması mümkün değildi. Neticede bu yüzyılın ilk yarısındaki umumî gelişmeler, Batı medeniyetinin, medenî ilerlemenin son noktasını teşkil etmediğini ve yine dünyadaki tek müessir medeniyet de olmadığını ortaya koydu. Bu gelişmeler, bugünün kapsamlı bir şekilde anlaşılması isteniyorsa, tüm gelişmeleri kendi bakış açısıyla değerlendiren "Batı tarih anlayışı"nın mevzî bir şekilde baki kalamayacağını da gösterdi.

Burada, bu gelişmeleri tersinden değerlendiren başka bir bakış daha var. Bu

bakış, bir önceki dönemin anlaşılmasının şu anın anlaşılması için yeterli olmayacağı görüşündedir. Bu görüşe göre, önceki dönemlerin şu anki gelişmelerde açık bir etkisi vardır, ancak böylesi "ilerlemeci tarih" algısı, tek başına medenî ve diğer büyük devrimleri/dönüşümleri izah edemez. Bu durum, kimi büyük gelişme ve dönüşümleri incelerken başka bazı medenî ve beşerî köklere dönüşün zorunlu olduğu anlamına gelir. Zira bu gelişmeler, çok yönlü tarihî ve kültürel bir sürecin etkilerini taşır.

Doğu'nun Gözüyle Tarih Yazmak

Bütün bunlar, tarihe yeni bir bakış açısı getirdi. Bu bakış açısında, Garp medeniyetinin yanı sıra diğer medeniyetlerin ehemmiyetine de vurgu yapan, medeniyetlerin karşılaşması ve kendi aralarında birbirlerinden etkileşimine işaret eden evrensel bir yönelim göze çarpar. Bu bakış, genel gelişmelerin yanı sıra, özellikle İslam tarihi çalışmalarının önemi vurguladığında mevzî kalır. Böylece, yeni bir bilinçle kimi memleketlerin tarihini, onların kalkınmasını anlamaya yardımcı olacak şekilde yeniden yazma gereği doğmaktadır. Açık ve doğru bir surette anlaşılacak isteniyorsa şayet, her halkın kendi tarihinin yazımında, ilk mesuliyeti kendi tarihçilerine verme sırasındır şimdi.

Bu yönelimler açısından burada Arap-İslam tarihi hakkındaki tavrımızı sorguluyoruz. Ancak yolun henüz başlarında olduğumuz farkındayız. Modern çalışmaların çoğu, Doğulu ve Batılı, harici kalemlerin elinden çıkmıştır. Bu çalışmaları yapanlar, farklı kültürel çevrelerde ve genel olarak Batı kültür çevrelerinde yetişmişlerdir. Doğal olarak bu kalemlerin teliflerinin, o çevrelerdeki ve kültürlerdeki mevcut akımlardan etkilendikleri görülür. Bu çalışmaların bir

kısmı tarih çalışmalarına hizmet etmekle birlikte, diğer bir kısmı önceden kabul edilen Batılı görüş ve yönelimleri yansıtmaktadır. Dolayısıyla bütün bunları kökten gözden geçirmek gerekir.

Kendi tarih çalışmalarımızda istifade etmek üzere, tarih ilmi hakkındaki modern akımları ve nazariyeleri tanımalıyız. Tamamen onları takip edemeyiz veya Batı'nın tarih araştırma yöntemlerini ve tarih algısını çalışmalarımızda harfiyen uygulayamayız. Fakat İslam tarihi çalışmalarının ruhuna uygun bir usul için, hareket noktası olarak bu görüş ve metotlardan yararlanabiliriz.

“Tarihin Tarihi” yada

Özgün bir Doğu Tarihi için Yöntem Sorunu

Bizi düşen öncelikli görev, “tarihin tarihi”ni yani tarih yazımının gelişimini ve bu gelişimin beraberinde getirdiği fikri mirası ve yöntemleri anlamaktır. Çoktandır “Arap-İslam tarihinin tarihi”yle alakalı çalışmalara ve araştırmalara ihtiyacımız var. Ve bu çalışmalar olmaksızın eleştirel tarih yazımı mümkün görünmüyor. Zira tarihçileri ve tarih ilminin gelişimini eleştirel bir şekilde incelemedikçe tarihî kaynakların tetkiki ve rivayetlerin tenkidini yapamayız. Yine güçlü rivayeti zayıftan, önemliyi tâlîden, aslı uydurmadan ayıramayız. Ve tarihî rivayetlerle hikâyeleri birbirinden ayırmamız da mümkün değil. Arap-İslam toplumunda tarih yazımının ortaya çıkış sebeplerini, tarih yazımının saiklerini, tarihçilerin yönelimlerini, tarihle ilgili fikirlerini, yazımda ve rivayetlerin tetkikindeki üsluplarını, tarihin önemine dair düşüncelerini ve tarihin sosyal, kültürel hayattaki rolünü anlamak zorundayız. Tarih yazımını doğuran ve karmaşılaştıran etkenleri, siyasî ve politik akımların tesirlerinden hikâyecilerin rollerine,

komünizmin tesirine ve dini etkilere kadar, bunların hepsini görmek zorundayız. Aynı şekilde tarih yazımının ilerlemesindeki genel gelişmelerin etkisini fark etmek durumundayız. Bu yönde bir çalışma olmaksızın, elimizdeki basit bir tarihi unsurun kıymetini anlamamız, yabancılarca yapılan çalışmaların tenkitini yaparak, tarihimizi ona geçmişte ve günümüzde bulaşan şüphelerden arındırmamız oldukça zor. Bu alanda, başka vadilerde yani hadis ilminde kullanılan terimlerden istifade etmek yahut kadim tarihçilerimizin sahip olduğu ilmi saygınlık ve otoriteden medet ummak bize bir fayda sağlamaz. Meselâ Taberî önemli kaynaklarımızdandır. Fakat İslâm'ın başlangıç dönemiyle ilgili yazdıklarına bakılırsa, Taberî'nin tarihçi olan ve olmayan birçok kişiye dayandığını görürüz: Ebu Mahnef, Seyf bin Ömer, İbnü'l-Kelbî, Avane bin Hakem, Nasr bin Müzahim, el-Medâinî, Urve bin Zübeyr, ez-Zührî, İbn-i İshak, el-Vakidî, Vehb bin Münebbih, Ka'bu'l-Ahbâr ve diğerlerine... Onlar dikkat, üslup, yönelim ve rivayet tarzı itibariyle birbirlerinden farklıdır. Dolayısıyla onların her biri özel bir tarih çalışmasına ihtiyaç duyar.

Misal olarak belirli bir konuyu ele alalım. Siretü'n-Nebî olsun... Örnek olarak elimizde en eski iki kaynak olması itibariyle Vakidî'nin Meğazi'si ve İbn-i İshak'ın Siyer'i bulunmaktadır. Daha sonra da İbn-i Sad ve Taberî gelmektedir. Bunlardan sonra İbn-i Seyyidi'n-Nas (Uyunu'l-Eser) ve İbn-i Kesir (el-Bidaye ve'n-Nihaye) gibi sonraki dönem kaynaklara müracaat edebiliriz. Fakat bu temayül kabul görürse, bizi tehlikeli bir kaygan zemin bekliyor demektir. İbn-i Hişam'ın telhis ettiği İbn-i İshak'ın Siyer'i bize ulaşan en eski sirettir ve Vakidî'nin Meğazi'sine denktir. İbn-i İshak tetkik edildiğinde, onda geçen rivayet ve haberlerin önem açısından farklılık arz ettiği görülür. Sağlam tarihî rivayetler birinci derecede

Zührî'ye ve bazı muhaddislere dayanır. Rivayetlerden diğer kısmı, mevzu şiirlerle birlikte çoğu övünme, takva ve neşe unsurları barındıran halk hikâyelerinden alınmadır. Üçüncü kısmı da isrâiliyyata ve Vehb bin Münebbih'in özellikle İslam'dan önceki döneme ait haber ve hikâyelerine dayanır. Bu suretle İbn-i İshak'ın Siresi'ni oluşturan bu üç farklı rivayet türü arasında önem ve kıymet açısından farklılıklar ortaya çıkar. Söz konusu bu üç tür arasında, her hangi bir tetkik ve tasnif yapmaksızın, ciddi bir çalışmada İbn-i İshak'ın rivayetleriyle yetinmek hiç de isabetli bir tavır olmaz.

Diğer taraftan, İbn-i Seyyidi'n-Nas veya İbn-i Kesir gibi geç dönem tarihçilerin, eserlerinde geçen hemen her bir malumatın, daha önceki bilinen tarihçilere dayandığı görülür. Öyleyse bu kaynaklar, ehemmiyet açısından ikinci derecededir ve her ikisinin çoğu rivayeti için bu böyledir. Fakat yapılacak dikkatli bir tetkikle hem İbn-i Seyyidi'n- Nas'ın hem de İbni- Kesir'in, Zührî gibi İbn-i İshak'tan daha önceki tarihçilere dayanan öncelikli hususları ihtiva ettiği görülür. Ki bunlar İbn-i İshak'ın Siret'inde mevcut değildir. Bu durum bizim için önemli bir tarihi veridir. Yine bu tetkiklerle, erken dönem ve bunu takip eden sonraki dönem kaynakları inceleyerek Arap-İslam tarihçilerinin siyer yazımı konusunda geçirdikleri fikri dönüşümün izlerini sürebilir ve bu noktada yaşanan değişimi görebiliriz. Mesela İbn-i Hişam'ın Siyer'i ile Uyunu'l-Asar'ı karşılaştıralım. Bu karşılaştırmanın sonucunda, erken dönem kaynaklarda, basit tarihî haberlerden takva ve dini kudsiyetin hakim olduğu, "dinî şuur"la "tarihi görüş"ün kuvvetli bir surette birbirine karıştığı haberlere geçişi fark ederiz. (Mesela Urve bin Zübeyr ve ez-Zührî). Böylece, kaynakları tespit edip, rivayetleri tarihi tenkitten geçirmek suretiyle, Siyer hakkında tarihi bir çalışma yapabiliriz.

Bitirirken; Zorlukların Arasında

Fakat görüleceği üzere, bu mevzunun incelenmesi oldukça zor ve meşakkatlidir. Öyle ki, her şeyden önce, ilk tarihî telifler bizlere tam olarak ulaşmamıştır. Bugün elimizde sadece dağınık parçalardan daha sonra bir araya getirilmiş "derlemeler" var. Bunun manası, zikredilen eserler hakkında takdirî/takribî bir fikir ve kanaate sahip olabilmek için bu parçaları toplamak ve tasnif etmek zorunda olduğumuzdur. Böyle bir gayretse, özellikle bize ulaşan hicrî ilk üç asra ait tarihi materyalleri, aslına dayandırarak tekrar tasnif etmek anlamına geliyor. Bu da zor, tehlikeli ve ağır yürüyen bir iştir.

Burada ikinci bir sorun var; o da bu materyal ve bilgilerin, her hangi bir kitaba değil, âdeten, sahiplerine nispet edilmesi. (Tabi nadiren de olsa bunun aksi durumlar var.) Bu da bizleri, tam da biz kaynakları öğrenme arayışı içerisindeyken, faraziye ve tahminlerin hayalet gibi dolaştığı karanlık bir alana sürükler ve bu çabadan sonra da ancak genel izler ve veriler elde edebiliriz. Ki bu izler de, tarihi teliflerle irtibatlı da olabilir irtibatsız da.

Bu zorluklara rağmen, tarihi malzemeler kaynaklarına göre tekrar tasnif edilmeksizin Arap-İslam tarih çalışmalarının mümkün olamayacağı kanaatindeyiz. Bu gayret olmaksızın tarih hikâye, efsane ve edebiyatla karışacak; ayrıca erken dönem rivayetler ve geç dönem haberler, tarih araştırma tekniğinin ve tarih mantığının kabul etmeyeceği bir vadide varlık gösterecektir. ■

Dipnot

* Yazının ana başlığı ve ara başlıklar Bültenilam tarafından konmuştur.

** Bu yazı Iraklı tarihçi Prof. Dr. Abdülaziz Duri'nin "Arap-İslam Tarih İlminin Doğuşu Üzerine Bir Araştırma" adlı eserinin giriş kısmından çevrilmiştir.

İLMİN VE GELENEĞİN SEYAHATI: İLİM VE MEZHEP

Mehmet ÇİÇEK

ORTAÇAĞ'DA İSLAM VE SEYAHAT'IN TABİATI*

G enel olarak Ortaçağ İslam âlimlerine baktığımızda, seyahat düşkünü olduklarını görürüz. İslam alimlerinin seyahate olan bu bağlılığı, bir batıl inanç, nostalji ya da gelenek değil, bir yöntem sorunuydu. Onların seyahatle ilişkisi her şeyin ötesinde aşkın (vehbi) bir bilgiyi/birikimi değil bir deneyimi tanımlar. Onlar içten içe, ilmî hayatlarının işleyişi ve gelişimi, bilgi havzalarının (siz buna "sistem" veya "kurum" da diyebilirsiniz) canlılığı için seyahatin gerekli bir çark olduğunu düşünmüşlerdi. Yani onlar için seyahat bir anlamda, üst düzey bir entelektüelliğin parlak bir simgesi idi. Eğer abartılı bir ifade olmazsa, onlar "entelektüellikle seyahatin iyi geçindiği" bir dünyaya sıkıca halat atmış ve "seyahat teknesi"ne binmeden "bilgi ülkesi"nde yaşanamayacağı ilkesini savunurcasına topluca uğraş vermişlerdi. Biz de, malzememizi İslam'ın en bereketli dönemlerinden birinden, 8. yüzyıldan 12. yüzyıla dek uzanan zaman diliminden seçerek bu "ilim-seyahat-âlim" birlikteliğinin genel bir portresini çizmek istiyoruz. Bu zaman aralığının açılış noktası, "bilgi peşinde seyahat" olarak "rıhle"nin doğuşuna, sonra da gelişmesine; kapanış noktasıysa, rihlenin "seyahatname" olarak sivilmesine tanıklık eder.

Seyahat etmenin ve bilişsel, söylemsel, anlatsal sonuçlara varmanın İslami biçimini, üzerine bir kitap yazılmasını gerektirecek kadar "farklı ve özgün kılan" nedir?

Seyahat etme ve bunu yazıya dökme konusunda Batılılar'ın deneyimiyle aynı araçları kullansa da, söz konusu zaman diliminde Müslümanlar'ın seyahat deneyimi temelden farklıdır. Müslümanlar'ın o tarihlerdeki deneyimleri söz konusu olduğunda, seyahatin her zaman "öteki"ne doğru bir hareket,

"öteki"yle bir yüzleşme olduğu söylenemez. Bunu ancak, kimliğini geçmişiyile veya gelecekle, yabancıyla veya yurttaşıyla ilişkiler etrafında yapılandırmayı hedefleyen, seyahat yazımını da (veya onun mirasçısı olan budun bilimini) bir tür "ötekini yorumlama faaliyeti" olarak tasarlayan Batı söyleyebilir.

İslam'daysa seyahat ve onun sözlü/yazılı ürünleri, ne hedef ne de sonuç itibariyle, ötekiyle kurulan böylesi tarihsel, kültürel ve siyasi bir ilişkiye dayandırmıyordu. Seyahatler ötekinin kimliğini yorumlamaya ve tayin etmeye çalışan bir faaliyet değil, ilahi kaynaklı bilgiye dayalı (yani "olması gereken"e ilişkin) bir "ortak kimlik", "ayninet" oluşturma çabasıydı. Çünkü uzak diyarlarda dolaşırken gördüğümüz seyyahların ufkunu belirleyen şey, meskûn dünyanın sınırlarını durmadan genişletme isteği değil, kimilerince darulislam, kimilerince de İslam memaliki veya imparatorluğu diye anılan, coğrafi sınırları belirlenmiş bir mekânda "ortak bir zihin haritası" oluşturmaktı. Seyyahlarımız buna ulaşmak için söz konusu mekânda sonu gelmez gidiş gelişlerle izler bırakmış, söz konusu bölgeleri uzun vadede Müslümanlığın bakış açısıyla donatmışlardı.

Söz konusu zaman diliminde, bu bir mekânı (İslam diyarlarını) aynı dünya görüşü etrafında örtüştürme "ustaları"nın, yabancı yerlere gittiğine de rastlanır tabii ki. Ama bu gidişin nedeni asla bilimsel veya kültürel bir merak değil, dinsel merak hiç değildi. Çoğunluk, İslam topraklarının dışına sadece elçilik çerçevesinde veya hükümet temsilciliğiyle seyahat etmiştir.

Bu yazı sayısal, sosyolojik ve entelektüel ağırlığı çok daha büyük ve dini kimliğin oluşturulmasında çok daha belirleyici etkileri olmuş bir başka seyyah türünü ele alıyor: Bu seyyahlar darulislam sınırları dışına hiç çıkmamıştır. Bizce onları asil incelemeye değer kılan da, kitle halinde seyahat etmeleri ve başka yerlerde maceralara atılmamış olmalarıdır.

Tarih içerisinde “İslam bilim kültürü”nün yazılı ve sözlü gelenekler tarafından güçlü bir biçimde işlendiği görülür. Bu kültür, 8. yüzyıldan beri, âlimlik seviyesine ulaşma konusunda, kitabın müderrisin yerini alıp alamayacağı ve müderrisin yetkisinin kitapta korunup korunamayacağı sorununu tartıştı. Başka bir ifadeyle söylersek, insanların herhangi bir âlimden ders ve icazet almadan, kendi başlarına, (kitap okuyarak vs) âlim olup olamayacakları konusu, İslam ilim geleneğindeki temel sorundu. Ve bu büyük soruya genel anlamda verilen yanıt “hayır” olmuştur.

Kitaplar kendiliklerinden konuşmadıkları ve her koşulda onları konuşurmak üzere bir “ilmi birikim ve yetenek” gerektiği için, müderrisin üstünlüğü kabul ediliyordu. Böylece söz konusu dönemde İslam ilim kültürü, insanın kendi kendisine, kendinden menkul bir bilgeliğe seviyesine ulaşamayacağı kural ve kabulü üzerine yükseldi. Zira böyle bir seviyeye ancak silsile yolu ile erişilebilirdi. Bu nedenle Ortaçağ’ın Müslüman âlimleri, tek meşru bilginin “icazet verilmiş bilgi” ve icazet verilmiş tek bilginin de “silsileye dayalı bilgi” olduğuna karar verdiler. Böyle bir yapı içerisinde seyahat ayrı bir önem kazanmıştı. Saygın silsileler içinde kendine yer bulmak isteyen âlim adayları, çağlarının en ünlü hocalarının yanına davet ediliyordu.

Bir Ortaçağ âlimi bir diğerini, “büyük hocalara sahip olmamakla”, “onlardan ders okumamakla”, “seyahat etmemekle” veya “temel kitaplara *dinleme* yoluyla vâkif olamamakla” eleştirdiğinde, kuşkusuz ona, “kendi kendine icazet vermek” gibi ağır bir suçlama yöneltmiş oluyordu. Böyle bir suçlama, sanığın ilmi güvenilirliği üzerinde yıkıcı etkiler yaratıyordu. Çünkü kurala göre, “kendi kendine icazet veren kişi”, aslında cehaletini ortaya koyuyordu. Dolayısıyla bu kurala karşı gelmek, entelektüel bir kurum olan silsileye ve onun isnat makamı olan müderrisliğe saldırmakla eş değerdi.

Buraya kadar dile getirdiğimiz görüşler, İslam’da seyahatin neden temel bir entelektüel davranış olarak öne çıkmayı başardığını açıklayabilir. Ama bunu biraz daha somut bir şekilde anlatmak gerekir. Bunun için, seyahati, Ortaçağ İslam entelektüelliğinin ilmi, kültürel ve toplumsal şifreleri ışığında sorgulamalıyız.

Seyahate Davet

İslam âlimleri seyahati niye icat etti? Seyahata ne amaçla başvuruluyordu? Goldziher, rihle/seyahati 8. yüzyılın hemen başında hadis uzmanlarının (muhaddislerin) başlattığını ileri sürmüştü.

Muhaddislerin seyahat kurumunu gerekçelendirmek için kullandığı dayanaklardan biri, ilmin yakında yok olacağı düşüncesiydi. Sünneti kurtarma ve unutulmanın yıkıcı etkilerinden koruma konusundaki acil gereksinim, bu inançtan kaynaklanan kötümserliğin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Bu genel seferberlik içinde seyahat, unutulma, yok edilme endişesinden yol bulan temel kurumlardan biri olarak doğmuştur. Zira ilmin yok olacağı kaygısı Müslümanlar’ın zihnini en başından beri meşgul ediyordu.

Bu sıkıntının boğucu etkisi 8. yüzyıl boyunca ölümcül bir gerçek gibi hissedilmişti. “İlmin yok olacağı” korkusu ortak bir duygu şeklinde paylaşılacak, devletin en yüksek katlarında bile bu kuşku yaşanacaktı. Bu anlamda ilmin bir başlangıç ve bitiş noktası olduğu için, ilim çıktığı kaynaktan uzaklaşıldıkça azalmakta veya daralmaktaydı. Malik bin Enes (ö.179/795), “ilim hiç artmaz, azalır” düşüncesini savunanlardandı. Ona göre, “ilim, peygamberlerden ve (vahyedilmiş) kitaplardan beri hep azalmıştı.” Bilgi azaldıkça, ona sahip olanların sayısı da, giderek ve zorunlu olarak azalıyordu.

İlmi veya en azından, “ilimden geri kalanı” bekleyen “yok olma tehlikesi”nden nasıl uzak

durulacaktı? Bu bilginin bozulmaya karşı korunup, ilk çıkıştaki saflığı ile aktarılması nasıl sağlanacaktı? Bu ciddi sorunları çözmek için, muhaddisler İslami bilgiyi *silsileye dayalı bir bilgi* olarak kurumlaştırma fikrine vardılar.

Muhaddisler silsile ilkesini, ilmin aktarılma ve böylelikle korunma tarzı olarak bir kez kurumsallaştırdıktan sonra, "yüksek/sağlam isnat" arayışını "taleb-i ilim seyahatinin" temel ve öncelikli saiklerinden biri haline getirdiler. Çünkü onlar, silsile içinde Peygamber'e olabildiğince yaklaşabilmek için, en "yüksek" rivayet silsilelerini arayıp bulmak gerektiğini düşünmüşlerdi. Zaten mevcut çaba ve sıkıntılarının hedefi de buydu. Zira İslam ilim yapısının öncelikli kurumu "dinleme/işitme (sema)" ve "görme (ıyan)" idi.

8. yüzyılın ortasından itibaren her yerde "yüksek isnat silsilelerine" sahip ulema aranmaktaydı. Bu arayış, "dinleme ve görme" paradigmasıyla seyahat arasındaki ittifakı yansıtır. Ayrıca çok önemli bir diğer dini ve epistemolojik sorunu da düzenler: *Peygamber'i görmüş olmak veya olmamak*.

Bu dönemde ulema, ilmî girişimlerine "silsileye dayanan hukuki bir çerçeve" çizdiği için, seyahat bu bilginin başlıca ve temel yöntemlerinden, hatta özelliklerinden biri haline geldi. Çünkü seyahat, güç ve saygınlık sağlamanın dışında, bilgi parçacıklarını ellerinde bulunduranları bir dayanışma zinciri içinde yakınlaştırma ve böylece "büyük resmi tamamlama" imkanı sağlıyordu. Seyahat, simgesel ve söylemsel bir oluşum olarak, ilmin üzerine kurulduğu silsile ilkesinin bir ifadesi gibi görünüyordu. Yine seyahat ilmin/bilginin en sahih kaynağı sayılan müderrislerle doğrudan temas kurma, bilginin kaynağını doğrudan görme ve işitme fırsatı/kapısı olarak algılanmıştı.

Dil Âlimleri ve Mutasavvıfların Seyahatleri

Hadis yolcularının sadece hadis nakledenlerle karşılaşmak için Mekke ve Medine'ye gitmesi gibi, filologlar ve tarih yazıcıları da İslam'ın iki kutsal mekânına dini farzları yerine getirmek üzere değil, Bedevilerle karşılaşmak ve onların ağızlarını, şiirlerini ve rivayetlerini öğrenmek üzere gitmişlerdi.

Dil âlimleri bu ağızları, onları koruyarlardan (Bedevilerden) öğrenmek üzere Çöl'e de gittiler. Büyük kent merkezlerinden uzakta oldukları için, Bedevilerin özgünlüklerini hiç yitirmediklerini düşünüyorlardı. Zira Dil âlimleri, kentlerdeki Araplarla Arap olmayanlar arasındaki nüfus karışımını olumsuz bir gelişme olarak görüyorlardı. 9. yüzyılın ilk yarısının bu aydınlık kafaları, Bedevi tarzına duyulan bu hayranlığın mirasçıları olarak, Çöl'den gelen her şeye hayranlık beslemeye devam ettiler.

"Hiçbir şey, gözlemlenen bir olgunun yerini tutmaz" fıkıh ilkesini coğrafyacılarla paylaşan Sufiler, seyahati, kendi mekân algılarının başlıca aracı haline getirmiş, dolayısıyla darulüslamı, kendi seyahatlerinin güzergâhı içinde manevi bir mekâna dönüştürecek biçimde dolaşmışlardı.

Evet İslam âlimleri için seyahat, ilmî (siz "entelektüel" de diyebilirsiniz) bir zorunluluk, kimliklerini arama yolunda onlara verilmiş bir görev, bir hayat disipliniydi. Tür olarak Batılı tarzda "Öteki"nin aynasından "kendi kimliğini keşfetmek" için yollara düşen seyyahlarla değil, kendisini "*olması gerekenle karşılaştırıp düzeltmeye*", diğer bir deyişle "kendini inşa etme"ye çalışan seyyahlarla karşı karşıyayız. Ve bu girişimde seyahatler, geniş bir coğrafya üzerinde ilahi kaynaklara dayalı, doğru, aslına uygun, ortak bir ilim, anlayış ve anlam dünyası kurma yöntemi ya da vasıtası olarak duruyordu. ■

Dipnot

* Bu çalışma, Houari Touati tarafından yazılan "Ortaçağ'da İslam ve Seyahat" adlı eserin kısa bir tanıtımını amaçlar.

Mezhepler, bir yönüyle, hayatımızı yaşarken uymamız gereken kurallarla ilgili olarak Yüce Allah'ın iradesini tespit etme gayreti içinde olan alimlerin bu çabalarının müesseseseleşmiş şekli olarak görülebilir. Başka bir açıdan mezhepler, dini bilgi, hüküm, ilke, değer ve yorumlar (ictihad) etrafında şekillenen bir bakış açısıyla, hayatın ve sosyal/bireysel ilişkilerin düzenlenmesini, ortak bir anlam ve algı dünyasının oluşmasını ifade eder.

Mezheplerle toplumlar arasında iki yönlü bir etkileşim söz konusudur. Bazen mezhep insanları, alışkanlıkları, toplumu, hayatın akışını yönlendirir. O toplumda, o mezhebe ait bazı özellikler belirgin birer vasıf olarak ortaya çıkar. Bazen de halkın örfü, kültürel özellikleri, hayata bakış açısı mezhebin yaklaşımını etkiler ve mezhebe yön verir.

Bu hususta bildik bir vakiadır: Fıkıhın dört büyük mezhebinden birinin kurucusu (üstazı) olan İmam Şafii, Bağdat'taki fetva ve görüşlerinden bir kısmını Mısır'a gidince değiştirmiştir. Çevre, ortam ve koşul değişikliklerinin hüküm, fetva ve yaklaşımların farklılaşmasına olan etkisine dair en güzel örneklerden birisidir İmam Şafinin bu tavrı. Demek ki mekan değişikliği, toplum değişikliği, zaman değişikliği bir mezhebe ait görüş ve fetvaların da farklılaşım değişikliğinde etkili olmaktadır. Bu değişimin sebepleri, şekli, sonuçları "fıkıh sosyolojisi" alanında çalışma yapan veya yapmak isteyen arkadaşların araştırma sahasına girmektedir. Klasik tez konuları ve çalışmalarının dışında, farklı bir çalışma yapmak isteyen arkadaşlarımız için cazip ve faydalı bir sahadır fıkıh sosyolojisi alanı.

Biz bu yazımızda mezhebin bir konuyla ilgili hükmünün o mezhebi benimseyen toplum ve insanlar üzerinde nasıl bir etki sergilediğini birkaç örnek ile göstermeye çalışacağız.

Dr. Recep ÖZDİREK

MEZHEPLERİN HAYATA ETKİSİ

Kurban Vacip Olursa

Mısır ve Ürdün'e giden arkadaşlarımız burada geçirdikleri kurban bayramının ülkemizdeki kurban bayramına göre daha sönük geçtiğini söylediklerinde bu olay gerçekten ilgimi çekmişti. Arkadaşların tespitine göre Kahire, Amman gibi büyük şehirlerde kurban kesenler neredeyse yok gibiydi. Bu ülkelerin köy ve kasabalarında da durum hemen hemen aynıydı.

Gerek eğitim ve gerekse ticaret için bu ülkelere gitmiş ve kurban bayramını orda geçirmiş pek çok dostumuz, sürekli, burada yaşadıkları kurban bayramının hayatlarındaki en sönük kurban bayramı olduğunu esefle anlatmaktaydı.

Hâlbuki ülkemizdeki kurban bayramları bütün bayramlardan daha canlıdır. Şehrin muhtelif yerlerinde kurulan kurban pazarları, köy ve kasabalarda kurbanlıkların alınıp satılması, yazılı ve görsel basında kurban ile ilgili haberler önemli bir yekûn tutar. Ülkemizde kurbanın canlılığı ve bereketi her evde, her sokakta, her şehirde kendini gösterir.

Kurban bayramının insanlar/toplumlar üzerindeki bu farklı etkisinin sebebini onların mensup oldukları mezhebin kurban kesmeyle ilgili hükmünde aramak gerekir.

Kurbanı vacip veya sünnet kabul eden bir mezhebin bu hükmü, o mezhebe mensup toplumlara farklı şekillerde yönlendirmekte ve farklı bir toplumsal iklimin oluşmasına kapı açmaktadır.

Kurban kesmek Hanefi mezhebine göre vaciptir. Bu yüzden, gerekli şartları taşıyan kimselerin mutlaka kurban kesmesi gerekir. Hali vakti yerinde olup da kurban kesmeyenler günaha girmiş sayılır. Bu yüzden de halkın büyük çoğunluğu Hanefilerden

oluşan ülkemizde insanların bu ibadeti yerine getirme konusunda daha titiz davrandıklarını görüyoruz. İşte söz konusu bu hassasiyettir ki, ülkemizdeki kurban bayramlarının son derece canlı ve coşkulu manzaralar eşliğinde yaşanmasını sağlar.

Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre ise kurban kesmek sünnettir. Kurban kesmek sevap ve faziletli bir ibadettir. İnsanlar kurban kesmek için gerekli maddi imkanlara sahip olsalar bile kesmeyebilirler. Bu durumda kurban kesmedikleri için günahkar da olmazlar. Bu ibadetten elde edecekleri sevabı kaçırmış olurlar. Bu sebeptendir ki, Mısır ve Ürdün gibi, halkı Şafii veya diğer mezheplere mensup ülkelerde kurban bayramı bizdeki gibi canlı yaşan(a)mamakta ve bizdeki gibi insanların gündemini ve hayatlarını pek etkilememektedir.

Köpeksiz Köy

Kafkasya, onlarca farklı dile sahip insanların bir arada yaşadığı "milletler sergisi"ni andıran bir coğrafyadır. Sayıları birkaç yüz kişiden oluşan köyler, dünyanın hemen her tarafında vardır. Fakat Kafkas topraklarında durum biraz değişik.. Buralarda bulunan bazı köyler, farklı bir dile sahip müstakil bir ırk, müstakil bir millettir. Kafkas toprakları pek çok farklı milletin, bir arada ama çoğunlukla birbirine karışmadan yaşadığı bir milletler mozağıdır. Bu kadar farklı milletin ortak ve temel özelliği dinlerine, örf ve adetlerine bağlı olmalarıdır. Kendi dillerini, geleneklerini kaybetmemek için birlikte yaşarlar. Başka bir yere gittiklerinde ise birbirlerinden ayrılmamaya ve yakın yerlerde yaşamaya özel bir önem verirler. Kimliklerini korumak ve devam ettirmek için bu kaçınılmazdır. Bu halklardan birisi de Darginlerdir.

“Dargin”ler; 1940’lı yıllarda Çeçenler, Ahıskalılar, Tatarlar ve daha başka Müslüman halklar ile birlikte Sovyetler’in muhtelif yerlerine sürülmüş Müslümanlardandır. O tarihlerde tıpkı diğer Kafkasyalı Müslümanlar gibi Darginler de gayri insani şartlar altında sürgüne gönderilmişti. On binlerce insan dolduruldukları tren vagonlarında açlıktan, susuzluktan havasızlıktan, salgın hastalıklardan vefat etmişti. Birkaç yüz kişiden oluşan bir grup Dargin Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’e bağlı “Hutor Köyü”ne yerleştirildi. Onlar burada, günümüze kadar varlıklarını, örflerini, giyim-kuşamlarını, dillerini korudular. Sovyetler’in dağılmasından sonra bir kısmı Kafkasya’ya geri dönerken, bir kısmı Kırgızistan’da hayatlarına devam etmektedirler.

Kırgızistan’da köylerde insanlar genellikle çiftçilik ve hayvancılıkla meşgul olmaktadır. Köylerde yer yer hırsızlık olayları görüldüğü için, halk korunma amacıyla köpek besler. Şehre yakın yerlerde ve farklı milletlerden insanlardan oluşan köylerde bu hırsızlık “ihtimali” biraz daha arttığı için insanlar evlerinde iki hatta üç köpek beslemektedir.

Büyük çoğunluğunu Darginler’in oluşturduğu Hutor köyünde durum oldukça farklıydı. 2001 yılının kurban bayramında bir arkadaşı ziyaret için Hutor köyüne gittiğimde orada bir tane bile köpek bulunmadığını hayretle müşahade ettim. Bunun sebebini sorduğumda arkadaşım, kendilerinin Şafii mezhebine mensup olduklarını bu yüzden de köyde köpek beslemediklerini söyledi.

Şafii mezhebine göre köpek necistir. Elbisesi köpeğe dokunan bir kişi, bunu yedi sefer yıkamak mecburiyetindedir. Darginler köpek besledikleri takdirde mutlaka şu veya bu şekilde köpeğin, bir yerlerine dokunacağını, bundan kaçınmanın çok zor olacağını söylüyorlardı. Onlar elbiselerini yedi sefer yıkamaktansa evlerinde ve köylerinde hiç

köpek bulundurmamayı daha kolay ve makul görüyorlardı. Onların bu hassasiyetinin temelinde Şafii mezhebinin köpeklerle ilgili hükmü vardı.

Bir mezhebin köpeklerle ilgili görüş ve yaklaşımı, toplumdaki gündelik hayatı, insanların ortama ve etrafa bakış açısını, hayatı düzenleme biçimini bu şekilde etkilemişti.

Bir Esnafın Açıklaması

2006’nın Haziran ayında 3 haftalık ilmi bir ziyaret için Birleşik Arap Emirlikleri’nin 7 emirliğinden biri olan Şârika (Sharja)’ya gitmiştim. Körfez ülkelerinde halkın büyük bir çoğunluğu Maliki mezhebine mensuptur. Halk dini vecibelerini yerine getirirken Maliki mezhebinin hüküm ve ilkelerini takip eder. Şarika emirliğinin vakıflar bakanlığı halkın dini bilgi ve şuurunu artırmak için yaygın eğitim programları düzenlemekte.. Maliki mezhebine mensup alimler fıkıh, tefsir, hadis dersleri vermekteler.

Şarika’ya geldiğim ilk günden itibaren gittiğim bakkal ve marketlerde bol miktarda banyo lifi, banyo kesesi bulunması dikkatimi çekmişti. Gittiğimiz her bakkalda, girdiğimiz her markette bu lif ve keseler karşılıyordu bizi. Ayrıca yıkanırken insan elinin uzanamadığı sırt bölgesini ovalamak için tahta el şeklinde malzemeler de bol miktarda bulunuyordu. Bunun sebebini bulmak için farklı fikirler yürütmeye başladım. Gölgede 40-50 dereceyi bulan sıcaklık sebebiyle çok fazla terleyen insanların, çok sık banyo yapma ihtiyacı hissettiklerini düşündüm önce. Acaba yöre halkının bir örf ve alışkanlığı mı diye içimden geçirdim. Daha sonra, bunun Maliki mezhebinden kaynaklanmış olabileceğini düşündüm. Kaldığımız otelin yanındaki marketin

sahibiyle muhtelif konularda konuşurken sözü kese ve liflere getirdim. “Bizde de kese ve lif vardır, fakat sizde benim dikkatimi çekecek kadar fazlalar. Bunun sebebi nedir?” diye sordum. Marketin sahibi bunun sebebini şöyle izah etti: “Bizim Maliki mezhebinde gusül alırken vücudu ovalamak farzdır. Tüm vücut iğne ucu kadar bir yer kalmayınca dek yıkanmalı ve ovalanmalıdır. Bu ovalamanın daha iyi yapılabilmesi için biz, banyo lifi, banyo kesesi kullanırız. Öneme binaen de hemen her bakkal veya markette bol miktarda satılır.”

Vakıf-Medrese İlişkisi

George Makdisi, Ortaçağ’da İslam dünyasındaki eğitim kurumlarını incelerken IV-V. hicri (IX-X. miladi) asırlarda İslam aleminde Maliki mezhebine mensup medreselerin yok denecek kadar az olduğunu fark eder. Yaptığı araştırmalar sonucu, bunun Maliki mezhebinin vakıf konusundaki bir görüşünden kaynaklandığını tespit eder. Makdisi bunu şu şekilde izah eder:

“Diğer Sünni fıkıh mezheplerinden farklı olarak Malikilik, vakıf müesseselerinin, kurucuları tarafından kontrol edilmesine imkan vermemektedir. Bir medresenin kurucusu kendisini onun “mütevellisi” yani “idarecisi” olarak atayamazdı. Dolayısıyla Malikilik, özel şahısları medrese kurmaktan caydırmaktaydı. Oysa özel şahıslar mallarını hükümdarların müsaderesinden korumak

ve sermayelerini daimi olarak kendi varislerinin istifadesine sunmak amacıyla sıkça vakıf kurma uygulamasına başvururlardı. Bu, Maliki fıkhında mümkün olmadığı için Maliki fıkhının hâkim olduğu ülkelerde Maliki medreseleri serpilip gelişemedi. Bağdat’ta bilinen hiçbir Maliki medresesi yoktur. Dimeşk’te yüzyılları kapsayan bir dönem içinde sadece dört medrese kurulmuştur. Mısır’da sadece Malikiler için kurulmuş olan tek bir medrese vardı... (George Makdisi, *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim*, s. 343)

Sonuç Yerine

Allah’ın bir meseledeki muradını tespit etmeye çalışan mezhepler ortaya koydukları çözüm yollarıyla hayatın akışına yön vermeye, onu belli bir düzen içerisine oturtmaya çalışırlar. Bir mezhebin bir konudaki yorum ve yaklaşımı toplumu yönlendirir ve ona bir güzergah ve yol haritası belirler. Bu haliyle mezhepler, Müslüman toplumlarda insanların alışkanlıklarını, hassasiyetlerini, kısaca hayatlarını yönlendiren ve şekillendiren etkenlerden biri olarak durur. Dolayısıyla onlar kötü bir hayalet değil, bir rehber.. Tabii değişim kadar, radikal-tutarsız kopuş ve kırılmalar yerine, istikrarı da önemseyenlere. Kökleri tarihten olduğu kadar insani özellikler ve ihtiyaçlardan, toplumsal deneyimlerden de güç alan bir oluşum. ■

KENZ

Dr. Erdoğan BAŞ

YAHUDİLER SÖZLERİNDE DURMADILAR

Büyük yahudi alimi Abdullah b. Suriya başkanlığındaki Fedek yahudileri bazı şeyler sormak maksadıyla Hz.

Peygamber'e geldiler. Onlar "Ey Ebu'l-Kasım! Sana bazı şeyler soracağız, soracaklarımızı ancak bir peygamber bilebilir." dediler. Hz. Peygamber "Ne isterseniz sorun, ancak söylediklerim sizin dininize ve kitabınıza uygun olursa bana tabi olacağınıza, İslâm'a gireceğinize Allah adına söz verin." buyurdu. "Tamam söz veriyoruz." dediler.

Sonra sorulara geçtiler: "Sana dört şey soracağız. Soracaklarımızı bize doğru bir şekilde haber ver. 1. Tevrat indirilmeden önce İsrail'in (Yakub a.s.'ın) kendisine haram kıldığı şey neydi? 2. Kadının suyu ile erkeğin suyu nasıldır? Onlardan çocuk nasıl erkek ve kız olur? 3. Uykudaki şu ümmî peygamberi haber ver. 4. Meleklerden dostunun kim olduğunu bize söyle."

Allah Resûlü "Unutmayın, Allah adına söz verdiniz. Bunları size haber veririm bana tabi olacaksınız" diye onlardan tekrar söz aldı. Onlar da bunu kabul ettiler. Efendimiz "Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına söylüyorum ki İsrail (Yakub) a.s. hastalanmış, hastalığı uzamış, hastalığı iyileşirse en sevdiği yiyecek ve içeceği kendisine haram kılacağı adağında bulunmuştu. En sevdiği yiyecek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütü idi, değil mi?" dedi. Yahudiler "Allah için evet." dediler.

Efendimiz "Yegane ilah olan, Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah'ı şahit tutarak söylüyorum ki erkeğin suyunun kalın ve beyaz, kadının suyunun sarı ve ince olduğunu, hangisi üstün gelirse çocuğun o cinsten olup ona benzediğini, yani erkeğin suyunun kadının suyuna üstün gelmesi halinde Allah'ın izniyle çocuğun erkek olacağını; kadının suyunun erkeğin suyuna üstün gelmesi halinde de çocuğun kız olacağını biliyor musunuz?" "Allah adına evet." dediler. Allah Resûlü "Ey Allahım şahit ol." buyurdu.

Daha sonra Efendimiz kendisini kastederek "Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah adına söylüyorum ki şu ümmî peygamberin gözünün uyduğunu, ama kalbinin uyumadığını biliyor musunuz?" diye sordu. "Allah için evet." dediler. Efendimiz "Allahım şahit ol." buyurdu.

Bunun üzerine Yahudiler "Şimdi de bize meleklerden kimin dostun olduğunu söyle." dediler. Peygamber Efendimiz "Benim dostum Cebraildir. Cebrail, Allah'ın tebliğle vazifelendirdiği tüm peygamberlerin dostudur." buyurdu.

Yahudiler "İşte şimdi senden ayrılıyor. Şayet meleklerden dostun Cibril'den başkası olsaydı sana uyar ve seni tasdik ederdik." dediler. Efendimiz "Ona düşmanlığınız nedendir?" diye sordu. "O öyle bir melek ki bize ancak savaşı, şiddeti, zorluğu ve kan dökmeyi haber verdi." dediler. Bunun üzerine Bakara sûresinin 97-101. âyetleri indirildi. 98. âyetin meali: "Kim Allah'a, O'nun meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikail'e düşman olursa Allah da kafirlere düşman olur."

Görüldüğü üzere Yahudiler, Allah'ı şahit tutarak Hz. Peygamber'e söz vermelerine rağmen ahidlerine sadık kalmadılar, gerçeği göz göre göre kabullenemediler. Peki neden? Çünkü onlar, 1) Yahudi tarihi boyunca başlarına gelen felaketlerin; savaşların, sürgünlerin, azapların habercisi olarak haksız yere Cebrail'i suçluyor, onu kara haber getiren biri olarak tanımlıyorlardı, 2) Hz. Muhammed'e vahiy getiren meleğin Cebrail olduğunu Kur'an'da görüyorlardı, halbuki Yahudiler yalnız Yakup soyundan gelen birinin vahye mazhar olabileceğine inanıyorlardı, dolayısıyla Hz. Peygamber'in Araplardan gelişini kabullenemediler, 3) Kur'an'ın, inançlarını şiddetli bir şekilde tenkit ettiğini, kendilerini Hz. Musa'nın şeriatından sapmakla yargıladığını biliyorlardı. Bu durumu da içlerine sindiremediler.

Yahudiler, Hz. Musa'ya da zor inanmış, ona ve kardeşi Harun'a bir çok zorluk çıkarmış, isyan ve irtidat etmişlerdir. Onların, Hıristiyanlığa ve İslam'a girmemeleri, sanki zihniyetlerinin tabii bir sonucu gibi görünüyor.* ■

Dipnot

* Bu bilgiler, Bakara sûresinin 97-101. âyetlerinin tefsirinde Taberî ve Kurtubî'de geçmektedir

Engin BEDİR

MODERN ZAMANLARDA “BİR MESLEĞİN KARIYERİ”:

Psikolojik Danışmanlık/Rehberliğin Keşfi ve Gelişimsel Rehberlik

2 0. yüzyılın başlarında sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin başı çektiği sosyal, ekonomik, siyasi ve felsefi değişimler bireysel ve toplumsal dönüşümleri de beraberinde getirdi. Sanayileşmenin yarattığı yeni üretim biçimleri hukuktan eğitime, sağlıktan ekonomiye toplumdaki birçok kurum üzerinde etkili ve belirleyici oldu. Toplumsal kurumlar yeni gelişmelere uygun olarak kimlik yenilerken, bu kurumların temel yapı taşı olan bireyler de değişime uğradılar. Ki Rousseau'nun diliyle söylersek, “uğramalıydılar” da..

Yaşanan bu “yeni kodlanmalar” döneminden önce, geleneksel hayat anlayışının egemen olduğu tarım toplumlarında, kırsal kesimlerde, belli başlı meslek alanlarında kimin neyi nasıl yapacağı sorusu hiçte kriz doğuracak bir konu değildi. Sanayileşmeyle birlikte önce, artan fabrikalar şehirleri çekim merkezleri haline getirdi. Ardından, bu çekim sürecinin içinde harmanlanan endüstrileşmeyle birlikte bir taraftan meslekler çeşitlendi ve özelleşti, diğer taraftan da insan ilişkileri daha karmaşık bir hal aldı. Kırsal bölgelerden kentlere göç eden insanlar yeni yaşam koşullarına ve tabii, çalışma, meslek edinme koşullarına uyum sağlamaya çalışırken yabancılığa ve çatışma gibi birçok sosyal sorunla da yüz yüze geldiler. Bu dönemde teknik/iktisadi anlamda üretimi en iyi ve en verimli şekilde yapabilecek, sosyal anlamda da topluma en kolay uyum sağlayacak insan modeline ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

Bu süreçte, temel sosyal bilimler alanında de önemli gelişmeler yaşandı büyük bir merakla. Efsanevi ihtilalden neredeyse bir asır sonra, 1879'da, ilk psikoloji laboratuvarının kurulması ve insan davranışlarının masaya yatırılmasıyla başlayan, Freud'la ivme kazanan psikolojik inceleme merakı, insanı bir “bilgi nesnesi” olarak bilimsel faaliyetlerin odağına taşıdı. Psikometrik psikolojideki gelişmelerin ardından zeka ve kişilik gibi bireysel özelliklerin ölçülebilir hale gelmesi bu süreci hızlandırdı.

Bireysel farklılıkların önemini vurgulayan söz konusu gelişmeler, her bireyin değerli olduğu ve doğuştan getirdiği potansiyelleri geliştirecek şekilde eğitim alması gerektiği düşüncesini savunan hümaniter yaklaşımla buluştuğunda bireyi merkez alan eğitim anlayışı yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. Zira “yeni toplum”da, insanların

potansiyellerini en uygun şekilde geliştirmek ve toplumun faydasına sunabilmek için bireyi merkeze alan eğitim sistemlerine duyulan ihtiyaç hat safhadaydı. Bunun yanı sıra, 20. yüzyıl ve özellikle de ikinci yarısında tanık olunan bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmelerdeki hızlı artış, bilginin sürekli olarak gelişmesi konfor, yaşam süresi ve kalitesinin artmasını sağladı. Bu gelişmeler aynı zamanda, insani ilişkiler, değer yargıları, eğitim anlayışı, aile hayatı ve bir bütün olarak toplumsal yapının değişmesine ve bu değişimin hızlanmasına yol açtı..

Yaşanan bu uzun ve zihin yorucu sürece derin bir toplumsal değişim, dönüşüm, kırılma, uyumsuzluklar ve değer/anlam çatışmaları damgasını vurdu. Temel sorun şuydu: Henüz alışık olmadığı, bu tür karmaşık bir yaşam tarzı karşısında birey hala savunmasız ve zor durumdaydı. İktisadi olarak "geçim" problemi, toplumsal olarak "uyum" sorunu, üretim dünyasında "verimlilik" ve "kalite" kaygısı, hep bir araya gelip, insanı, bunaltan bir cendereye taşıyordu. Söz konusu bu gelişmeler, kalifiye eleman yetiştirilmesi için örgün eğitim kurumları ve müfredat programlarının yeniden değerlendirilmesi zorunluluğunu beraberinde getirdi. Bu anlamda yalnızca öğretim ve yönetim boyutlarını içeren geleneksel/klasik eğitim anlayışının yeni bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara cevap vermediği görülmeye başlandı.. Bir hatta bir dizi kurtarıcıya ihtiyaç vardı ve Rehberlik çalışmaları bu hususta biçilmiş kaftanlardan biri olarak göze çaptı. Ama onun da önünde epey uzun bir yol vardı.

Rehberlik uygulamaları 1900'lü yılların başında ilk olarak meslek seçimi-iş bulma sorununa yardım hizmetleri olarak başladı, daha sonra bireyin eğitsel ve kişisel gelişimini de kapsayacak şekilde genişledi. Kuşkusuz Mesleki Rehberlik çalışmalarının

başlamasında 20. yüzyılın başındaki zeka ve yetenek testlerinin gelişimi önemli rol oynamıştı. "Ölçümler sonucunda insanların farklı yeteneklere sahip olduğu saptanabildiğine göre, her birey üstün olduğu, yeteneğini kullanabileceği bir iş/meslek alanında daha başarılı ve verimli olabilir" görüşü benimsenmeye başladı. İşte bu düşünceyle ilk kez 1908'de Boston'da Frank Parsons bir büro açarak, iş arayanlara yardım hizmetleri vermeye başladı. Bu hizmetin gördüğü yoğun talep, Parsons'u 1909'da "Meslek Seçimi" (Choosing a Vocation) isimli bir kitap yazarak mesleki rehberlikle ilgili kavramları ve hizmetleri açıklamaya teşvik etti. İlerleyen yıllarda Parsons'un bu çalışmaları, rehberliğin ayrı bir uygulamalı bilim olarak gelişmesine yol açacaktı. Kitabında ilk kez mesleki rehberlik kavramını topluma şu misyonlarla tanıtmış ve sunmuştu Parsons: "Gençlere bir meslek için hazırlanmada, mesleğe giriş yollarını aramada, mesleği seçmede, etkili ve başarılı bir meslek elemanı olmada yardım hizmeti."

Önceleri, okul dışında, bir meslek seçimi ve iş bulma hizmeti (1900-1920 yılları) olarak başlayan rehberlik hizmetleri ABD'de 1913 yılında okul müfredatlarına dahil edilerek sistemli bir şekilde gelişmeye başladı. Bu süreçte Rehberlik hizmetleri sırayla önce okula uyum ve eğitsel başarı (1930-1950 yılları); sonra da bireyin total gelişimi ve hayata uyum (1960'lardan itibaren) konusunda yardım hizmetleri olarak değişti. Bu süre zarfında "Rehberlik" in, muhataplarına "geleneksel" diye adlandırılan bir yaklaşım sergilediğini söyleyebiliriz. "Kriz odaklı yardım", "bilgi yükleme ve yöneltme", "uzman merkezlilik", "tepkisel duruş", "var olanı koruma ve sürdürme", "öğretimden ayrı sistemsiz, kopuk uygulamalar", "zaman çizelgesiyle sınırlılık", "genel ve yapılanmamış hedefler", "görev odaklı motivasyon" ve

“profesyonel müdahale” bu yaklaşımın temel karakterini tanımlayan belli başlı özelliklerdi.

Bugün gelinen noktadaysa rehberlik faaliyetlerinin bir yaklaşım türü olarak “gelişimsel” kavramını kendisine arkadaş/sıfat olarak seçtiğini ve böylece 1990’lar itibariyle kendisini “Gelişimsel rehberlik” olarak tanıttığını görüyoruz. “Gelişimsel rehberlik” öğrencilerin mesleki - sosyal - akademik ve kişisel gelişimlerine, sorumlu yurttaş olmalarına katkıda bulunmayı hedefler. Rehberlik hizmetleri uzmanı, böyle bir ortamın yaratılmasında ve bu ideal ortam için uygun ilkelerin uygulanmasında tüm okul personeli ile birlikte çalışarak, öğrencilere uygun mesleki müdahaleleri yapar. Şimdilerde, alanla ilgilenen hemen tüm gözlerin üzerinde olduğu bu yeni yaklaşımın temel özelliklerini özetleyecek olursak:

“Gelişim sağlayıcı ve kolaylaştırıcı yardım hizmeti”, “tüm gelişim alanlarına yönelik yeterlilik kazandırma”, “öğretmen odaklılık”, “yaratıcılık ve esneklik”, “hedef merkezli motivasyon”, “sistemli ve bütünlüklü program”, “öğretime eklemlilik”, “ölçülebilir hedef davranışlar”, “var olanı değerlendirme ve geliştirme”, “sürece bağlı, ardışık uygulamalar” ve “profesyonel hizmet” başlıkları öne çıkar.

Kısaca rehberlik hizmetlerinin ülkemizdeki gelişim sürecine bakacak olursak, Batı ülkelerinde görülen bu nispeten yumuşak ve periyodik geçişlerin, bizde biraz daha sert ve keskin bir yol izlediği görülür. Ülkemiz, başlarda kriz odaklı – iyileştirici ve önleyici rehberlik yaklaşımlarının uygulanışına tanık oldu.

Ülkemizde yeterli bir hazırlık aşaması gerçekleştirilmeden ve alt yapı oluşturulmadan başlanmasının bir sonucu olarak, ilk ve orta öğrenimde bu hizmetler

genel olarak “kriz odaklı” bir anlayışla yürütüldü. Daha açık bir ifadeyle, rehberlik hizmetleri sadece problemlili, okulda sorun yaratan, uyumsuz ve başarısız çocukların gönderildiği bir servis olarak tanındı.

Aynı şekilde okullardaki “sınav kazanma”ya odaklı eğitim sisteminin bir getirisi olarak, rehberlik hizmetleri, öğrencinin ilgi ve yeteneklerine uygun bir üst öğrenim kurumuna geçmesine kapı açan, meslek seçimine önayak olan bir yardım hizmeti şeklinde algılandı.

Ancak bu gün ülkemizde, rehberlik hizmetlerini böyle kriz durumları ya da problem zamanları için bir tür “çözüm üretme mekanizması”yla özdeşleştiren klasik yaklaşım yerine, gelişimsel rehberlik anlayışı önem kazanmaya başladı.. Bu yeni yaklaşıma göre, bireylerin hayatlarının her döneminde başarmaları gereken bir takım gelişim görevleri vardır.

Diğer bir ifadeyle gelişimsel rehberlik, bireyin sürekli gelişim halinde olduğu, bir gelişim basamağını başarı ile geçirenlerin daha sonraki gelişim basamağının gelişim görevlerini de daha iyi başaracağı gerçeğine dayanmaktadır. Gelişimsel anlayışı benimseyen uzmanlara göre her birey, yaşamı boyunca bir dizi sosyal beklentiyi karşılamak, dönemine özgü davranış kalıplarını göstermek yani gelişim görevlerini başarı ile yerine getirmek durumundadır. Birbirinden farklı gelişim aşamalarında bireylerin kendilerini, çevrelerinin de yardımıyla, doğru yönlendirmeleri halinde, beklentileri karşılayacak davranışları geliştirmeleri kolaylaşacaktır. Bu doğrultuda bireylere verilecek rehberlik yardımının amacı, bu gelişim görevlerini başarıyla tamamlamalarına yardımcı olmak ve desteklemektir. ■

BÜLTENİLAM

ATÖLYE / İKTİBAS

Yaklaşık elli yıl önce Milano'da bir toplantı yapıldı. Batı entelektüel dünyasının neredeyse tüm babaları oradaydı. Richard Crossman'dan Michael Polanyi'ye, Sidney Hook'tan Friedrich Hayek'e, Andre Philip'ten Raymond Aron'a, Martin Lipset'ten Edward Shils'e ideolojik spektrumun bütün renklerini görmek mümkündü. Konu önemliydi: "Özgürlüğün Geleceği".

Uzun tartışmalardan sonra alınan karar sonucu, zaten can çekişmekte olan ideolojinin ölümü ilân edildi. İdeolojinin "mezar kazıcısı" görevini reddeden Hayek, toplantıya katılanları uyardı. Özgürlüğü kurtarmak yerine onu gömmeye hazırlandıklarını, ideolojik farklılıkların ortadan kalktığını ilân etmenin, özünde kötü ve totaliter olan devlet müdahalesini meşrulaştıracağını söylüyordu. Muhafazakârların "refah devleti"nin zaferi karşısındaki kayıtsızlığına da isyan ediyordu. Hayek'in uyarıları sağır kulaklarda makes bulmadı.¹ Entelektüel babalar, arkasından yürüdükleri tabutun boş olduğunu fark etmeden, ideolojinin mezarına doğru ilerlemekte kararlıydılar. Aslında mevsim de cenaze töreni için uygundu. Eylül yaprak dökümünü ve hüznü sembolize etmiyor muydu? İdeolojinin mezartaşına kazınmış dizeleri karmaşık duygular içinde töreni tamamlayanlardan çok azı hatırlayabildi. Eliot, törene katılmamıştı ama "Little Gidding" adlı şiirinden şu bölüm ideolojinin mezartaşı için uygun bulunmuştu: "Başlangıç dediğimiz çoğu kez sondur/Ve sonlandırmak başlatmaktır."²

İdeolojinin sonu kimseyi üzmedi, çünkü o başlangıçtan beri hep olumsuz ve pejoratif bir çağrışım yapmaktaydı. XIX. yüzyılın başında Napoléon, metafiziği reddederek kültürel çalışmaları antropolojik ve psikolojik temellere dayandırmayı hedefleyen düşünce

Doç. Dr. Zühtü ARSLAN

TUHAF BİR CENAZE TÖRENİ: İDEOLOJİ ya da ÖZGÜRLÜĞÜN SONU?*

okulunun mensuplarını "ideolojistler" (ideologlar) olarak yaftalamıştı. "İdeologlar Okulu"nun kurucusu Destutt de Tracy ise "ideoloji"yi olumlu mânâda, "düşünce bilimi" olarak tanımlıyordu. Ona göre "ideoloji düşünce bilimi olarak hem düşüncelerin ifadesini hem de onların ortaya çıkışını ihtiva ettiği için genel bir terim"di.³ İdeolojiye yönelik olumsuz yargıların kaynağında onun realite ile ilişkisi (zliği) yatmaktadır. İdeoloji, gerçeklikle ilgisi olmayan veya gerçeği manipüle etmeye çalışan düşünceler bütünü olarak anlaşıldı. Bu anlamda ideoloji bir "yanılsama"dan ibarettir. Nitekim Marks'ın ideolojiyi "yanlış bilinç" olarak tanımlayan yaklaşımı, kendisinden sonra yapılan ideoloji analizlerini önemli ölçüde etkilemiştir.⁴

İster "yanlış bilinç", ister "düşünce bilimi" olarak algılsın, ideolojiler ölmemiştir. Zira ideolojilere olan ihtiyaç ortadan kalkmamıştır, "ideoloji, bizi gerekli hissettirmek için vardır."⁵ Yukarıda tasvir ettiğimiz cenaze töreni de tek ve son merasim değildir. XX. yüzyılın sonu yeni bir törene tanıklık etmiştir. Kimilerine göre Berlin Duvarı'nın enkazları altında kalan sadece bir ideoloji olarak "komünizm" değil, aynı zamanda "tarih"tir. Tarihin sonu, ideolojilerin de sonudur. Ancak kimilerine göre de apokaliptik dönemde gerçekte ölen "sosyalizm" değil, "liberalizm"dir. Berlin Duvarı'nın ve "reel sosyalizmlerin çöküşü, Wallerstein'a göre, "liberalizmin çöküşünü ve 'liberalizm sonrası' dünyaya kesin olarak girişimizi göstermekteydi."⁶

Bu yaklaşımlar aslında yeni bir ideolojik söyleme işaret etmektedir: Sonculuk (end-izm). Sonracılıkla (post-izm) eklemlenen sonculuk, yerleşik ideolojilerin sönüşünü ilân etmekle kalmamakta, eski ideolojik unsurların açık ya da gizli bir şekilde barındırıldığı yeni konumlanmaları da beraberinde getirmektedir. Yine de her şeyin

aynı kaldığını söylemek mümkün değil. Eskinin "büyük anlatılar"ı yerine, yeni söylem daha "marjinal", daha "light" ya da "soft", daha "gündelik", belki de daha "gerçek" konular üzerine yoğunlaşmakta. Sözgelimi Terry Eagleton'a göre, "Akademinin vahşi sularında, Fransız felsefesine duyulan ilgi, yerini Fransız öpücüğüne gösterilen teveccühe bıraktı".⁷ Batı akademya treninin bu hızlı makas değişimi biraz da tüketim toplumu olmanın kazandırdığı alışkanlıklar gereği, toplumsal ve siyasal mevzuların büyük bir hızla tüketilmesinden kaynaklanmaktadır. ■

Dipnot

* Başlık BÜLTENİLAM tarafından konmuştur.

** Bu yazı, Doç. Dr. Zühtü ARSLAN'ın "İdeoloji, Türk-Militarizmi Ve Post-Militarist Açılımlar" [DoğuBati, yıl: 2004, Sayı: 28, s.43-65] başlıklı makalesinden alınmıştır.

1- Bu toplantının geniş bir değerlendirmesi için bkz. S. M. Lipset, "The End of Ideology?", Political Man: The Social Basis of Politics, London: Heinemann, 1960, s. 403-417.

2- T. S. Eliot, Four Quartets, London: Faber and Faber, 1944, s. 47.

3- D. de Tracy, Les elements de l'ideologie, 3. baskı, Paris, 1817, s. 4n. Aktaran: K. Mannheim, Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge, London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1968, s. 63-64.

4- Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz. J. B.Thompson, Studies in the Theory of Ideology, Cambridge: Polity Press, 1990.

5- T. Eagleton, Kuramdan Sonra, çev. U. Abacı, İstanbul: Literatür Yayınları, 2004, s. 215.

6- I. Wallerstein, Liberalizmden Sonra, 2. baskı, çev. E. Öz, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.9.

7- Eagleton, Kuramdan Sonra, s. 3.

Robert STAM, Ella SHOHAT

Der. ve Çev.: Prof. Dr. Edibe SÖZEN

TARİH - KÜLTÜR ve BATI'NIN HAYALETLERİ*

Avusturyalılar, Amerikalılar ve diğer yerlerde yaşayan Neo-Avrupalılar dâhil olmak üzere, "en iyi düşüncelerin ve yazıların" her zaman Avrupalılar tarafından düşünüldüğü, yazıldığı farzedilmiştir. Tarih, Avrupa tarihi olarak nitelendirilir, Avrupadışı yerler, tarihçi Hugh Trevor-Roper'in 1965'de yapmış olduğu ukalaca tanımla, "coğrafi manzarada yer alan, fakat ilginç olmayan köşeleri tutan barbar kavimlerin seyr-ü seferi"ne indirgenir.

Her ne kadar yeni-muhafazakarlar, çokkültürcülüğü Avrupa klasiklerinin ya da "etüd alanı olarak Batı Medeniyeti"nin acilen elden çıkarılışı olarak yorumlasalar da, çokkültürcülük sadece Avrupa'ya ya da Avrupalılara değil, aynı zamanda Avrupamerkezciliğine bir saldırıdır.

Avrupamerkezci söylem karışık, çelişkili ve tarihsel olarak dengesizdir ve bu söylem Orta Asya ve Mezopotamya'dan başlayıp, saf, Batılı ve demokratik oldukları düşünülen klasik Greklere; oradan Roma İmparatorluğu'na ve nihayetinde Avrupa'nın ve Amerika'nın metropol başkentlerine ulaşan tarihsel bir süreci takip eder. Tarih Kutsal Roma, Kutsal İspanyol, Kutsal İngiltere ve Kutsal Amerika İmparatorluklarının sınırları içine sığdırılmıştır. Değişimin yegâne gücü Avrupa'dır: Demokrasi, sınıfsal toplum, feodalizm, kapitalizm, sanayi devrimi vs.

Böylece Avrupamerkezcilik, Batı'nın fitri olarak demokratik kurumlar yoluyla 'ilerlemeci' tavrının altını çizer. Avrupamerkezcilik görünür Batı demokrasisinin zafiyetlerini örter ve Batı'nın kendi dışındaki demokrasileri harap etmedeki rolünü gizler, onları devre dışı bırakır. Avrupamerkezcilik, Batı'nın zulmünü "istisnai" veya "tesadüff" olarak göstermeye çalışır. Batı sömürgeciliği ve köle ticareti emperyalizmin kaynağı olarak görülmez.

Avrupamerkezcilik -Avrupalı olmayanların kazanımlarını kendine mal edip kendi özünde birleştirerek- kendi kültürel antropolojisini yükseltir. Sonuç olarak, Avrupamerkezcilik, Batı kaynaklı dünyanın merkezi ve dünyanın gölgesinde kalan diğer yerlere ontolojik gerçeklik sağlayan tek -paradigmatik- çerçevedir: Resim sanatındaki Rönesans perspektifi gibi, dünya ayrıcalıklı tek noktadan canlandırılır; Tanrısal bir lütuf gibi görülen Batı düşüncesi, haritalarda Avrupa'yı büyülterek, Afrika'yı ise küçülterek çizer. Avrupamerkezcilik dünyayı "Batı ve Dışında Kalanlar" (West and the Rest) olarak ikiye ayırırken, gündelik dili de Avrupa'ya dalkavukluk yapacak ikici karşıtlıklara böler: Bizim milletimiz-onların kavimleri; bizim dinlerimiz-onların batıl inançları; bizim kültürümüz-onların folklorü; bizim savunmamız-onların terörü gibi.

Avrupamerkezcilik, Asya'nın büyük bir bölümünü içine alacak şekilde Afrika ve Amerika'da Avrupalı güçler tarafından oluşturulmuş bir güçtür. Sömürgecilik Avrupalılardan önce Yunan, Roma, Aztekler ve İnkalar tarafından da uygulandı. Çoğu millet komşu bölgelerini sıkça işgal etmesine rağmen, Avrupa sömürgeciliğinin farkı, onun dünya ölçeğindeki boyutu, kiliseyle olan sıkı münasebeti, zorba şekli, dünyayı hakikat ve gücün tek "evrensel" rejimine boyun eğdirmeye çalışmasıdır. Avrupamerkezcilik

aslında küreselleşen ırk-merkezciliğidir. Sömürgeci, emperyalist ve faşist mantığı destek alan Avrupamerkezcilik, sömürgeciliğin resmi bitişinden sonra bile, çağdaş çalışmalara ve temsillere nüfuz eden bir düşünce biçimi yaratmıştır. Her ne kadar sömürgeci ve Avrupamerkezci mantık içiçe geçmiş de olsa, her iki kavramın değişik ve farklı vurgulamaları vardır. İlki; sömürgeci uygulamaların masum gösterilmesidir. İkincisi sömürgeci güç ilişkilerinin normalleşmesi ve bu ilişkilerin dışında kalanların ise şeytanileştirilerek, Avrupa'nın kendini onlara tahammül eden şeklinde göstermesidir. Avrupa kendini erdemli, bilimsel, ilerlemeci ve hümanistik çerçevede tanımlarken, ötekilerini kusurlarıyla algılama yoluna gider ve böylece kendi tarihini sıhhileştirir.

Tabii olarak, Avrupamerkezciliğe yapılan eleştiriler Avrupalı bireylere değil, Avrupa'nın kendi içinde ve dışında ürettiği "ötekine" yönelik tarihsel baskısı üzerinedir. Bazı teorisyenlerin iddia ettiği gibi, ne Üçüncü Dünya ülke insanları fitri bir erdeme ve cömertliğe sahiptir; ne de Avrupalılar doğuştan soykırımcıdır.

Avrupamerkezcilik bazen 'ırkçı' kelimesiyle eş anlamlı kullanılır. Her ne kadar bu iki kavram birbirlerine bağlı olsa da hiçbir şekilde eşit değildir, zira Avrupamerkezcilik Birinci ve İkinci Dünya insanların çoğunun, Üçüncü Dünya insanların ve hatta Dördüncü Dünya insanların okullarda ve medyalardan öğrendiği şekliyle "normal" bir görüştür. Normalleştirme sürecinde bireyler bilinçli ve pratikte ırkçılık karşıtı olmalarına rağmen, Avrupamerkezci de olabilirler.

Avrupamerkezcilik genetik bir miras olmayıp, tarih boyunca oluşmuş bir düşünce türüdür: Avrupalı olmayanların Avrupamerkezci olabilecekleri gibi Avrupalılar da Avrupamerkezcilik karşıtı olabilirler. Avrupa her zaman kendi eleştirisini yapmıştır.

Günümüz yeni-muhafazakarları tarafından itibar edilen önemli Avrupalı kültür aydınları, ne tuhaftır ki, Avrupa sömürgeciliğini eleştirmektedir. Yeni muhafazakarların prototipi Samuel Johnson, 1759'da şöyle diyordu: "Avrupalılar hiçbir kıyıya ayak basmadılar ki, orada olay çıkartıp hırslarını tatmin etmemiş olsunlar; yani tahrik eden olmamasına rağmen, zalimce, haksızca hakimiyetlerini ilan ettiler." Hatta kapitalizmin azizlerinden Adam Smith'de 1776'da Wealth of Nations adlı eserinde, Amerikanın keşfinden elde edilen kazançların battığını ve sebep oldukları korkunç felaketlerde kazancın kaybolduğunu yazmıştır. Şimdilerde de aynı hususlar üzerinde duran çağdaş çokkültürcüler "Avrupa'ya saldırmakla suçlanmaktadırlar ya da bu eleştiriler evrilip çevrilerek Avrupa narsizmine bir övgü haline dönüştürülmektedir: "Evet, Avrupa bütün bu zalimliği yapmıştır, fakat yine de Avrupa'dan başka hiç kimse kendini eleştirme faziletine sahip değildir."

Çokkültürcülük kelimesi bir şekilde önemini yitirebilir; ancak egemenlik hakkının tanınmasında olduğu gibi işaret ettiği daha diplerdeki "büyük sismik" hareketle küresel kültürün dekolonizasyonu ile tartışmalarını sürdürecektir. Çokkültürcülük kavramı doğal olarak farklı yorumlara ve farklı politik güç alanlarına konu olabilir. Kavram kolayca bambaşka bir şekle dönüşebilir. Ticari ve ideolojik sebeplerle etnik "ayın renklerini" kullanan "United Colors of Benetton'un reklamlarındaki çoğulluğu gösteren bir kavram olarak da algılanabilir. Oysa çokkültürcülük, dünya tarihine ve çağdaş sosyal hayata, insanların zeka, sınıf ve haklar yönünden ve radikal eşitlikleri perspektifinden bakabilmektir. Çokkültürcülük, temsiliyeti sadece kültürel ve sanat bağlamında dekolonize etmekle kalmaz aynı zamanda cemiyetler arasındaki güç ilişkilerini hesaba katar.

Yeni muhafazakarlar, toplumları Balkanlaştırdıkları (Balcanization) iddiasıyla, çokkültürcüleri, insanları biraraya getirmekten çok böldükleri düşüncesiyle eleştirirler.

Radikal bir çokkültürcü, 'kültürel gruplar arasındaki güç ilişkilerinin detaylı bir şekilde yeniden inşası' düşüncesini öne sürer ve gettolaşma mantığını reddederek, bazı grupların 'küçük', bazılarının 'büyük' ya da 'orta' şeklinde anılmasına karşı çıkar.

Bu yüzden doğuşunda kölelik, fetihler ile lekelenen liberal çoğulculuk, çokmerkezli çokkültürlülük arasında ayırım yapma zarureti ortaya çıkar. Çokmerkezlilik (polycentricism), çokkültürcülük kavramını küreselleştirir. Çokmerkezli görüş dahilinde dünyanın bir çok dinamik kültürel merkeze sahip olduğu kabul edilir. Çokmerkezlilikteki vurgu, sadece mekana değil, aynı zamanda güç, enerji ve kavga merkezlerine aittir. Çokmerkezlilik içindeki 'çok' kelimesi merkezlerin bir'den fazlalığını ifade etmek yerine, farklılıkların ilişkilendirilebilirlik ve bağlantılandırılabilirliklerini ifade eder. Dünya üzerinde hiçbir yer ya da grup, ekonomik ve politik gücü ne olursa olsun, epistemolojik bir üstünlüğe sahip değildir.

Çokmerkezli çokkültürcülük, ilkin liberal-çoğulcu özgürlük, hoşgörü, yardım gibi ahlaki ilkelerden ziyade, çokmerkezci çokkültürcü dünya kültür tarihini ve sosyal güç ile olan ilişkisini inceler. İkinci olarak, çokmerkezli çokkültürcülüğün alanı 'temsile edilemeyenler, marjinaler ve bastırılmışlar'dır. Üçüncü olarak, çokmerkezci çokkültürcülük azınlıkları, çekirdeğe "ilave edilecek" parçalar olarak değil, onları paylaşan, tarihi üreten aktif üyeler olarak görür. Dördüncü olarak, çokmerkezli çokkültürcülük değişmez, sabit kimlik kavramını reddeder; kimlikler çoklu, tarihsel ve değişimlerin birer ürünü olarak görülür.

Beşinci olarak, çokmerkezli çokkültürcülük dar kimlik siyasetlerinin ötesine geçer ve paylaşılan sosyal istekleri de içine alır. Altıncı olarak, çokmerkezli çokkültürlülük karşılıklı ve diyalojiktir; sözlü ve kültürel mübadele yalnız belli sınırlar içindeki bireyler ya da kültürler arasında değil, karşılıklı, birbirine nüfuz eden, değişen bireyler arasındadır.

Postmodern çağımızdaki tüm politik tartışmalar zorunlu olarak kitle kültürünün hayali gerçekliğinden geçtiği için, medya çokkültürcülük alanındaki herhangi bir tartışmanın odak noktasıdır. Kimliği şekillendiren, çağdaş medyadır. Medya uzak insanlar arasındaki birlikteliği sağlayarak grupların imajlaştırılmasını "mekansızlaştırır." Medya, seyircileri ve tüketicileri, kendi kendine eğlenen monadlara dönüştürerek cemiyete ve alternatif oluşumlara biçim verir. Hangi türden ve ne gibi hikaye ve gösteri stratejileri Avrupamerkezci perspektifleri ön plana çıkardı? Bu perspektifler nasıl ifsat edildi ve sorgulandı? Burada amaç sadece hakim medyaya çokkültürcü gözle bakmak değil, aynı zamanda tartışmayı diğer gelenekler, sinema ve sesli-görsel formlara taşıyarak merkezi büyütme. Böylesi bir yaklaşım Avrupamerkezçiliğin eleştirisinin dialektik etkisini ve çokkültürcülüğün desteklenmesini içerir. Bir taraftan, kötü salgın bir alışkanlık olarak kitle medyası kültürü ve o kültür üzerindeki yansımalar tarafından beslenen Avrupamerkezçiliğin peşinen kabul edilen kalitesini ortadan kaldırmayı hedefler; diğer taraftan da, medyadaki diğer çağdaş, politik ve estetik alternatifleri gün ışığına çıkarmayı amaçlar. ■

Dipnot

* Başlık BÜLTENİLAM tarafından konmuştur.

** Bu yazı, derleme ve çevirisini Prof. Dr. Edibe SÖZEN'in yaptığı "İççe Geçmiş Tarihler: Avrupamerkezçilik, Çokkültürcülük ve Medya" [Köprü Dergisi, Kış 2002, 77. Sayı] adlı makaleden alınmıştır.

Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN

BİLİM: BİR EFSANE, BİR HAKİKİ MÜRŞİT?*

Rahip, en yüksek insan tipi, egemen olan - güç kullanma yetkisini elinde tutanlara bile egemen- "onsuz olunamaz" ve "doğruluğundan şüphe edilemez", "cemaat içindeki en büyük güç", "kesinlikle değiştirilemez" ya da "küçümsenemez en büyük güç" olan insan tipi saydığı en yüksek insan tipi olmak ister. [turnakla yapılan vurgular bize ait, Bİ]

Araçlar. Bilgiye yalnızca o sahiptir; yalnızca o erdem sahibidir; yalnızca o kendisi üzerinde egemenlik sahibidir; yalnızca o belirli bir anlamda Tanrı (sal)¹ dır ve tanrılık vasfına tekrar dönebilir; yalnızca o Tanrı ile diğer insanların aracıdır; tanrısallık her muhalefeti, rahip aleyhine öne sürülen her düşüncüyü yasaklar.

Araçlar. Hakikat vardır. Ona ulaşmanın yalnızca bir tek yolu vardır. Toplumda, doğada ve gelenekteki iyi herşeyin rahiplerin hikmetindeki kaynağı bulunabilir. Kutsal kitap onların eseridir. Bütün bir doğa, onun içerdığı dogmaların tamamlanmasıdır yalnızca. Rahiplerinkinden daha iyi başka hiçbir kaynak olamaz. Mükemmelliğin başka her türü rahiplerinkinden farklı bir düzen türüdür, mesela savaşçılarınkinden.

(...)

Daha ileri düzeyde gelişmiş bir rahip tipi olarak filozof, soyu itibarı ile rahibin mirasından gelir; rakip olarak bile, zamanının rahiplerinin² kullandığı araçlarla aynı araçları kullanmak ve aynı amaçlar uğruna mücadele etmekle yükümlüdür. "

Friedrich Nietzsche, The Will to Power

Modernite sürecinin tarihi, modern bilimin de tarihidir. Modernleşme teorileri ve modernleşme ile ilgili araştırmalar modernite sürecinin farklı boyutlarını vurgularken, bilimle ilgili boyutunu ikinci planda görme eğilimi taşırlar. Meseleye, Türkiye'nin ve Türk toplumunun modernleşmesi (veya modernleşmemesi) açısından bakıldığında durum biraz daha iç karartıcıdır; modernleşme sürecimizde bilimin, bilimsel kurumların, bilimi icra eden bilimadamlarının ya da bilime inanan entelektüellerin rolü merkezî ve birinci dereceden bir rol olduğu hâlde, entelektüel literatürümüzde, modernleşmemizin bilimle ilişkisi konusunda çok az şey bulabilirsiniz. Hiç şüphesiz bu merkezî role ilişkin miyopluk, bilimin, bilimsel bilginin, bilimadamı entelektüelin iktidarla/güçle³ ilişkisiyle ilgilidir.

Türkiye'nin ve Türk toplumunun modernleşme süreciyle ilgili metinlerde bilimin rolünün

ihmalinin, başka bir söyleyişle, modernleşme ile bilim arasındaki ilişki konusundaki entelektüel körlüğün ülkemiz entelektüelleri arasında yaygın olmasının nedenlerinden biri, onların modern Batı'dan ithal ettiğimiz bilimin ve bilimsel bilginin iktidarla/güçle hiçbir ilişkisinin bulunmadığı mitine derin bağlılıklarıdır. Burada öne sürülebilecek bir başka neden, hem modernleşme sürecimizin hem de bilimin ya da bilimsel bilginin Türkiye'ye girişinin bizatihi kendisinin, iktidar/güç mekanizmaları ya da süreçlerinden geçerek gerçekleşmesidir. Ekonomimiz, kültürümüz, toplumsal kurumlarımız ne kadar iktidar/güç mekanizmalarının kaprislerine maruz kalmışlarsa, düşünme tarzlarımız da o kadar kalmışlardır. Toplumumuzun modern bilimi ve onun türevi dünya görüşünü kendi rızasıyla almayı denediği apaçık bir bedahet olsa bile.

Batı'da modern bilimler,⁴ okülersentrik (gözmerkezci)⁵ düşünme geleneğinin rahminde şekillendi. Okülersentrizm, kendileriyle dünyayı kavradığımız duyularımız arasında bir hiyerarşi kurar ve duyular hiyerarşisinde "gözü" ve "görme" duyusunu bu hiyerarşinin zirvesine yerleştirir. Göz, evreni kavrayışımızdaki en merkezi organımız; görme, evreni kavrayışımızdaki en merkezi yetimizdir. Düşünmek ve inanmak görmek; görmek eylemde bulunmak ve dokunmak; dokunmak sevmek demektir. Göz eylem organıdır.

Görmediğiniz şeye dokunamaz, dokunamadığınız şeyi manipüle ederek teknolojiye dönüştüremezsiniz. Tekno-bilim, okülersentrik geleneğin ürünüdür. Modernite görmenin zaferini temsil eder: inancın ve inanmanın kutsallığından düşüncenin ve düşünmenin kutsallığına⁶, rahibin kutsallığından modern entelektüelin kutsallığına, dinin kutsallığından bilimin ve düşüncenin kutsallığına, kilise merkezli toplumdaki üniversite merkezli topluma,

imparatorluk sisteminden ulus devlet sistemine geçiş. Modern toplumda ortaya çıkan gelişmeler, Comte'un kehanetlerini (o bilimin yeni insanlık dini olduğunu öne sürmüştü) kehanet olmaktan çıkararak gerçeğe dönüştürmüştür.

Batı entelektüel tarihinde modernite süreci diye adlandırılan dönem, gözün ve görmenin hegemonyasını kurduğu dönemdir. Modern toplum gözün ve görmenin egemen olduğu toplumdur. Ortaçağ'dan moderniteye geçiş, gözün ve görmenin egemenliğine geçiş. Seküler toplum, göz ve görme temelinde inşa edilmiş yaşama tarzlarının egemen olduğu toplumdur. Seküler toplum ve sekülerizm, okülersentrik geleneğin ürünüdür. Bizi öte dünya ile ilgili bağlılıklardan kurtararak, yalnızca bu dünyaya ait varlıklara dönüştüren şey. Görmenin modern toplumdaki hegemonyasıdır. Bir şeyi göremiyorsanız, o şey yoktur. Göremediğiniz bir Tanrı inanılmaya değer bir tanrı değildir. Tanrı, görmenin nesnesi olamaz ve bu nedenle yoktur.

Okülersentrizm, modern dünyamızda halen bir entelektüel ortodoksi formudur. Türk toplumu modern bilimleri alma tercihiyle karşı karşıya geldiğinde de, Batı'da egemen entelektüel ortodoksi formu okülersentrizmdi. Modern Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de bilimler ve entelektüel yapı okülersentrizmin aurasında (ikliminde)⁷ şekillendi. Bu yazı, sözkonusu geleneğin Batı'da yapılmış bulunan eleştirilerini, elden geldiğince özetlemeyi deniyor. Bu özet, kısaca şöyle özetlenebilir: görmek egemen olmaktır ve dolayısıyla bilgi iktidardır/güçtür.

Bu nedenle ülkemizde bilimi anlamaya yönelik herhangi bir entelektüel çabanın, bu ortodoksi formunun göbeğinde mutlu bir hayat süren bilimadamı entelektüelin ve bu ortodoksinin "imani sağlam müminlerinin" rahatını kaçıracığı açıktır. Unutulmamalıdır

ki, bilim din değildir; Türkiye'de bilimadaminin entelektüel başarısızlığının arkasında, akademik entelektüellerle, entelektüel bürokratların, bilimi, babalarının dininin yerini alması gereken bir din olarak ikame etmeleri gerçeği vardır. Bilimin ve bilimadaminin önündeki en büyük engellerden biri, bilimin ve bilimsel faaliyetin eleştiriden muaf tutulması gerektiğini düşünenlerin militanlığını yaptığı kemikleşmiş bir ideolojidir. Daha yerinde bir söyleyişle, Türkiye'de bilimin önündeki en büyük engel, bilimi insanların ürettiği ve icra ettiği bir faaliyet olarak değil, onu eleştiri alanının dışında tutmak isteyen ve ona modern bir "din" muamelesi yapan zihniyettir. Bu zihniyete "bilimizm"⁸ (scientism) diyoruz.

Türkiye'de bilimizm, egemen entelektüel ortodoksidir ve bütün ortodoksiler gibi, yaratıcılığa ve yeniliğe kapalıdır. Ülkemizde "bilimsel hayat" boğazına kadar gömüldüğü "bilimizmden" ya da "bilimist ortodoksiden" ve dolayısıyla bu ortodoksinin beraberinde getirdiği katı entelektüel ortodoksiden muzdariptir. İnsani yaratıcılığın olmazsa olmaz şartlarından birinin bir entelektüel ortodoksi formunun mevcudiyeti olduğu apaçıktır. Ayrıca, her kurumsal yapının doğası gereği bir ortodoksi formunu içerdiği de kabul edilmelidir; fakat ülkemizdeki "bilimist ortodoksi," aslında bilime ve bilimsel bilgiye özgü bir ortodoksi, bir bilgi ortodoksisi değildir, deyim yerindeyse, bir "bilimsel dinin" ya da "bilimsel" etiketi taşıyan bir seküler dinin ortodoksisi, bir seküler dini ortodoksidir ve entelektüel yaratıcılığımızın önündeki en büyük engellerden biri budur..

Bu ortodoksi formunu "ortodoksi" yapan şey, her şeyi bilimden yola çıkarak eleştiriye tabi tutmayı denemesi, ancak bilimin bizatihi kendisi üzerinde pek kafa yormaması ve bilimi eleştiriden muaf tutmasıdır. Entelektüel yaratıcılığımızın ve entelektüel

yeteneklerimizin, daha da önemlisi "bilimsel" yaratıcılığımızın önündeki en büyük ve en önemli engel bu seküler din ve onun müminleridir. Bilimizm ve bilimistler bilimi anlamazlar, bilime taparlar; bilimi anlamak için, bilimin ve bilimsel bilginin güçle/iktidarla ilişkisine bakılmalıdır. Bilimi icra etmenin ve bilimsel faaliyette başarılı olmanın öncelikli şartı da budur. Türkiye açısından canalcı öneme haiz soru şudur: dünyadaki bilimsel ya da entelektüel hiyerarşinin, entelektüel/bilimsel eşitsizliğe dayalı bir toplum yapısının neresindeyiz ve neden orasındayız? ■

Dipnot

* Başlık BÜLTENİLAM tarafından konmuştur.

** Bu yazı Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN'ın "Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar" [DoğuBati, yıl: 1999, Sayı: 7 s. 55-79] başlıklı makalesinden alınmıştır.

1- Bi

2- Bi.

3- Hiç şüphesiz "güç" kavramı "iktidar" kavramından daha kuşatıcıdır. Fakat ben elinizdeki yazıda bu iki kavramı, aralarındaki nüansı görmezlikten gelerek "güç/iktidar" şeklinde kullanacağım.

4- "Bilim" kavramını kullanırken bu metin boyunca yalnızca doğa bilimlerini değil, aynı zamanda "sosyal bilimleri" de içerecek tarzda kullanıyorum. Doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında yapılan ve bir entelektüel ortodoksi formu olan ünlü ayırımın, bu yazıda gerekçelerini sunmaksızın dogma olmanın ötesinde bir anlamının bulunmadığını düşünüyorum.

5- Bilimde "gelenek" ve "okülersentrizm" konusunu, yakında Paradigma Yayıncılık tarafından yayınlanacak bir derleme olan "Postpozitivizm, Hermeneutik, Retorik ve İnsan Bilimleri" adını taşıyan ve ünlü Gadamer-Habermas, Ricoeur-Derrida tartışmasının metinlerini de içeren kitapta yer alacak bir başka yazımda ele alıyorum. Burada okülersentrist gelenekle ilgili bilgilere yalnızca yeri geldiğinde değinilecektir.

6- Bi.

7- Bi.

8- Bazı yazarlar "scientism" kavramını "bilimcilik" terimiyle karşılıyorlar. Ben "bilimcilik" teriminin "bilimizm" kavramının yükünü taşıyamadığını, bunun yerine "bilimizm" ve "bilimist" terimlerinin daha uygun olduğunu düşünüyorum. (Dileyen benim önerimi de tercih etmeyerek "bilimperest" kavramını kullanabilir.) "Bilimizm" kavramını önermekle, Türkçe bir kökü (bilim) yabancı bir ekle(ism) birleştirdiğimin elbette farkındayım. Tabii ki bu bir yanlış andlandırma. Fakat benim bu kavramı önerirken yapmak istediğim şey tam da bu. Bir yanlış, bir yanlış andlandırmayla karşılaşma.

BÜLTENİLAM

PANEL ODASI

MİLEL VE NİHAL

“AYLIK KONFERANSLAR”

MİLEL VE NİHAL

“AYLIK KONFERANSLAR”

“MİLEL ve NİHAL
GELENEĞİNİ
YENİDEN DÜŞÜNMEK”

Mart ayının üçüncü haftasında (24 Mart 2007) Milet ve Nihal Derneği tarafından “Milet ve Nihal Geleneğini Yeniden Düşünmek” üzerine, Prof. Dr. Mahmut Kaya, Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç, Prof. Dr. Yasin Aktay ve Prof. Dr. Şinasi Gündüz’ün katılımıyla gerçekleşen bir

panel düzenlendi. Biz de bu panelde dile getirilen görüşleri, belli bir perspektifle aktarmaya çalıştık.

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

MİLEL ve NİHAL GELENEĞİ ya da HAYATI ALGILAYIŞ BİÇİMİ OLARAK BİLGİ/İLİM HAVZASI

Bilgi, ilim veya bilim, aradaki nüansları gözetmek şartıyla, adına ne dersek diyelim insanın “anlam ve doğru” etrafındaki arayışı, insanlık tarihindeki kadim bir anlayışa, hayatı, dünyayı belli bir bakış açısıyla algılama/düzenleme düşüncesine işaret ediyor. Tersten söylemeyi denerseniz, hayatı anlamaya (ve anlamlandırmaya) namzet ilmi (bilimsel) disiplinler, hep gerilerinde yaslandıkları bir dünya görüşü barındırırlar. Bu dünya görüşü etrafında toplumlar kendilerini, çevrelerini, sosyal gelişmeleri, tabiatı, diğer insanları, geçmişlerini ve hatta masiva ve mead âlemini bir yerlere yerleştirir, “anlam sahnesi”nde bir yerlere oturturlar. Önce kendilerine bir mekân tayin eder toplumlar bu dünya görüşü içerisinde, kendi kimliklerini oluşturur, hayatlarını düzenler, bir geçmiş panoraması hazırlar, bir gelecek ufku çizerler; sonunda da kendilerinden farklı olanları tanımlayıp, onlara da bir köşe tahsis ederler. Toplumlarda sözü edilen bu refleksi, uygulama ve yerleştirme işlemi aynı olmakla beraber, kendisine yaslanılan dünya görüşü farklılaştıkça, bu yerleştirme işleminde takınılacak tavır ve tutumun da farklılaştığını geçerken belirtelim.

Milel/Nihal Geleneğinin Arka Planı

Müslümanların, zihin dünyasında “farklı olan”ı tanımlama ve onu söz konusu bu

dünya içerisinde konumlandırma girişimlerinin ilmi havzasını oluşturan Milel ve Nihal geleneği böylesi “toplumsal/fikri bir temel” ve “bilimsel bir boyut” taşır diyerek başladı konuşmasına Alparslan Açıkgenç. Ona göre toplumların medeniyet yolunda geçirdiği evreler vardır. Bu evrelerin ilki, kendine özgü bir kimlik oluşturma sürecine gönderme yapar. Bu süreç ve sonucunda şekillenen kimlik, mensuplarına, “yolculuğun” nereden nereye olduğuna, içinde bulunulan durağın (dünyanın) ne anlama geldiğine dair bir şuur/anlayış (tam da bizim yukarda “dünya görüşü” ya da “anlam dünyası” dediğimiz şey) verir. Artık toplum her şeyi bu şuurla okumaya ve anlamlandırmaya başlar. Söz gelimi dedi Açıkgenç, İslam toplumu merkeze alındığında vahiy etrafı (ilk vahiyle başlayan) bir medeniyet oluşumu söz konusudur. Müslüman kimliğinin, hayat algısının merkezinde vahiy vardır. Ve bu nedendenir ki, örneğin, İslam toplumunun tarihi “dünya tarihi” diye yazılmaz, “Peygamberler tarihi” diye yazılır.

Açıkgenç, toplumların kendi benliğiyle ilgili bu kimlik ve şuur oluşumunun ardından, etrafındaki çevreyle, ötekiyle yani “farklı olan”la alakalı bir şuur ve anlayışın oluştuğundan söz etti. Ona göre bu yönde bir anlayış oluşumu, diğer insanları anlama çabasının bir sonucuydu. İşte, bu önce kendi bireysel ve toplumsal kimliğini oluşturma, sonra da “farklı olan”ı anlama gayesi, Milel/Nihal geleneğinin fikri temellerini (Açıkgenç’in kendi ifadesiyle “toplumsal boyut”unu) teşkil eder.

Açıkgenç’e göre Milel/Nihal geleneğinin varlığından bahsedebilmek için yukarda işaret edilen fikri (ya da toplumsal) temellerin varlığı yeterli değildir. İlaveten, bu ilmi geleneğin, içinde varlık gösterebileceği daha geniş bir bilim geleneğinin olması da gereklidir. Zira “farklı olan”a ilişkin bir anlayış

geliştirebilmek için bu bilim geleneği (ilim havzası) zorunludur. Bu gelenek de özgün bir ıstılahlar yumağından (terminoloji) ve dil dünyasından teşekkül eder.

Açıkgenç'in Milel ve Nihal geleneği üzerine yaptığı, deyim yerindeyse, bu arkeolojik kazıyı, Şinasi Gündüz söz konusu geleneği, genel bir çerçeveye tanımlamak suretiyle tamamladı adeta. Gündüz, Milel/Nihal geleneğini, "Müslümanların ilişki içerisinde olduğu, dolayısıyla kendi muhayyileleri içinde yer tutan farklı anlayış, kültür, inanç ve düşüncelerin, Müslümanlar tarafından dışlanmadan, aşağılanmadan, tel'in edilmeden anlaşılmasını ifade eder" diye tanıttı salona. Ve ekledi: Bu ilmi gelenek, İslam bilim geleneğinin çok güçlü bir unsurudur.

Halin Tasviri ve Gelecek Tahayyülü Arasında Milel/Nihal Geleneği:

"Öteki"nden Ne Haber!

Peki bu gün bu ilmi gelenekten ve onun yeniden düşünülmesinden niye söz ediyor, böyle bir çaba ve girişimden ne umuyoruz? Yasin Aktay böyle bir soruyla başladı konuşmasına ve bu tarz bir soruya verilecek cevapta, milletlerin gelecek tahayyüllerinin kilit rol üstlendiğini ifade etti.

Aktay'a göre insanların, toplumların ve dinlerin ideal bir gelecek, ideal bir toplum tasavvuru vardır. Bu tasavvur, yukarıda sözünü ettiğimiz büyük "dünya görüşü resmi"ni meydana getiren ve tamamlayan, küçük karelerden biridir. Toplumların ulaştığı en üst kültürel yapılara işaret eden medeniyetlerin, "kime nasıl baktığı" sorusu, bize onların ideal toplum ve gelecek tasarımlarıyla ilgili ipuçları verir. Bu doğrultuda bugün, modern ulus devlet

anlayışına ve bu anlayışın tarihi geçmişine bakılırsa, "ulus devlet" in ideal toplum düzeninde, ötekine karşı bir tahammülsüzlüğün olduğu, "farklı olan"a kendi geleneksel değerleriyle birlikte rahatça var olacağı bir yer ve imkânın tanınmadığı görülür. Bunun en açık göstergesi, şuan Avrupa ülkelerinde göçmenler söz konusu edildiğinde gündemden düşmek bilmeyen "entegrasyon sorunu"dur. Avrupalılara göre göçmenler (farklı olanlar, daha özelde de Müslümanlar) yaşam tarzları itibarıyla bir türlü Batı standartlarına(!) ayak uydur(a)mamakta, biraz daha keskin bir ifadeyle, farklı olmaktan vazgeçmemekte ve hatta bu hususta ayak diremektedirler. Oysaki bu tutum ve tavırdan vazgeçmelidirler (-ki, yaşayabilsinler).

Batıdaki modern ulus devletinin, ötekine ilişkin bu yaklaşımı biraz daha gerilere götürülecek olursa, manzarayı daha da vahimleştiren bir resim, "Batı sömürge tarihi" çıkar karşımıza. 17. yüzyılda Batı toplumu, uzun sömürü yolculuğuna çıktığında, karşılaştığı insan manzaraları ve tiplerini, insan olmanın çok ötesinde garip, tuhaf, yabancı, açıkçası "sürpriz" yaratıklar olarak görmüştü. Dolayısıyla kimi "kızıl derili", kimi "siyah", kimi de "barbar ve tembel" diye tasnif edilen bu varlıkların, Batı'nın zihin coğrafyasında, köle olarak hizmet etmek ve Batı'yla ayniyet sağlamak (politik bir nezaketle söylenirse "entegrasyon") dışında pek bir anlamları, yerleri ve de seçenekleri yoktu. Zira Batı'nın insan algısına uymayan bu "farklı oluş"la, saygın bir şekilde hayatta kalmak ve Avrupalı'nın gelecek hayalinde yer bulmak mümkün görünmüyordu.

Filmin şeridi tarih sahnesi üzerinde biraz daha geriye sarıldığında Ortaçağ Batı Hıristiyan dünyasının "farklı olan"ın yok edilmesini işleyen "afaroz maceraları" alır sahneyi. O dönem Hıristiyan dünyasında,

kilisenin feodal yapıyla birlikte, farklı söylem sahiplerine söz ve yaşam hakkı tanımayan baskı ve uygulamaları bir tarafa, Granada'daki Yahudi ve Müslümanların hayatta kalabilmek için vafiz suyuna girmek zorunda bırakılmaları, hatta bir süre sonra bunun bile yeterli olmayışı ve "farklı olan"ın, "aforoza sağanağı" altında gerçekleşen çeşitli işkenceler eşliğinde yokluğa gömülüşü bu sahneyi betimleyen en keskin karelerden bazılarıydı.. Ortaçağ Hıristiyanlık anlayışı için bu sahneler son derece normaldi, çünkü onların gelecek hayalinde de ötekine yer yoktu.

Halbuki dedi Aktay, Şinasi Gündüzle birlikte, İslam'ın gelecek ufkunda, ideal toplum hayalinde öteki olarak görülen gayrimüslimlere (Yahudi ve Hıristiyanlara), kendi değerlerini de beraberlerinde götürecekleri bir yer her zaman tanınmıştır ve Milel/Nihal geleneği böylesi bir ufka, böylesi bir dünya ve hayat algısına yaslanır.

Bugün Milel/Nihal Geleneği;

"Ötekiler Ayağa Kalkın Lütfen!"

Hem Aktay'a hem de Gündüz'e göre böylesi bir medeniyet havzasından beslenen Milel/Nihal geleneği bu gün, dünyada yalnız olamadığımızı, bizimle beraber insan olma vasfını ve yaşama hakkını haiz başkalarının da bulunduğu işaret eder. Böyle bir gelenek, asimile etme niyetlerine yaslanmadan, şiddete bel bağlamadan ve ötekini yok saymadan, "farklı olan"ı "insan onuruna saygı" çerçevesinde tanımayı ve tanıtmayı ifade eder. Arkasındaki dünya görüşüne uygun olarak, sözünü ettiğimiz gelenek, dünyada ilahi vahye dayananlar ve dayanmayanlar şeklinde iki tip insan olduğunu belirtir. Soy, ırk, kültür, ideolojik tutum ve toplumsal yapıya göre bir tasniften

uzak durur. İnsanları inanç çabalarına göre, itikatlarına göre tasnif eder. Tasnifin ardından da, "itikat açısından farklı olan"dan, yok edilmesi gerekli ya da muhakkak sevilmesi zorunlu varlıklar şeklinde söz etmez. Tasnifin başından sonuna "öteki"ni, insan olması hasebiyle haklarına saygı duyulması, hukukuna riayet edilmesi gerekli varlıklar diye algılar.

"Herkes ve her şey doğrudur ya da hayatta hiçbir şey ve hiç kimse yanlış değildir". Hakikat iddiasının peşindeki bu tür bir post-modern hayaletin aksine Milel/ Nihal geleneği, herkesin doğruluk iddiasında bulunabileceğini kabul eder. Buna göre herkes, kendisinin doğru, ötekininse yanlış olduğunu söyleme hakkına sahiptir. Söz gelimi bir Müslüman, ötekinin cehenneme gireceğini düşünebilir, hatta inana bilir. Öteki de kendince doğru gördüğü, farklı fikir ve inançlara ram olabilir. Fakat doğru etrafındaki bu tür bir yelpaze farklılığı, ötekinin haklarını çiğnemeyi ve onu ortadan kaldırmayı normal ve meşru kılamaz. Dolayısıyla Milel/Nihal geleneği, mensuplarına (Müslümanlara) kendi hakikat iddialarından vazgeçmemeyi, ötekilerin (gayrimüslimlerin) doğruluk iddialarına da tahammül göstermeyi salık verir. Ve bu çekişmeli ortamı "insan onuruna saygı" ekseninde düzenlemeyi ve canlı kılmayı telkin eder.

Bitirirken, Milel/Nihal geleneği, farklı olan içerisinde kendini ifade etme, tanıma fırsatı da sunar Müslümanlara. Bunun ön şartınınsa ön yargılardan, hınç, kin, rehavet, öfke ve dayatmadan uzak bir şekilde ötekini anlamaya, tanımaya çalışmaktan geçtiğini belirtir. Ancak bu şekilde karşılıklı tanışma zeminin doğabileceğini vurgular. Bu haliyle Milel/Nihal geleneği bugün dünyayı saran çok kültürlü ortamı anlama, özgürlük ve hoşgörü tartışmalarına olumlu katkılar sağlama imkânı tanır. ■

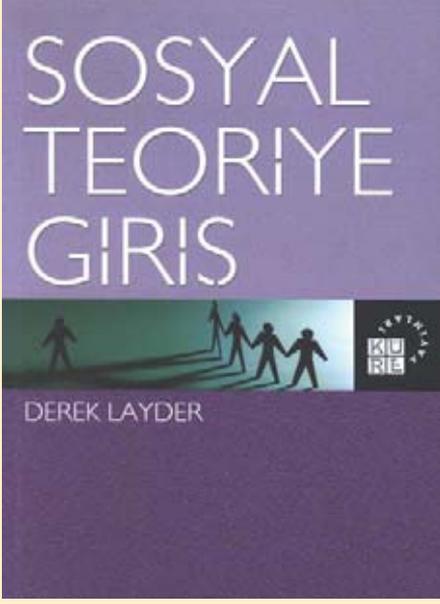

KİTAP VE TEZ DÜNYASI

KİTAP RAFLARI

SOSYAL TEORİYE GİRİŞ

Derek LAYDER

KÜRE YAYINLARI

➤ TOPLUM hem bir gerçeklik hem bir kurgu; hem bir uzlaşım hem bir çatışma alanı.

Sosyal teori, toplumun etrafındaki bu gerilimli alanı çözümlene girişimlerinin bir hâsılası.

Sosyal teoriyi anlamak modern düşüncüyü anlamaktır.

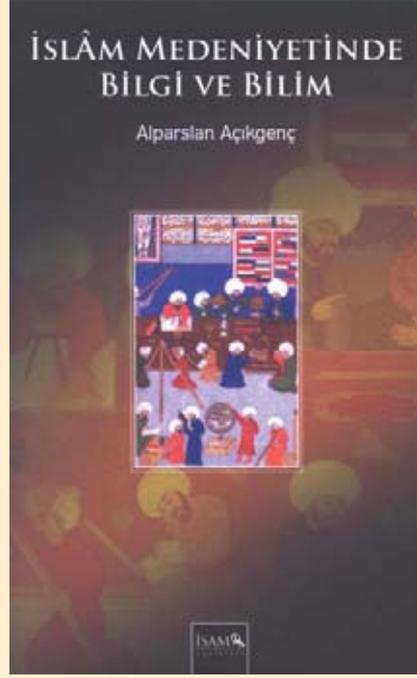
Sosyal Teoriye Giriş, sosyal teoriyi anlamak isteyenlere bir davet niteliği taşıyor.

Bu muazzam çalışma esasında bir ders kitabı.

Bir ders kitabından beklenecek kadar sarih, öz ve öğretici.

Bir ders kitabından beklenmeyecek kadar da derinlikli ve sorgulayıcı.

Temiz ve akıcı bir dille Türkçeye kazandırılan bu önemli eser, hem alana yeni adım atacak öğrenci ve araştırmacılara, hem de sosyal teorinin temel problemleriyle hemhal olan uzmanlara sesleniyor.

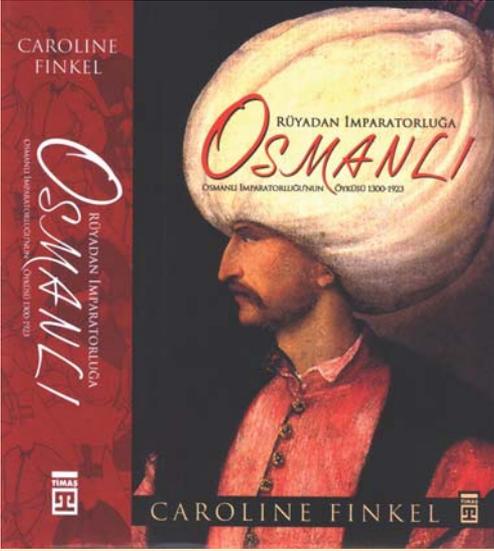

İSLAM MEDENİYETİNDE BİLGİ VE BİLİM

Alparslan AÇIKGENÇ

İSAM YAYINLARI

➤ Günümüzde özellikle pozitivizm ve bilimcilik anlayışlarının etkinleşmesiyle ilerleyen teknolojinin çevreyi ciddi biçimde tahrip etmesiyle ve genetik mühendislik, klonlama ve hayatın tıbben sona erdirilmesi (ötenazi) gibi konuların gündeme gelmesiyle din-bilim ikilemi değişik boyutlar kazanmış, en azından kapsamı çok genişlemiştir. Bu nedenle, hacminin sınırlılığı bakımından elinizdeki kitap bütün bu konulara dolaylı yönden yaklaşarak, İslâm bilim geleneğinin mahiyetini ortaya koymakla yetinmiştir. Bu konunun aydınlatılmasının diğer sorunların kavranmasına ve çözülmesine zemin hazırlayacağı düşüncesinden hareketle kitabımız, bilim, bilim geleneği ve din kavramlarını açıklamaya, İslâm bilim geleneğinin temel özelliklerinin ve tarihî seyirinin yanı sıra nasıl canlandırılabileceğini de araştırmaya çalışmıştır. ■

RÜYADAN İMPARATORLUĞA OSMANLI

Caroline FINKEL

TİMAŞ YAYINLARI

➔ Tarih yazımında son yıllarda bir patlama olmuştur; Avrupa'da ve başka yerlerdeki kitapçıların raflarında şimdi tüm diğer zaman ve yerlerin tarihlerinin yanı sıra, değişik kapsam ve konularda Osmanlı tarihleri de bulunmaktadır. Bunların bir kısmı akademisyen bir okuyucu kitlesini hedef almakta, bazıları yalnızca kısıtlı süreleri kapsamakta, bazıları ise tümüyle Türk ya da Osmanlı olmayan kaynaklara dayanmaktadırlar.

Ben genel bir okuyucu kitlesine tüm Osmanlı döneminin -ve ötesinin- çağdaş bir tarihini

sunmayı amaçladım; hedefim, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseldiği, zayıfladığı ve çöktüğü -ve tüm bilmemiz gerekenin bu olduğu- gibi aşırı basitleştirici görüşlere karşı çıkmaktır. Tarihin kendisi gibi, tarihsel araştırmalar da durağan değildir ve son on-on beş yılda heyecan verici yeni bakış açıları ve yorumlar ortaya çıkmıştır. Gene de, günümüzde Osmanlı İmparatorluğu'na bakış açıları genel olarak hâlâ büyük ölçüde, batılı devletler ile Osmanlılar arasındaki çeşitli çatışmaların heyecanı içinde yazılmış Avrupa kaynaklarında korunan gözlemlere ve önyargılarına dayanmaktadır. Örneğin İmparatorluğun "Doğu despotizmi" ya da "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendirmeleri, bu tür ifadelerin belirli amaçlara uygun düştüğü belli dönemlerden kaynaklanırlar.. Ne yazık ki bu deyimler, sanki imparatorluğun tüm tarihi için geçerliymiş ve türetildiklerinden bu yana edinilen yeni tarih anlayışlarını kapsıyormuş gibi sürekli tekrarlanmış, yeniden ve yeniden kullanılmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yönlerine ilişkin genel tarih yazınının büyük bölümü, aslında "tarih"ten oldukça yoksundur ve Osmanlılar ile onların dünyasını -şehvetli padişahların, kötü ruhlu paşaların, bahtsız harem kadınlarının, cahil din adamlarının bir geçidinden oluşan- absürd bir tiyatro oyununa, tarihin dinamiklerini neredeyse yok sayan, aşınmış bir ortamda donmuş stereotip kişilere indirger. Bunlarda yabancı ve egzotik bir evrenin zamanı belirsiz bir öyküsü anlatılırken, okuyucu bu evreni biçimlendiren süreçler hakkında bilgilendirilmez. Bu kitapların iyi satması Osmanlı İmparatorluğu'na duyulan genel ilginin bir kanıtıdır; onların ne son dönemlerdeki tarihsel algılamalara, ne de asıl kaynaklara dayanmamaları ise, Türkiye dışında Osmanlı tarihçilerinin çok ender olarak genel bir okuyucu kitlesi için yazma girişiminde buldukları olgusunu yansıtmaktadır. ■

KÜLTÜREL KURAM

Philip SMITH

BABİL YAYINLARI

 "Kültürel kuramın yüzyılına daha iyi bir giriş düşünemiyorum. Smith, kültürel kurama hayat veriyor ve onu doğru tartışmaların içine çekiyor"

Barry Schwartz, Georgia Üniversitesi

"Philip Smith sadece kültürün sosyolojisine ve kültürel sosyolojiye değil, en geniş anlamıyla kültürel kuramın sosyolojisine de bir rehber yazmakta. Bu, öğrenciler için önemli bir giriş ve birçok profesöre de rehber olacak bir kitap. Bravo."

Rager Friedland, California Üniversitesi, Santa Barbara

"Bu ilgi çekici kitap, kültürel analiz alanındaki önemli gelişmeleri, önde gelen düşünörlere özel ilgisi ile, başarılı bir biçimde ortaya koyuyor. Philip Smith'in anlaşılır ifadesi ve geniş kapsamı, öğrenciler ve akademisyenler bu alana yöneldiklerinde ve temel kavramları tanımlamak istediklerinde onlar için büyük değerde olacaktır."

Rober Wegner, Pacific, Swarthmore Koleji

Kültürel Kuram: Giriş, karmaşık bir alana yönelik yalın ve anlaşılabilir bir giriş kitabıdır. Philip Smith, son yüzyılda ortaya çıkan önde gelen düşünörleri ve geliştirilen temel kavramları içererek, çağdaş kültürel kuramın dengeli ve kapsamlı bir genel çerçevesini sunuyor. Smith, okuyucunun özel bir ilgisi olmadığını kabul ederek, çağdaş toplumsal düşünörcenin en sofistike meseleleriyle uğraşılıyor. Kitap, sembolik etkileşimcilik, yapısalcılık, psikoanaliz, gibi alanları ve Foucault, Bourdieu, Habermas ve Giddens gibi önde gelen düşünörleri içeriyor; ve özetler, biyografik notlar, ek okuma önerileri, geniş kaynakçası ile öğrenciler için bir çok özel nitelik taşıyor. Bu kitap, kültür ve topluma ilişkin kuramsal çalışmalara ilgi duyan öğrenci ya da akademisyenler için ideal bir rehber.

Philip Smith

Yazar, Avustralya'da Queensland Üniversitesi'nde Sosyoloji ve Antropoloji bölümünde öğretim görevlisidir. Doktorasını Los Angeles California Üniversitesi'nden almıştır. Yazdığı ya da derlediği kitaplar arasında, Görsel Olanı Araştırmak (Researching the Visual) (2000), Yeni Amerikan Kültürel Sosyolojisi (The New American Cultural Sociology) (1998), Durkheim İncelemeleri (Companion to Durkheim) bulunmaktadır. ■

TEZ TANITIMI

KÜNYE

Dr. Abbas GURBANOV

Abbâsîler Döneminin İlk Asrında
Azerbaycan (132–232/750–847),

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, s. 202, 2007.

ABBASİLER VE AZERBAYCAN

Dr. Abbas GURBANOV

Bir milleti, bir ülkeyi etraflıca tanımak, onun tarihini ve geçmişten getirdiği değerleri iyi bilmekle mümkün. Tarih boyunca birçok toplumun, milletin, çeşitli sebepler yüzünden yaşadığı bölgede “ebet müddet” kalamadığı, bazen tabii felâketler, bazen yönetim, bazen de savaşlardan kaynaklanan problemler sebebiyle yurtlarından ayrılmak zorunda

kaldığı görülür. Sonuçta bu milletler tarafından yaşanan güzellikler kimi zaman tarumar olmuş, bazen de başka diyarlara taşınarak, farklı toplumlara ve yeni nesillere saygın, görkemli bir hayat ve gelecek için ilham kaynağı olmuştur.

Azerbaycan da, kaderin milletlere takdir ettiği bu garip “cılve” etrafında tarihi geçmişe sahip milletlerden biri.. Tarihinin en önemli safhasını Ortaçağ’da yaşamış. Halkın İslâm dini ile bu dönemde tanışmış olması, düşünce ve hayat tarzlarının bu yeni din etrafında şekillenmesi, değişmesi, halkın zengin olan kültürel geçmişine yeni değerlerin eklenmesi, Azerbaycan tarihi içerisinde, tarihin bu dönemini ayrı bir yere oturtuyor şüphesiz.

Bizim, bu dönemi mercek altına yatıran doktora çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşuyor. Bu bölümlerde yaklaşık bir asırlık bir zaman dilimini kapsayan Azerbaycan’daki siyasî, iktisadî, dini, idarî, sosyal gelişmeler hakkında malumatlar verildi.

Tarih sayfalarında, Müslümanların Azerilerle ilk defa Hz. Ömer döneminde karşılaştıkları görülür. Müslüman orduları Hz. Ömer döneminde, yani 18/639 yılından başlayarak, Azerbaycan’a, Bukeyr b. Abdullah, Surâka b. Amr ve Utbe b. Ferkad komutasında keşif seferleri yapmışlardı. Böylece bir kısım yerleşim merkezleri İslâm hâkimiyeti altına girdi.

Bu dönemde Azerbaycan’da yapılan fetihlerin akabinde, Hilâfetin yaptığı iskân faaliyeti, bölgede Müslüman Arap nüfusun oluşmasına imkan verdi. Hz. Osman zamanında da sürdürülen bu iskân siyaseti, Hz. Ali döneminde daha da üst seviyeye ulaştı. İslâm ordularının Derbend, Berde ve Beylekan gibi, merkezi öneme sahip şehirlerde kurduduğu garnizonların yanı sıra, ülkenin güney merkezleri de yeni gelen Müslüman nüfusun yoğunlukla iskân edildiği bölgelerdendi.

Azerbaycan'a yerleştirilen Müslüman nüfus İslâmiyet'in bu ülkede yayılmasına büyük ölçüde hizmet etmiş ve ihtidâ olaylarını kolaylaştırmıştır. İlk dönemde Müslümanların iyi hal ve davranışları, halka hoş gelen idarî tavırları ve tanıdıkları imtiyazlar yerli halkın İslâm dinini kabul etmesinde çok etkili olmuştur.

Hz. Ömer devrindeki fetihlerin sonrasında bölgede kurulan ve diğer halifeler zamanında devam ettirilen adil yönetim, Emevîler'in gelişi ile yerini baskılara bırakmıştı. Bu dönemde Arap nüfuzu bölgeye yerleştirilirken, bazı köy ve çiftlikler satın alınarak onlara verildi. Yerli halk ise burada Araplar'ın çiftçileri olarak çalışmaya başladı (*Belâzîrî, [ö.279/892], Fütûhu'l-Buldan, s. 322*). Bu şekildeki uygulamalar bölge insanını olumsuz yönde etkiledi ve Emevi-hilafet idaresine karşı içten içe husumetler doğmaya başladı. Halife Muaviye döneminde artan bu gelişmeler, yerli halkla Araplar arasında bazı gerilim ve kavgalara neden olmuştur. Emevîler'in bölge insanlarına gösterdikleri mevâlî muamelesi ve Halife Hişam b. Abdülmelik'in koyduğu yeni ağır vergiler hem toprak sahipleri nezdinde hem de halk arasında tepkilere neden olmuştur. Neticede Abbasi hilafeti dönemine de sirayet eden bu baskılar, yaşanan gerilimi, bölge halkının, rahatsızlıklarını ve tepkilerini fiili olarak ifade etmelerine yol açacak bir zemine taşıdı.

Bu meyanda Ortaçağ Abbasi Hilafeti döneminde, gerek İslâm dünyası üzerinde bıraktığı derin etkiler, gerekse dünya tarihindeki uzantıları açısından Azerbaycan'daki Bâbek isyanı özel bir öneme sahiptir. O dönemde, İslâm dünyasındaki hilafet tahtının sahibi Abbâsî idaresini çöküşe götüren ve onun küçük devletlere parçalanmasına yol açan neden, Azerbaycan'da Bâbek önderliğinde gerçekleşen isyan olmuştur. Başlangıçta

yöresel karakter taşıyan isyan, Bâbek'in lider olmasından sonra hemen hemen tüm Azerbaycan'ı ve İran'ın bazı bölgelerini etkisi altına almıştı. İsyanın uzun müddetli oluşu, verdiği zararlar ve sonuçta bastırılmasına rağmen etkilerini sürdürüşü gösteriyor ki, insanların Abbasi idaresinden duyduğu rahatsızlık oldukça derindi. İsyanın Abbâsî hilâfetini bu kadar derinden etkileme sebebi, hareketin Mezdekî, Farisî, ve yerli halkın içinde bulunduğu zor şartları ve yaşadığı haksızlıkları bünyesinde birleştirebilmiş olmasıyla açıklanabilir.

Bâbek isyanı daha önceden baş gösteren Hürremî isyanlarının devamı olarak görülebilirse de, sonuçları bakımından bu isyanları geride bıraktığı söylenebilir. Temel İslâm tarihi kaynakları ve çağdaş araştırmaların çoğunda Bâbek ve onun şahsında tüm isyancılar iki açıdan eleştirilmektedir: Gayr-i insanî, gayr-i ahlakî davranmakla.. Ve İslâm düşmanlığı yapmakla.. İlk olarak bu ithamların ve suçlamaların çoğunun abartılı olduğunu ve gerçekte pek uzlaşmadığını belirtelim. İkincisi de, kanaatimizce isyancıların önceden sahip oldukları şaşalı hayat ve dinî inanç, daha sonra karşılaştıkları iktisadi, sosyal problemler, isyan döneminde dağlarda yaşadıkları ortam ve neticede içine düştükleri psikolojik sıkıntıların onların insanî ve ahlakî durumlarını etkilediği söylenebilir. Din düşmanlığı meselesine gelince; incelediğimiz kaynaklarda Bâbek veya isyancılar tarafından İslam inancı aleyhine beyan edilmiş her hangi bir ifadeyle karşılaşmadık. Hürremîler ve özellikle de Bâbek tarafından, kendi fikirlerini dile getiren bir kitabın yazılmamış olması da bunun bir diğer delili olarak görülebilir.

Tezin değerlendirilmesinin yapıldığı sonuçtan sonra olayların cereyan ettiği bölgenin daha iyi bilinmesi ve coğrafi bölgeye âşına olunması düşüncesiyle üç adet harita teze eklenmiştir. ■

KÜNYE

Dr. Mustafa GENÇ,

Sünnet-Vahiy İlişkisi, Selçuk
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
s. 360, 2005

SÜNNET-VAHIY İLİŞKİSİ

Şükri Mutlu KARAKOÇ

Dini kaynakların ilahiliği sorunu, dünden bugüne canlılığını ve hassasiyet yoğunluğunu koruyan, irili ufaklı daha birçok meseleye kapı aralayan bir konu.. Ve bu konu, insanlığın öbür âlemle ("görülemeden, metafizik alan" da diyebiliriz buna) ilişkisine, bu ilişkinin nitelik ve boyutlarına, imkânına dair bazı temel kabullere yaslanan bir bakış açısını gerektiriyor

her şeyden evvel. (Bu durum, "kabul-deneyim-teori" üçlüsü arasındaki bağlantıyla alakalı başka bir sorunu gündeme getirirse de biz burada bunun üzerinde durmayacağız.)

Mustafa Genç'in Sünnet-Vahiy ilişkisini konu alan doktora çalışması işte böyle bir sorunu ele alıyor. "Bakış açıları"nın ele alınan konuyla ilgili "kanaat" ve "teorileri" nasıl etkilediğine ilişkin örnek bir çözümleme (tersten bakıldığında siz buna "bozum" da diyebilirsiniz) sunuyor.

Mustafa Genç tezinde ilk olarak, tezin çatısını oluşturan "sünnet ve vahiy" kavramlarının anlam haritasını çıkarıyor ve böylelikle kendisinin tez içerisindeki hareket alanını tayin etmiş, fikri konumlanışını temellendirmiş oluyor.

İkinci bölümde "sünnet-vahiy ilişkisi" sorununun tarihi kökenlerini, bu konudaki temel görüş ve yaklaşımları ele alıyor. Tezin ana gövdesini de bu bölüm oluşturuyor.

Son bölümdeyse sünnet ve vahiy arasındaki ilişkinin nitelik ve boyutlarına dair geçmişte yapılmış olan tasnifleri özetleyerek, bu hususta kendi yaklaşımını izah ediyor. Ve bu kısmı, "Vahyin bağlayıcılığı ve evrenselliği" konusuyla tamamlıyor. Böylelikle Genç, Sünnet-Vahiy ilişkisiyle ilgili genel görüşlerin ve kendi yaklaşımının, şer'i delillerin peşini bir türlü bırakmak bilmeyen "bağlayıcılık" ve "evrensellik" sorunu açısından, sağlamlasını yapmış oluyor bir anlamda.

Genç'e göre, Sünnet-Vahiy ilişkisiyle ilgili üç farklı görüşten söz etmek mümkün. Bunlardan ilki Müsteşriklere izafe edilen "Sünnet'in Vahiyle hiçbir ilişkisinin olmadığı" yönündeki düşünce.. Genç, bu görüşün, müsteşriklerin Sünnet-Vahiy ilişkisini, "Yahudi kutsal kitaplarının Yahudilerce tahrif edilişi"ne yaslanarak düşünmelerinin bir ürünü olduğunu ifade ediyor. Ve dolayısıyla diyor

Genç, bu yaklaşım baştan problemlidir. Zira böyle bir yaklaşım, Müslümanların sünnet-vahiy ilişkisiyle ilgili yaşadıkları süreci ve bu süreçten oluşan vahiy tarihini, Yahudilerin kutsal kitapla alakalı tecrübelerine indirgemekten ibarettir.

Konuyla ilgili diğer yaklaşımsa, “sünnetin tamamının –istisnasız- vahiyden ibaret olduğu” yönündedir. Umumiyetle İbn Hazm’ın şahsında Zahiriliğe atfedilen bu görüşün, temelde Zahiriliğin “nassın zahiri ifade, anlam ve kapsamı dışında (re’y ve ictihad gibi) başkaca bir şer’i kaynak olmadığı” anlayışına dayandığı söylenebilir. Genç burada, ilki “bu görüşün sahibi”, ikincisi de “mezku düşüncenin doğruluğu”yla alakalı iki hususa işaret eder. İlk olarak, sünnet vahiy ilişkisiyle ilgili bu görüşün İbn Hazm’a ait oluşu ayrı bir araştırma konusu olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü elimizde bu yönde kesin bir veri yoktur.

Beri yandan, sözcüsü her kim olursa olsun bu görüş, bazı muğlâklıklardan beslenerek hayatta kalan problemler ve hatalı bir durum arz eder. Zira Genç’e göre, öne sürülen nakli ve akli deliller ayrı ayrı tahlil edildiğinde, vahyin, sünnetin inşasında belirleyici tek unsur olduğu görülmekle beraber, Hz. Peygamber’in her söz ve fiilinin mutlaka, öncelikle, birebir olarak, vahyin inmesi sonucunda, vahye dayandığını ve dolayısıyla O’nun (a.s.v.) hiçbir re’y ve ictihad beyanında bulunmadığını gösteren herhangi bir işaret yoktur..

Bu vadideki üçüncü görüş “sünnetin bir kısmının vahye, bir kısmının da Hz. Peygamber’in beşerî ve içtihadî özelliklerine dayandığı” tezine yaslanır. Genç’in de tercih ettiği bu görüş, sorunu farklı boyutlarıyla görmeye ve açıklamaya, kapalı kalan ya da göz ardı edilen ayrıntıları izaha çalışan, sünneti kendi içinde bir takım tasniflerden geçiren bir “üçüncü alan” yaklaşımı olarak

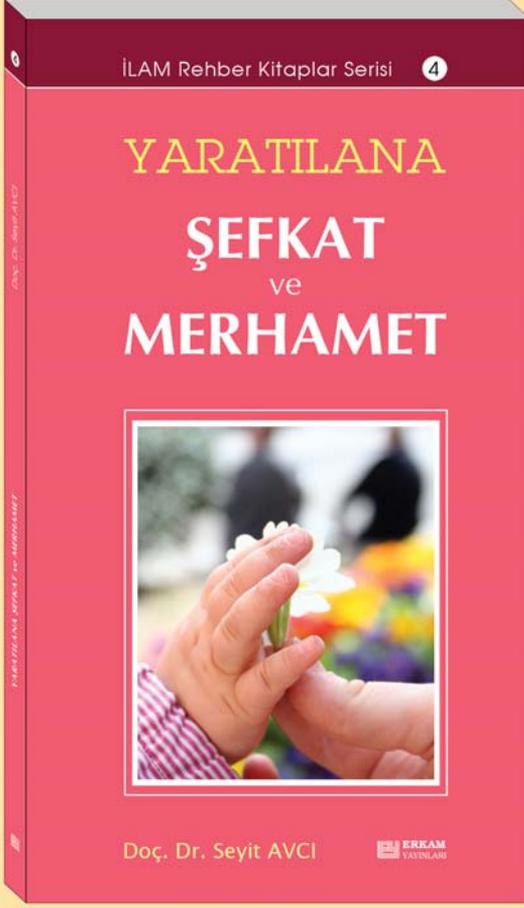
görülebilir. Buna göre, sünnetin vahiyle bir irtibatı vardır her zaman. Fakat bu “irtibatın kapsamı ve niteliği”, re’y ve ictihadın şer’i kaynaklar içerisindeki yer, önem ve geçerliliğini belirlemek açısından, irtibatın kendisi kadar önemlidir. Dolayısıyla bu yaklaşım, esas itibarıyla, sünnet’in şekillenmesinde Peygamber Efendimiz (a.s.v.)’ın beşerî özelliklerinin, rey ve ictihadının da önemli bir yer tuttuğuna, ama bunun vahyin denetim ve desteğinde gerçekleştiğine vurguyu amaçlar. Buna göre vahiyle ilişkisi açısından sünnet iki kısma ayrılabilir:

1. Doğrudan vahye dayanan sünnet..
2. İlkesel olarak vahye dayanan sünnet..

Doğrudan vahye dayanan sünnet, Hz. Peygamber’in mevcut bir vahyin gereğini yapması, ona paralel ve destekleyici manada hadisler irat buyurması, ondaki kapalı veya mutlak yahut umumi hususları açıklaması ve ondan istinbatlarda bulunmasını ifade eder. Kudsi hadisler ve ayrıca Hz. Peygamber (a.s.v.)’ın Kur’an ayetleri dışında Cebrail, ilham ve rüya vasıtasıyla ashaba bildirdiği hadisler, yine Hz. Peygamber (a.s.v.)’ın şemailiyle alakalı rivayetler bu kapsamda yer alır.

İlkesel olarak vahye dayanan sünnet ise Hz. Peygamber’in, - başlangıç açısından vahyin doğrudan müdahil olmadığı meselelerde-, beşerî inisiyatif, re’y ve içtihadına dayanan her türlü söz, fiil ve takrirlerine işaret eder. Hz. Peygamber’in bu tür söz ve uygulamaları vahyin tashih veya takrir (onay) şemsiyesi altında varlık bulduğundan, ilkesel olarak vahiy kapsamına girer.

Genç tezini, vahyin bağlayıcılığı ve evrenselliği incelemesiyle tamamıyor ve vahiy ifadelerinin (nasların) hükme işaretleri hususunda fıkhî bir değerlendirmede bulunuyor. ■

İLAM Rehber Kitaplar Serisi 4

YARATILANA

ŞEFKAT ve MERHAMET

Doç. Dr. Seyit AVCI

Erkam YAYINLARI

“Annemden pek sık söz etmem. Çünkü onu çok az tanıdım. Erkek kardeşimi dünyaya getirirken ölmüş. Ben daha dört yaşında yokmuşum.

Ondan bana bir tek hatıra kaldı. Yalınayak, odasına girmiştım. O, üzerinde gecelikle, aynanın karşısındaydı. Elimi tutup şiş karnına bastırmıştı. Belki de çocuğun kıpırdanışını hissettirmek istemişti bana. Anlamadan yüzüne bakmıştım, yanaklarında gözyaşı vardı. Bir yerinin ağrıyıp ağrımadığımı sormuştım. Elinde buruşturduğu mendiliyle gözlerini silmişti. Sonra beni kollarına alıp ayaklarımı yerden kesmiş, uzun uzun göğsüne bastırmıştı. Gözlerimi kapayıp sıcak kokusunu içime çekmiştim. Bir daha beni hiç yere indirmeseydi keşke...”

* * *

“Annem üçüncü çocuğunu doğururken öldüğünde, ablam yedisine daha yeni girmişti. Ama hemen evin kadını oluvermişti, kubburu

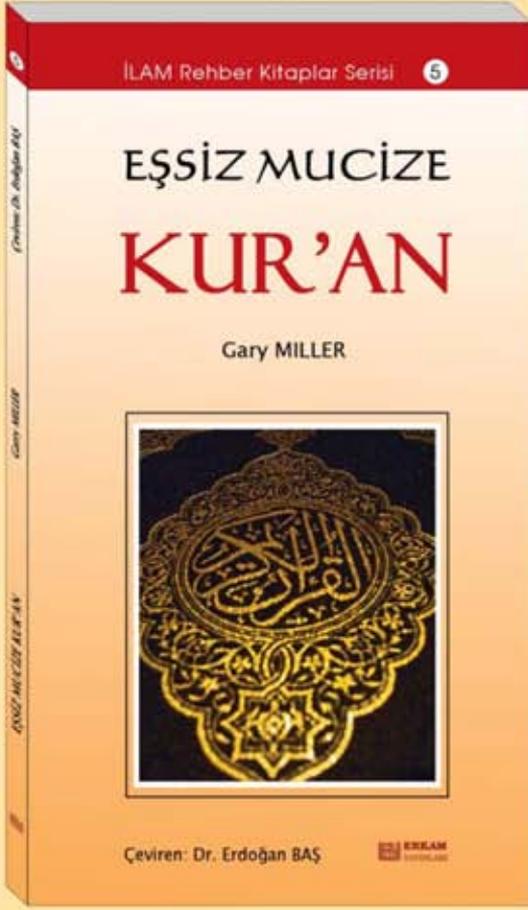
gözlerle, annemin uzun bir seyahate çıktığını, uslu uslu yatıp uyumazsam, gittiği o uzak ülkede çok üzüleceğini bana söyleme işini de o üstlenmişti. Tahminimce, kendi de hemen sonra yatağına gidip içi kuruyana kadar ağlamıştır.”

(Amin Maalouf, Doğunun Limanları)

Şefkat.. Bazen bir babanın bakışlarında, bazen bir annenin kucığında, bazen bir arkadaşın omzunda, bazense bir dostun içten dokunuşunda gösterir sıcaklığını.. Bazen de hiç tanımadığımız birisinin yardım çabalarında.. Her daim özenilir, ne kadar güçlü olursa da ihtiyaç duyulur.

Biri size şefkat gösteriyorsa eğer, bu, ne verenin kudretinden, ne de verilen kişinin güçsüzlüğündendir; bu, insanlığın, yüz yıllardır bir türlü akıl sır erdiremediği ve fakat hissedebildiği karmaşık hayat denkleminde...

YAKINDA YAYINDA...

İLAM Rehber Kitaplar Serisi 5

EŞSİZ MUCİZE KUR'AN

Gary MILLER

Erkam YAYINLARI

VİTRİN

"Eşsiz Mucize Kur'an", Kur'an'ın ne bir şair, ne bir mecnun ne de bir sihirbaz sözü değil, aksine Yüce Kudret'in, kulu ve resulü Muhammed (a.s.v.)'a indirdiği ilahi bir vahiy olduğunu anlatıyor.

"Eşsiz Mucize Kur'an" bir çeviri... Yoğun, yorucu, teorik ve mantıksal bir anlatımın ötesinde, dikkatleri insan tavırlarına, pratik hayata çeken rahat bir üslup..

İddialarını, gündelik hayattan, insanlık hallerinden ve "insanlığın asırlardır sırtında taşıdığı alışkanlıklar"dan getirdiği basit ve canlı örneklerle temellendiren etkileyici ve akıcı bir konuşma...

Kur'an'ın, bugünün bilim ve akıl merkezli düşünme ve algılama biçimine, "yol gösterici" bir nitelik taşıdığını vurgulayan güzel bir çalışma...

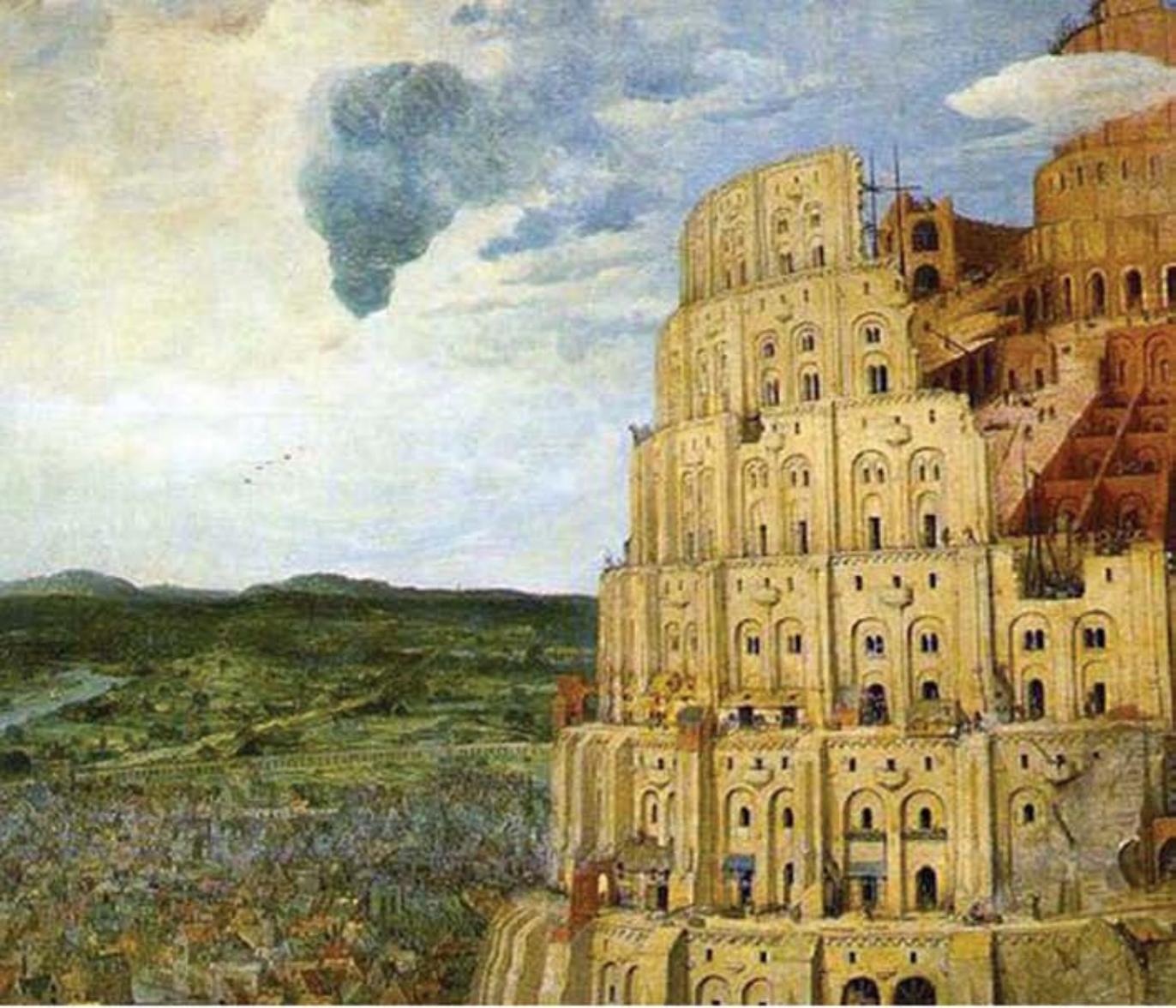
O yüce kelama, eşsiz mucizeye, hayatın içinden, tatlı, hoş ve saf, "su gibi" bir dokunuş...

Yorulmadan, zevkle okuyacağınız bir eser...

Yazar şunu söylüyor:

"Araştırın! İnanırsınız... Tabi kalbimiz hala oradaysa..."

YAKINDA YAYINDA...

HABER-İLAM

UZUNGÜNDEM

DINK'TEN SONRA
ŞUBAT ve MART SOĞUKLARINI ANARKEN
SIMULASYON TEORİSYENİNE VEDA

BULANIK ZİHİN, KARMAŞIK HAYAT: MODERNİTENİN HAYATLARI

Abdullah YILDIRIM
BİZİM EVİN HALLERİ

Ahmet Hamdi YILDIRIM
"TEZATLAR ÜLKESİ" NİN
DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ; Hindistan: Bir Mekân,
Bir Medrese

Salih İNCİ
TÜKETEN MİLLİYETÇİLİK: MİLLİYETÇİLİĞİN
OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİMLER
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (Patrikhane Örneği)

Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK
SİSTEM BİREY İLİŞKİSİNDE
"İKTİSAT" I YENİDEN OKUMAK

KADİM BİR SIR: İNSAN VE HUZUR

Dr. Adem ERGÜL
GÖNÜL HUZURUNA DOĞRU

Şükrü Mutlu KARAKOÇ
TOPRAK, İNSAN ve AYAKKABILARIN KALBI
ya da UZUN YOLCULUĞUN KISA HİKAYESİ

AVRUPA, TARİH ve DOĞU

Ali CAN
AVRUPALILIK NE İFADE EDİYOR?

Prof. Dr. Abdulaziz DÜRİ
TARİHİN TARİHİ YA DA DOĞU'NUN TARİHİ

İLİMİN VE GELENEĞİN SEYAHATI: İLİM VE MEZHEP

Mehmet ÇİÇEK
ORTAÇAĞ'DA İSLAM VE SEYAHAT'IN TABİATI

Dr. Recep ÖZDİREK
MEZHEPLERİN HAYATA ETKİSİ

KENZ

Dr. Erdoğan BAŞ
YAHUDİLER SÖZLERİNDE DURMADILAR

Engin BEDİR
MODERN ZAMANLARDA "BİR MESLEĞİN
KARİYERİ": Psikolojik
Danışmanlık/Rahberliğin Keşfi ve Gelişimsel
Rehberlik

ATÖLYE/İKTİBAS

Doç. Dr. Zühtü ARSLAN
TUHAF BİR CENAZE TÖRENİ: İDEOLOJİ ya
da ÖZGÜRLÜĞÜN SONU?

Robert STAM, Ella SHOHAH
TARİH - KÜLTÜR ve BATI'NIN HAYATLARI

Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN
BİLİM: BİR EFSANE, BİR HAKİKİ MÜRŞİT?

PANEL ODASI

Şükrü Mutlu KARAKOÇ
MİLEL ve NİHAL GELENEĞİ ya da HAYATI
ALGILAYIŞ BIÇIMI OLARAK BİLGİ/İLİM
HAVZASI

KİTAP ve TEZ DÜNYASI

KİTAP RAFLARI
SOSYAL TEORİYE GİRİŞ
İSLAM MEDENİYETİNDE BİLGİ VE BİLİM
RÜYADAN İMPARATORLUĞA OSMANLI
KÜLTÜREL KURAM

TEZ TANITIMI

Dr. Abbas GURBANOV
ABBASİLER VE AZERBAJCAN

Şükrü Mutlu KARAKOÇ
SÜNNET-VAHİY İLİŞKİSİ